

CĒLĪS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

SATURA RĀDĪTĀJS

1948. gada 1. pusgads

Dz e j a

		Lpp.
<i>Abele, Kārlis</i>	Pēdējais ieraksts, balāde	13
<i>Aigars, Pēteris</i>	Pulkvedis, balāde	113
<i>Čuibe, Mirdza</i>	Apburtais ezers, dzejolis	75
	Klusās straumes, dzejolis	138
<i>Dzīleja, Kārlis</i>	Reiz manis nebūs vairs, sonetīnu vija	9
	Meistarsoneti, atdzejojumi (Dantes, Petrarka, J. di Bellē, Ed. Spensera, V. Šekspīra, Gētes, Fr. Rikerta, Sent- Bēva, Š. Bodlēra un K. D. Baļmonta soneti)	139
<i>Eglītis, Andrejs</i>	Vai, draugi, nejutat? dzejolis	1
	Pilsoņiem, dzejolis	141
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Tavs smaids, dzejolis	114
<i>Galeniece, Rasma</i>	Vakarā, dzejolis	75
	Zelta puteksnis, dzejolis	153
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Aizbraucot, dzejolis	98
<i>Kalniņš, Nikolajs</i>	Strīdus, sonets	153
<i>Kaugars, Arturs</i>	Bēgļa bērns, dzejolis	1
	Gaidītāja, dzejolis	14
	Melnā kalna atbalss, poēma	49
<i>Kezberē, Elza</i>	Pastarā naktī, dzejolis	51
	Atspīdumi, dzejolis	153
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Iznīcība, dzejolis	114
	Pastaiga ziemā, dzejolis	114
<i>Mežezers, Valdis</i>	Pie upes, sonets	153
<i>Miesnieks, Jonāss</i>	Dziesma dzīvībai, dzejolis	60
<i>Mōra, Valda</i>	Divdesmitajam gadsimtam, dzejolis	64
<i>Strēlerte, Veronika</i>	Gotlandē, dzejolis	138
<i>Zāle, Klāra</i>	Galotnēm pāri, dzejolis	10
<i>Zeltiņš, Teodors</i>	Laimas briedis, balāde	63
	Dubultnieks, balāde	117

Prōza

<i>Aigars, Pēteris</i>	Lābais malums, stāsts	5
<i>Eglītis, Anšlavs</i>	Kāpēc Tincis nepakārās, pasaka	61
<i>Dziļums, Alfreds</i>	Celmenieki, romāna II grāmatas fragments	115
<i>Gruzna, Pāvils</i>	Kā viņš nenokļuva līdz Staburagam, quasi una fantasia	52
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Zāļu diena Ezergailos, stāsts	55
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Āriņi, tēlojums	2
<i>Sarma, Jānis</i>	Studiosus theologiae, novele	65 un 119
<i>Širmanis, Jānis</i>	Spēka zāles, pasaka	11

Apcerējumi

<i>Bērzkalns, Valentīns</i>	Jurjānu Andrejs, viņa vieta un nozīme latviešu mūzikā	29 un 83
<i>Bičolis, Jānis</i>	Ievada piezīmes ieskatam Poruka dzejas saturā	142
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Aspazijas piemiņai	72
	Laikmeti, stili un virzieni	162
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Divi jubilāri, atmiņas un iespaidi (P. Gruzna un K. Ieviņš)	76
<i>Kalniņš, Aleksis</i>	Par prof. J. Endzelīna darbību literārās valodas laukā	154
<i>Kārķliņš, Kārlis</i>	Par lirikas mācīšanu vidusskolās	159
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Kas darāms reliģiskās audzināšanas labā?	26
<i>Liepiņš, Olgerts</i>	Edvarts Virza	15 (188)

Chronika

Francis Balodis un Latvijas senvēsture (Prof. K. Straubergs) 33, Rakstnieks un valodnieks kā valodas veidotājs (E. Hauzenberga-Šturma) 34, Kulta dziesma (V. Mežezers) 36, Anša Bērziņa ilustrācijas evaņģēlijiem un Jāņa atklāsmes grāmatai (Vold. Jansons) 40, Dieniškā maize, P. Aigara romāns (Ēriks Raisters) 42, Pāvila Gruznas romāns Jaunā strāva ((K. Dziļleja un P. Ērmanis) 43, Tagadnes dzeja, K. Dziļlejas Tālos ceļos (J. Bičolis) 46, Literātūras apcere (J. Bičolis) 99, Spilgtās krāsās tverts nesenās Rīgas romāns, Anšlava Eglīša Homo Novus (P. Ērmanis) 105, Konstance Miķelsone, Nelgu svīta (Prof. E. Blese) 107, Jāņa Jaunsudrabiņa stāsts Liktenis (P. Ērmanis) 109, Ilonas Leimanes Vadātājs (K. Dziļleja) 109, Reiņa Birzgaļa ilustrācijas T. Zeltiņa bērnu grāmatām (Voldemārs Jansons) 110, Miris Georgs Kolbe (Voldemārs Jansons) 111, Miris angļu rakstnieks A. Makens (J. Kalnbērzs) 112, Scientiae et patriae (Prof. L. Bērziņš) 167, Vēl par balādi (Prof. Kārlis Ābele) 168, Dažas piezīmes par balādi sakarā ar K. Ābeles un T. Zeltiņa grāmatām (Zinaīda Lazda) 171, Andreja Eglīša dzeja (Ēriks Raisters) 174, Gaisma tumsībā (Osv. Gulbis) 176, Alfreda Dziļuma romāns Celmenieki (Ēriks Raisters) 177, Dūkas kungs un viņa māja, Jonāsa Miesnieka stāsti (Prof. E. Blese) 178, Irma Grebзде, Sērmūkšļu pagasta ļaudis (J. Bičolis) 179, Olgerts Liepiņš, Dēklas ratiņš (L. Pērļupe) 181, Tautas dziesmu krājumi trimdā (N. Kalniņš) 182, Piezīmes par Fr. Dziesmas grāmatu Dzīvei draugos (Austra Tamuža) 185, Trīs ilustrētas grāmatas (Vold. Jansons) 187.

Pielikumā attēli uz atsevišķām lapām: 1. burtn. Edvarts Virza, 2./3. burtn. māksl. J. Zvirbuļa zīmēta dzejnieces Aspazijas ģimētnē, rakstnieks Kārlis Ieviņš, 4./6. burtn. māksl. O. Noriņa zīm. J. Poruka ģimētnē un māksl. M. Induses-Mucenieces zīm. Andreja Eglīša ģimētnē.

C E L S

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

SATURA RĀDĪTĀJS

1948. gada 2. pusgads

Dz e j a

		Lpp.
Čuibe, Mirdza	Ērģeles	254
Dāle, Karola	Līdz rīta gaismai	264
Dziesma, Fricis	Ieiešana	285
Eglītis, Andrejs	Svešā malā	253
Ērmanis, Pēteris	Atteikšanās un miera sapnis	234
Jaunsudrabiņš, Jānis	Bēglis	253
Kalniņš, Nikolajs	Ceļā	264
Kaugars, Arturs	Bail tikties	198
	Pārnācējs	311
Lazda, Zinaīda	Bēgles vakara vārdi	189
	Jaunā bēgle	189
	Rudenī	285
Mežezers, Valdis	Dzimtenes dziesma	261
Toma, Velta	Mūsu zeme	200
Zāle, Klāra	Neredz skats	234
	Kamanās	319
Zeltiņš, Teodors	Koka Kristaps, balāde	190

Pr ū z a

Dziļums, Alfrēds	Sētnieks, pasaka	201 un 265
Eglītis, Anšlavs	Dubļi, stāsta fragments	262
Klāns, Pāvils	Parīzes impresijas	280
Lesiņš, Knuts	Dūja, novele	191
Niedra, Aīda	Rauši, stāsts	254
Širmanis, Jānis	Nāves balva, pasaka	199
Zāle, Klāra	Andrēnu tēva svētku vakars, Ziemassvētku stāsts	286

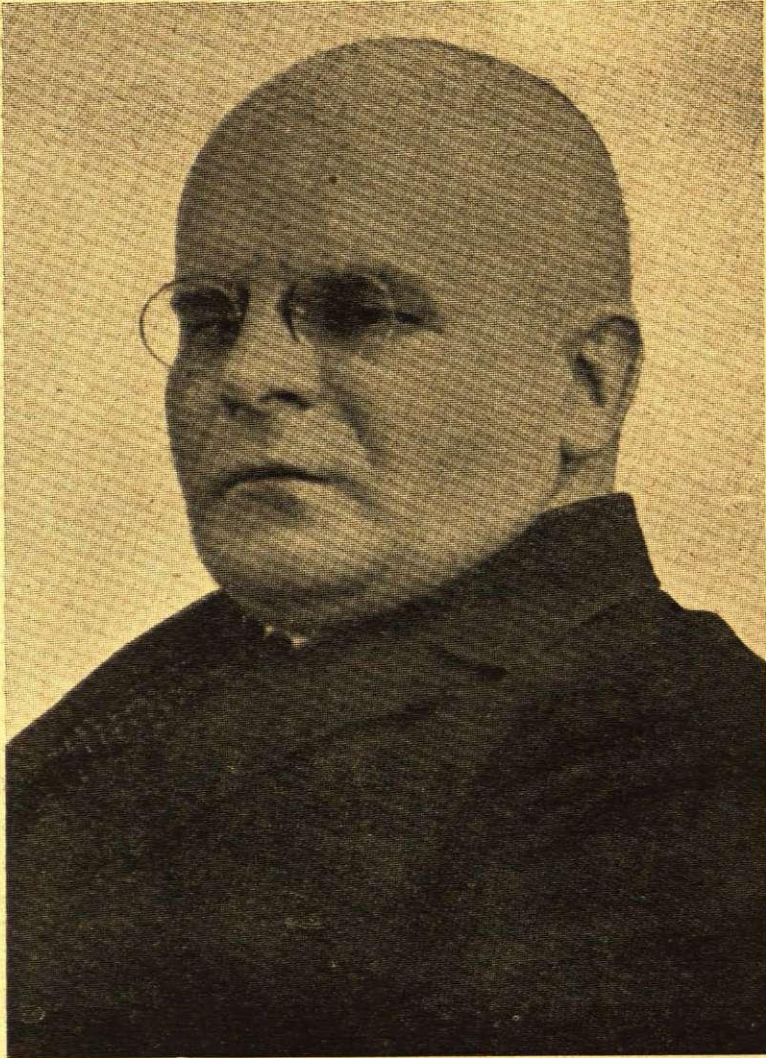
A p c e r ē j u m i

		Lpp.
Bērziņš, Ludis	Skola un skolas gars	316
Bičolis, Jānis	Drāmatika Mārtiņa Ziverta māksla	212
Ērmanis, Pēteris	Atmiņas par Jekabu Janševski	291
Kundziņš, Kārlis	Dieva templis un tā celšana	312
Liepiņš, Olgerts	Aleksandrs Grīns	303
Švābe, Arvēds	Jauna vēstures filozofija	226

C h r o n i k a

Jāzepa Vītola mūzikas vērtības (Knuts Lesiņš) 235, Kārļa Zariņa piemiņai (Pēteris Ērmanis) 238, Augustu Rudīti pieminot (Jānis Širmanis) 239, Knuta Lesiņa romāns Mīlestības zīmogs (Ēriks Raisters) 240, Kārlis Ieviņš, Sidraba birzs (Jānis Bičolis) 241, Mārtiņa Ziverta drāma vienā cēlienā Kāds, kuŗa nav (Prof. Kārlis Kārkliņš) 243, Jānis Klīdzējs, Pajumte (Prof. Ernests Blese) 244, Teologa piezīmes J. Klīdzēja Pajumtei (Osvalds Gulbis) 245, Jānis Širmanis, Pasakas (Valdis Mežezers) 245, Mintauta Egliša grāmatas (Līdija Pērļupe) 246, Oskars Kalējs, Dzimtenes vīrāks (Olgerts Liepiņš) 247, I. vispārējo latviešu dziesmu svētku 75 gadu atceres dziesmu diena (Val. Bērzkalns) 247, Vilhelms Tells Mērbeķas Latv. teātra iestudējumā (Olgerts Liepiņš) 250, Āksts Eslingenas teātrī (Ēriks Raisters) 251, Piezīmes par K. Džilleķas rakstu Laikmeti, stili un virzieni (Prof. Kārlis Kārkliņš) 252, Profesora Dr. theol. K. Kundziņa 65 mūķa gadi (Osvalds Gulbis) 320, Raksturīķas Īnijas Aīdas Niedras personībā un dzeķā (Valerija Bērziņa-Baltiņa) 321, Trīmdas rakstniecība 1948. gadā (Pēteris Ērmanis) 325, Ilustrētas grāmatas (Voldemārs Jansons) 330, Nobeķa premija piešķirta Dieva lieciniekam literātūrā (Jānis Kalnbērķs) 332.

Pielikumā attēli uz atsevišķām lapām: 7./9. burtn. māksl. N. Strunķes zīm. Mārtiņa Ziverta ģīmetne, 10./12. burtn. māksl. J. Plēpķa zīm. prof. Dr. theol. Kārķa Kundziņa ģīmetne, rakstn. Aleksandra Grīna ģīmetne.

Edvarts Virza

CĒĻS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

Nr. 1 (28)

JANVĀRIS

1948

Andrejs Eglītis

VAI, DRAUGI, NEJŪTAT?

Viņš šķīta miris jau, bet smaidis ap muti nenodzisa tam:
— Vai, draugi, nejūtat, kā gruzdot bojā lēnām aizejam? —
Aiz dvēšles vārguna uz kaila vilku ceļa nakti sviesti,
Ar slēptiem dzeloņiem, kas viens pret otru nodevīgi griezti.
Vai nemanāt, cik daudz jau vāgaru un sīku muižās tiesu,
Cik liektu muguru un kalpu rādies — augstprātīgu viesu.
To nejūtam, pulks cēlies cīņu sāk, un milzums pretī dara,
Drīz trulums apkaus mūs, rets satriekts izrausies no vergu bara.
Pie visiem valdniekiem vergs šodien vienīgais, ko tura godā —
Vēl taisns atliecies, ko tā ar čūsкас kājām tumsīgs lodā.

To, draugi, nemanām, kā drūpot bojā lēnām aizejam —
Iet sievai kalpot Goliāts, krīt smiltis kokle Dāvidam!

Arturs Kaugars

BĒĢĻA BĒRNS

Kā tu augsi, lāča bērns?
Māmuļai ne aiņu, paiju,
Padomā nav aizgāds pērns.
Kā tu augsi, lāča bērns,
Kā tu sagaidīsi maiju?

Auksti vēji laukā dvēš.
Padebeši metīs sniegu,
Sauli aizsegs ledus mežs.
Ir pār tevi aukstums dvēš.
Kur tu gūsi siltu miegu?

Kā tu augsi, bēģļa bērns?
Meža lācis alu racis,
Siltis tam mīgas klājiens pērns.
Kā tu augsi, bēģļa bērns?
Sildīs mīļās mātes acis.

Ā R I Ņ I

No *Zaļās grāmatas*

Stāstīdams par ganiem un atkal par ganiem, esmu gandrīz aizmirsis pieminēt ziemas, kas sasēja vasaras gaišās gaitas kā ar slapju, saltu riseklu. — Vienu ziemu es jau biju skolā izgājis no Riekstiņiem. Otro, no Valašiņām, kaut gan biju pierakstīts un sācis iet, vajadzēja pārtraukt. Es apkritu ar niezētāju un ar smagi sāpīgiem sunagliem. Te kāds no tiem auga uz celgala dzīslām, tā ka kāju nevarēja palocīt, te uz rokas stilba, — kā nu cilvēks varēja iet, rakstīt un rēķināt? Dažs uzmetās pat tādā vietā, ka bez mokām varēja sēdēt vienīgi gultā. Vēl trakāk, — ap Ziemassvētkiem kreiso vaigu sāka spīlēt liels, zilgans augonis.

„Nu tak tīri gals ar to zēnu!“ māte vaimanāja.

Vecāmāte pūta krējumā un sēja klāt ar baltu līnu lupatiņu, bet augonis nelikās zīnis. Ne izauga, ne trūka pušu kā citi, uz citām miesas daļām. Vai tik nebij veļakauls? Un vecāmāte rieba ar kaut kur purva malā paceltu štervas kaulu. Arī tas nelīdzēja. Tad tika taisītas siena grūžu vannas, smārdīgas, stiprai tējai līdzīgas vannas. Bet jo vairāk mani mērcēja, jo vairāk āda niezēja, un pa starpām augoņi uzdziedēja kā puķes. Tas zem acs turējās joprojām, tāds kā apsprēgājis, kā nolobījies, ne sāpīgs, bet nejauka izskata. Es vairījos skatīties spogulī, jo zināju, ka izskatos kā riebeklis. Ik svešinieks, vai tas bija pašu kārtas cilvēks, žīds vai čigāns; mani ieraudzījis, apvaicājās:

„Kas tam zenķim?“

Tas bija briesmīgs stāvoklis. Par laimi pavasarī visas kaites pašas no sevis izbeidzās. Augonis zem acs izdila, neatstādams nekādu pēdu, no kā lielie bija baidījušies. Nākamā ziemā veselības dēļ es varēju iet skolā un to arī dariju. Tātad runa būs par otro ziemu Valašiņās, ne par pirmo.

Mēs ar māti bijām atšķīrušies no vecātēva un vecāsmātes, kā arī no krusttēva. Viņi aizgāja uz Ķīķeru veco māju, mēs palikām uz vietas. Ilgi māte gan prātoja, laist mani sko-

lā vai nē. Lai daudz naudas tāda skola neprasīja, tomēr jāpērk bija viena otra grāmata, burtnīcas, tinte, zīmulis, gripele, spalvas. Vai mēs ar saviem vien līdzekļiem varējām to visu segt? Krusttēvs gāja vēl joprojām mācībā. Viņš jau gan drusku pelnīja, bet pašam vajadzību bija diezgan. Vecāmāte sūdzējās, ka viņa nekā vairs neieņemot. Ārstei dzīves vietas maiņa esot stipri par ļaunu. Arī bērnus saņemt viņu neviens vairs neaicināja. Tas bija liels zaudējums; jo par katru bērna saķeršanu viņa agrāk bija dabūjusi rubli un no saimniekiem vēl visādas piedevas graudā: putrainumus, zirņus, kaņepes, bīdelētus miltus, gaļu. Nu pagasts bija pieņēmis augsti mācītu vecmāti. Tā dzīvoja kaut kur pie baznīcas, viegli pasniedzamā vietā, ne aiz upēliem un dūkstīm kā tagad mana vecāmāte. Ar vienu vārdu, — mūsu apstākļi bij stipri sašaurinājušies. Galīgs lēmums tomēr bija tāds, ka man jāiet skolā. Ķīķeri jeb Meža Riekstiņi, kur tagad mūsu ļaudis dzīvoja, atradās no skolas nepilnu versti. Es varēju pa reizai, vakaros vai pat pusdienā, aizskriet pie viņiem un paēst kādu vēderu. Un, kad gadīties vecāmātei kāds slimnieks, arī man savas piecas vai trīs kaņepes ielīdīs skotelinē. Tas bija tāds uz mūdinājums un mierinājums, ka es droši raudzījos nākotnē. Es mātei teicu:

„Nu tak laid mani skolā!“

Māte atsacīja:

„Jāgrūž jau vien būs. Ko tu te staigāsi no viena loga pie otra un skatīsies, ko tur suņi rej. Kad tu mājās ko krietnu darītu, kač adīt iemācītos kā Vemberģienes Pieterēls. Bet tev tikai deguns grāmatā un pa starpām traipi papīru. Es nezinu, vai tu no tā tieci gudrāks?“

„Es domāju gan. — Veculvānu Dārčai ir —“

„Ko tu uz Veculvānu Dārču skaties, — viņa ir saimnieka meita.“

„Viņa vasarā tāpat cūkas gana kā es,“ es mēģināju aizstāvēties, „bet viņai ir bieža

grāmata pierakstīta ar ziņgēm, un, kad es tās smukākās norakstu, kas tur par vainu? Stāsti man patīk vēl vairāk, un es lašu. Tu pati labprāt klausies, kad pa gabalam tev izlasu priekšā. Vai tu nesmejies pilnā kaklā, kad lasīju par Brenci un Žvinguli, kā viņi braukuši uz dziedāšanas svētkiem? Vai nav jauki, kad, pār dzelzu tiltu ejot, Žvingulis saka: — Tukša kabata, bet viegla sirds? Bet skolā iet, protams, ir derīgāk un labāk. Varbūt beigās no manis kaut kas iznāk.“

Tā es gāju atkal skolā, kad skroderis bij jaunus svārkus pašuvīš.

Ak šie svārki! Kad es tos atceros, man vēl šodien viņu dēļ drusku kauns. Mīla bija bieza un stipra, gaiši pelēka, mātes pašas vērpta un austa. Tāda drēbe nebij noplēšama divos vai trijos gados. Šūts tāpēc tika ne pēc maniem kauliem, ne pēc mana prāta. Lai drīzi neapaugtu, svārki tika taisīti plati un gaŗi, tepat līdz ceļiem. Un, vai nu aiz bailēm, ka es atkal neapaukstējos un nedabūju augoņus, vai lai kaut cik pildītu lielos tukšumus, iekšā tika likta vate, krietni bieza kārtā. Es izskatījos kā veltenis, kam lejas galā divi īsi stilbi un augšā galva kā poga. Pat piedurknes bij vatētas. Pēc šiem svārkkiem skolas biedri mani pazina tumsā, pieķerdamies vien. Man bija jāpanes daudz zobgalību. Bet savs labums tika: man patiesi nebij auksti, ne klasē sēžot, kad vējš vilka cauri skolas izdēnējušajām sienām, ne salā un puteņos nākot un ejot. Es nemaz neatmīnu, kad un kur es viņus beidzu valkāt. Laikam šausmānos, kad bija pāršūti, — izņemta vate un drēbe apgriezta ar kreiso pusi uz virsu.

Jā, toziem mēs vēl dzīvojam Valašiņās. Bet kādā deramdienā, tā ap Pīrāgiem, es biju saderēts uz Āriņiem. Man to pateica pēclaiģīgi, un es biju ar mieru, sevišķi kad māte bija izstāstījusi visus jaunās vietas labumus. Galvenais, — es tur nebūšu vairs cūkgans, bet ganišu govīs! Tas jau bija tīri tāds kā goda amats, par ko gan varēja maksāt ar rīta miegu labis prātis.

Āriņi nebij lielas mājas. Patiesībā tur vēl nebija nekādu māju. Bija tikai četrudesmit divas pūravietas līduma, un jaunie saimnieki nule tikai taisījās uz dzīvi. Māte zināja,

ka man būs jāgana divas govīs un trīs aitas ar jēriem. Varbūt arī vēl viens teļš, ja atskriešot gotiņa... Domās es jau dzenāju šos lopus pa smilgotu pļavu, meklēdams ap celmiem zemenes vai brūklenes. Tur man bija skaisti un labi. Bez tam ziemā uz skolu būs uz puses tuvāk kā no Valašiņām...

Āriņi nu man bieži bija prātā. Es domāju pats gan šā, gan tā, bet, kad piekusu domāt, tad neļāvu mātei miera, lai stāsta, kā tur būs. Bet ko viņa vairāk varēja zināt par mani? Tikai tik daudz, ka celmi atrodoties starp Dekšņiem un Pulpjiem. Agrāk tur zaļojusi Āriņu birzs, un šo vārdu tad nu devis arī jaunais saimnieks savām mājām. Kad aiziešot pa Jurgiem tur dzīvot, gan tad redzēšot visus jaukumus un nejaukumus. Bez tiem jau arī nepalikšot.

Uz pavasara pusi, aizskrējis no skolas uz Kīķeriem, es dabūju no vecāsmātes vēl ko vairāk zināt. Vecāstēvs ar krusttēvu jau sen kamēr strādājis pie Āriņu jaunās istabas celšanas. Un tad nu vajadzēja notikt tam, ka es iegribēju un arī dabūju redzēt šos Āriņus jau priekš Jurgiem. Tas notika tādā kārtā:

Āriņš, mans nākamais saimnieks, bija Stopānu Stepiņam radu un dzīvoja Osānos. Turpat par kalpu bija mans otrs mātes brālis Miķis. Stepiņš nāca skolā, un mēs sēdējām uz viena sola. Sākuši runāt par Āriņiem, par to, ka es iešu tur nākamam vasaru ganos, par Āriņu saimniekiem un visu citu, mēs ar Stepiņu nolēmām, ka iesim vienu vakaru uz Osāniem ciemā, viņš pie sava rāda, es pie sava. Tā es ar vienu rāvienu varēju veikt divi lietas: — redzēt savu nākamo saimnieku un arī Āriņus, kas atradās pa ceļam un kur strādāja mani laudis pie māju taisīšanas.

Tā mēs vienā pēcpusdienā, pēc stundām, izprasījāmies skolotājam un gājām. Dienas nu jau bija pastiepušās krietni gaŗas. Saule bij vēl lielā gabalā, kad izgājām. Stepiņš bija veselu galvu lielāks par mani, un gadi četri vecāks. Ceļā mēs izturējāmies kā lieli cilvēki. Mūsu sarunas bij prātīgas un lietīšķīgas. Tikai kad aiz Dekšņu bērziem tikām uz gluma ledus, kas, saulei pretī esot, žilbināja acis, mēs visu aizmirsām un brīdi slidinājāmies, no malas atskriedamies un tad laizdamies kā vējš. Vēl par mazu gabaliņu mēs jau

redzējām gaišu balķu celtni, gar kuŗu likņā-
ja cilvēki. Tā varēja būt Āriņu istaba un ne-
kas cits. Mēs metām mieru šļūksņai, atstā-
jām ieliekņu un gājām uz darbiniekiem.

Tur krusttēvs, sēdēdams uz viena pakša, ar collu mēru un resnu zīmuli ņēmās gar balķu galiem, bet vecaistēvs ar veco Sluķini turpat netālīt zāģēja balķus. Patlaban, kad mēs pienācām, vecaistēvs bij nokāpis, lai pa-
celtu tālāk steķi, kamēr Sluķins ar galvu pastutēja balķa rezgali. Tad viņi zāģēja at-
kal, viens augšā, otrs lejā, nemaz nedzirdē-
dami mūsu dievpalīga. Mēs pārmijām dažus
vārdus ar krusttēvu. Viņš apvaicājās, ko
mēs te sloķinējom, mēs pateicām, kurp ieda-
mi. Varēja redzēt, ka arī viņam nebij vaļas
ar mums tērzēt, un Stepiņš vilka mani aiz
piedurknes, mudinādams projām. Es tomēr
gribēju vietu labi nolūkot, lai mājās mātei
varētu ko pastāstīt. Tās taču drīz būs mūs-
mājas, ja arī pagaidām nekā vairāk nebija,
kā tikai liela no apzāģētiem balķiem sakrau-
ta kaste. Es aplūkoju pakšus. Tie bija jaun-
modīgi salaisti, bez sirobjiem. Āra durvīm
jau bij stenderes un pa tām varēja staigāt.
Mēs iegājām iekšā. Pa vidu viena šķērssi-
ena. No balķu starpām nokarājās sirmas sū-
nas. Iekšā un gar āra sienām gulēja čupām
vien lielas, apsveķojušās skaidas. Ek kur ku-
rināšana! — Kas zina, kuŗš te nu būs mūsu
kakts, — es sevī domāju un minēju, ka ne
jau cits, kā tepat šis, pie pašām durvīm. At-
kal vēji vilks mūsu gultai virsū, un mātei sā-
pēs galva... Man kļuva smagi. Es parāvu
Stepiņu aiz piedurknes, kā viņš pirmsit
mani.

„Iesim! Ko mēs te kvernam? Viņiem sa-
va darišana, mums sava.“

Vēl es pametu acis uz apsārtušu bērzu
jaunaudzīti, turpat ceļamās istabas galā. Vai
tur vienā galotnītē netupēja divi strazdi? Pa-
tiesi! Viņi nojauta, ka te var iznākt dzīvo-
šana. Nu kā tad! Tur jau bija ievilkti trīs
aveliši. Droši vien krusttēva darbs... Ma-
nas skumjas izdzisa, redzot šos mīļos put-
nus, kuŗi varbūt Jurģos mani sagaidīs ar
jautriem svilpieniem, ja arī neviens cits mūs
laipni nesauņems.

Mēs laidāmies atkal tālāk, abi ar Stepiņu,
bez ceļa, bez takas, gan pa ledu šļūkdami,
gan iedami pa mīkstu kūlu, kur piesaulītē
sniegs jau bija nokusis, gan braši soļodami
pa apčirkstējušu sniegu, kas, vēlas saules un
krūmāju ēnu sasvītrots, mirdzēja koši rožains
un spilgti zils. Mūsu zābaķeļu zoles tad uz
cieti sasēdušā sniega jautri dziedāja kā zie-
mas salā. Pēc Stepiņa lēmuma mēs gājām
gar Kungudruvu lauka galu, taisni uz Kal-
namikēlanu tiltiņu. Stepiņš bija te labs zi-
nātājs, jo tas bija viņa kārtējais kājceļš uz
paša mājām. — Osāni gan palika drusku pa
labi. Varēja jau taisnāk iziet, bet nevarēja
galvot, vai tur pret lielo ozolu Salāte jau
nebija vaļā, jo pa dienas vidiem saule krietni
karsēja.

Ciemā istaba vai nu patiesi bija, vai aiz
satraukuma tikai šķita, pārāk karsta. Man
nosvīda piere jau sasveicinājoties vien. Tad
es, apsēdināts savu radu kaktā, klusām vē-
roju tos tur, pie kā ciemojās Stepiņš. —

Liellais, resnais vīrs, kam vēders kārās pā-
ri bikšu jozmenim un kas mežģīga tīklu,
pagriezies ar muguru pret logu, pa kuŗu kri-
ta stipra vakara gaisma, nebij taču neviens
cits kā Zaķu Pricis, mans nākamais saim-
nieks tur Āriņos. Kad Stepiņš, dodams lab-
vakaru, bučoja tam roku, uz pienācēju pacē-
lās tikai izvalbitu acu pāris. Rokas ne uz
mirkli neapstāja mazgus siet. Un tur tā sa-
pikusī vecene... Laj jau Dievs nedod tā-
dus saimniekus!

Man pavisam saplaka dūša, salīdzinot
šos te ar Valašīņu tēvu un māti. Vienatnē
es būtu kritis gultā un krietni izraudājies.
Nule vajadzēja uzvesties kā ciemiņam
pieklājās un laipni atbildēt uz daudzajiem
jautājumiem, kas nāca pamišus gan no mā-
tes brāļa, kas, apkopis zirģus, ienāca vakara
mierā, gan no vedeklas. Tie bija diezgan
ikdienišķīgi jautājumi, un manas atbildes arī
nebija diezgan kādas.

Visu vakaru man tomēr neizgāja no prā-
ta strazdu pāris tur Āriņu bērzos. Kā viņi
tur tupēja, Dieva putniņi, grozīja galvas un
cilāja spārnus. Tos atceroties, man oma kļu-
va atkal gaiša.

LABAIS MALUMS

Stāsts

Rāmnieku dzirnavas no tālienes bija grūti saskatāmas. Tikai zinātājs varētu pateikt, ka sarkanais ķieģeļu mūris, kas neskaidri spīdēja cauri melnalkšņu, ievu un vītolu zaru vijumam, ir dzirnavnieka istabas gals. Pašas dzirnavas pilnīgi aizsedza kokiem apaugušais senupes augstais krasts, pat apsūbējušais, sīkām sūnām klātais kārniņu jumts saplūda ar dabas tumši zaļo kopainu. Vienīgi baltā dūmu strūkla, kas vijās laukā no lapotnes biezokņa, atgādināja, ka te dzīvo cilvēki, strādā, cieš, mīl, lai pildītu likteņa likumu.

Pie zirgu apkrimstās slitas varenu vītolu ēnā šorīt neredzēja malēju pajūgus. Allaž klabošie akmeņi un darbīgie gaņģi stāvēja dikā. Pār dzirnavām un plašo ezeru bija nolaidies neparasts klusums, kuŗu traucēja tikai dobji vienmērīgi veseļa sitieni, kas nāca it kā no pazemes.

Uz tilta, atspiedies pret ozola margām, stāvēja pats dzirnavnieks. Rīta vēsma plivināja viņa baltā linu krekla piedurknes, bet tumšā, miltiem apputējusi platmale gulēja cieši uz pieres, tikai uz pašiem deniņiem atsedzot biezos matus.

Gludi skūtā melnīgsnējā seja bija neparastas nopietnības apēnota. Skats, patvēries zem kuplajām uzacīm, tiecās tālē, pāri ezeram, un tomēr kāds spēks to vilka pie zemes, uz to vietu, kur dunēja veseļa sitieni.

Jēkabs Rāmnieks bija cieta kaluma vīrs. Savā gaŗajā mūžā viņš bija daudz rūdijies, dedzis naida un kaislību liesmās, dedzis un kvēlojis un tomēr nesabirzis pelnos. Viņš neko nebija radis saņemt kā laimes balvu, nējaušības labvēlību vai pirkumu par puscenu, tamdēļ arī citiem to nenovēlēja. Par labi iekoptām dzirnavām, par pilnajiem apcirkiem un raženo ganāmpulku viņš bija maksājis ar savu jaunības dedzību, vīra spēka briedumu, ar sviedriem un negulētām naktīm. Pat savu vienīgo meitu Martu viņš audzināja viens kā māceja un prata, jo sieva trešajā laulības gadā aizgāja no dzirnavām.

Tas bija bēdīgs stāsts, ko dzirnavnieks labprāt izvītrotu no atmiņas, taču vaļas brīžos, sevišķi svētdienās, domas, neviena nemudinātas, pie tā allaž atgriezās. Nevarētu teikt, ka dzirnavnieks būtu dievbijīgs — pie dievgalda viņš gāja pa pieci, seši gadi reizi, bet tādos atmiņu brīžos viņš labprāt atvēra bībeli un atguva iztraucēto mieru, baudot senlaicīgās gudrības košumu.

Šodien bija tikai piektdiena un pie tam darba pilnas rokas, turbīnas jālabo, āboliņš jāved, un tomēr dzirnavniekam vajadzēja cikstēties ar bargajiem atmiņu lietuvēniem. Viņš labprāt tagad atlaistos istabā meldru krēslā, šķirstītu biezās melnās grāmatas lapas, bet vajadzēja te kvernēt uz dambja un klausīties, ka tas slaists tur apakšā rikojas ap turbīnām. Taisnību sakot, jaunais melderis Roberts Priede nebija slaists, ne diedelnieks, vienīgi Rāmnieks viņu savā prātā par tādu turēja. Kā gan lai citādi dēvē vīru, kas tiko atņemt viņa vienīgo meitu.

Rīts bija dzidrs un saulains, dzirnavu ezerā ziedēja baltās ūdensrozes, gaiss bija pilns to atturīgi medainās smaržas, līmenis dusēja rāms un zālais, tikai paša ezera vidū zivis meta mirgas, atstājot virs ūdens vieglus vilnišu gredzenus. Pāri ezeram no viena krasta uz otru laidelējās zili spāri, vietām viņu bija tik daudz, ka likās, virs līmeņa turētos zils drebošs mākonis.

Dzirnavnieks visu to redzēja, taču šoreiz dabas miers un lēnprātība neatspirdzināja kā citkārt viņa satraukto dvēseli. Lai grieza acis kurp griezdams, visur rēgojās preti diedelnieks, kas apakšā laboja turbīnu zobratu. Lūk, pat šķīstajā Dieva dabā starp melnalkšņiem un ievu puduŗiem pēkšņi pavīdēja viņa stīprais pavedinātājs stāvs un gaišmatainā galva. Viņš smaidīja, nepavēris muti. Dzirnavnieks zināja, kāpēc viņš smaida, viņš gaviļē par savu uzvaru. Bet vai šis gaviļē nav pāragrais? Mans stīprums vēl nav salauzts, un, kamēr man spēka kustināt kaulus, nekas nenotiks pret manu gribu... domāja

dzirnavnieks un spēji apgriezās, izdzirdējis lēnus soļus.

Pa dambi no virtuves nāca Marta ar piena traukiem. Viņas plānais pelēkais audekla tērps cieši pieklāvās pasmalkajam, vijīgajam augumam. Viņa nāca savā nodabā, vienkārša un cildena. Pakausī samezglotajos pelēkajos matos rotājās saules stars, kas bija izspraucies cauri melnalkšņu biezajai lapotnei. Kailās iesārtās kājas slīdoši pieskārs uzbēruma oļiem. Lai nepaietu gařām klusējot, viņa vaicāja:

„Vai rīt malsit?“

Marta neskaidri nojauta, ka tēvu kas nomāc, viņai tikai nebija jausmas, kas pie tā vainīgs. Nevarēja iedomāties, ka tēvs būtu greizsirdīgs Roberta dēļ. Tiesa — Roberts viņai patika, viņi allaž kavējās divatā, bet, ja tēvam būtu kas iebilstams, viņš teiktu, norātu, nevis slepeni gremztos un zūdītos. Tas nebija viņa dabā. Un tomēr tā bija.

„Malsim,“ skarbi izmeta tēvs, pārmetoši uzlūkodams meitu.

Marta sarāvās, pietvika un, nepiegriežot vēribu veseļa klauszīenim zem tilta, nogriezās pa taciņu uz ezermalu pie laipas, nolika piena traukus zālē un sāka tos berzt ar baltām smiltīm. Tēvs labu brīdi nolūkojās viņas čaklajās, saskanīgajās kustībās, un viņa pierē ieviesās divas dziļas stateniskas rievās. Meita, darbā aizņemta, šajā brīdī tik ļoti atgādināja māti, ka dzirnavniekam acīs ielija valgums.

Lai saka, ko grib, bet viņa Bille bija daiļa sieviete, varbūt pat daiļāka un valdzinošāka par Martu. Daudzi puīši pagastā viņu iekāroja un tīkoja, bet pēdīgi iznāca, ka Jēkabs Rāmnieks atveda viņu no krusttēva mantotajās dzirnavās par saimnieci. Par dzirnavām gan šo ēku dēvēja, un malēji arī kādreiz te bija pulcējušies no desmit draudzēm, bet tobrīd visi ganģi bija mēmi, akmeņi nomalti, lielais ūdensrats izčākstējies.

Jaunajam dzirnavniekam ar jauno sievu abiem vajadzēja saimniecību sākt no gala. Strādādams no gaismas līdz gaismai, dzirnavnieks sākumam salaboja veco iekārtu. Brauca atkal malēji, un Rāmnieka pūliņi sāka solīt cerēto alģu. Tā pagāja trīs laimīgi gadi, vismaz tagad tā likās. Jaunā

sieva loloja mazo Martu. Dzirnavu pagalmā un istabās tvērās miers un labklājība.

Bet, kur labklājība un daiļa mājas māte, tur daudz aicinātu un neaicinātu draugu.

Dzirnavās sāka viesoties arī jaunais mežzinis. Tas bija iznesīgs, valodīgs vīrs, skurbinātāju dzērienu, pārgalvīgu medību dēķu un daiļu sievu cienītājs. Viņa viesošanās iegansts dzirnavās bija šķietama draudzība ar dzirnavnieku, bet parasti viņa alkanais skats meklēja un atrada jauno saimnieci. Rāmnieks viesi vēroja ar bažām, viņš cerēja, ka sieva atvairīs viņai tēmētās bultas, bet nelaime jau bija pārkāpusi dzirnavu sliekšni. Sieva gan izlikās un slēpa savas jūtas, bet cik ilgi noslēps uģuni zem pelniem. Tā uzliesmo neatvairāmi. Dzirnavnieces sirds nebija izņēmums. Viņai pēdīgi apnika izlikties. Vienreiz rudens vakarā, pārbraucis no pilsētas, Jēkabs Rāmnieks atrada uz galda sievas vēstuli.

„Piedod, draugs, pārsteidzību, bet citādi nevaru. Nespēju uz visu mūžu palikt dzirnavās, kur mani saista daļa jauka atmiņa. Es vēlos brīvību, jaunus pārdzīvojumus. Esmu atradusi cilvēku, kas man tos sniedz. Audzini Martu, kamēr atgriežos. Piedod, ja vari. Lai Dievs tev palīdz.“

Rokraksts bija nevienāds, satraukts. Likās pat, ka uz papīra blāvotu asaru pēdas. Rāmnieks lasīja sievas vēstuli un juta, ka kalna smagums nogulstas uz kamešiem. No mīlestības, mājības un ģimenes laimes bija palikusi pāri tikai mazā Marta... Bet viņš nesajima zem bēķu smaguma. Viņš iecirtīgi cinījās ar savu likteni un gandrīz uzvarēja to.

Vismaz līdz šai vasarai tā šķita. Tikai tagad senais negals modās par jaunu. Marta bija viņa klusais vecumdienu prieks un mājas lepnums, bet to tīkoja paņemt cits. Varbūt viņai ir Billes raksturs, kaut gan līdz šim viņa likās rātņa un rimta? Māte savam dēķainim bija līdzī aizklūdusi uz igauņu zemi un tur pēc dažiem gadiem mirusi trūķumā. Lepnums un vainas apziņa bija lieģusi atgriezties un lūgt piedošanu. Mežzinis, meklējot jaunas dēķas, bija pametis izdzerto biķeri. Vai Martu gaida līdzīgs liktenis?

Dzirnavnieks aizturēja elpu un klausījās, šķiet, gribētu koku lapotnē un debesu izplatījumā saklausīt šim bezvārdu vaicājumam atbildi, bet tur nebija nekā, arī veseļa sieni bija rimušies. Tikai kamene, skriedama medainiem spārniem, aizdūca viņam pār galvu. Pēc pāris mirkliem turbīnu labotājs iesvīlās un atsāka darbu.

Protams, Robertu nevarēja salīdzināt ar mežzini, dzirnavnieks risināja samezgloto domu pavedienu tālāk, viņš prot savu meldeņa amatu, bet ej nu izdibini, kas tveras viņa sirdī... Sirds ir noslēpumains atvars, kam arī pārdrošākais nirējs nerod dibenu. Martu viņš grib paņemt, un tas nozīmē, ka viņš grib izputināt manu mājas un vecuma mieru.

Vienā ziņā jau nebūtu ļauni izdot Martu godājamam vīram. Tomēr, ja viņa apprecēs Robertu, tad vai nu Rāmniekam dzirnavu vadība jānodod znotam, vai arī znotam jāmeklē pašam laime un labklājība uz savu roku. Abi kopā viņi nesadzīvos, jo abi grib pavēlēt un valdīt, un diviem saimniekiem te nav vietas. Rāmniekam pašam rokās vēl gana spēka palaiet un apturēt dzirnakmeņus. To viņš nepaciestu, ja tagad paliktu bez mīlotās meitas un bez dzirnavām. Kas būs viņa dzīve bez Martas? Tikai krāsmatu kaudze, baiga krāsmatu kaudze, pār kuŗu vējš griež atmiņu pelnu vērpētes.

Agrāk, spēka pārpilnībā, dzirnavniekam bija sveša vientulības liga, bet tagad, gadiem ejot, arvien vairāk viņu sagrāba bezcerīga vientulība. Viņa dvēseles šaurajā mītnē bija palicis tikai viens logs, pa kuŗu ieplūda pasaules gaisma, un to vēra Marta. Vai tagad labprātīgi ļaut, lai šis logs aizveras? Nē. Viņš nepieļaus! Viņam tiesība uz laimi un mieru tāpat kā visiem. Protams, Martai reizi vajadzēs staigāt savu ceļu, bet tas lai notiek tad, kad viņam vairs nebūs nekādu vēlēšanos, kad viņš jau stāvēs kapa malā. Bet tagad viņai jāpaliek dzirnavās. Viņai jāpaliek sevis, viņa un dzirnavu dēļ. Katrs cilvēks drīkst prasīt kaut ko no sava Dieva. Un Rāmnieks negrib vairāk kā vienīgi savu meitu.

Uzpūta vēsma. Pie dambja ezera līmenis sāka tumši mutuļot. Neatradis citu izeju,

ūdēns virzījās uz brīvslūžām un tad pāri tām traucās lejup kārkliem apaugušajā olainajā gultnē. Bet turpat līdzās lejā zem tilta ar veseri un kalnu rikojās Roberts. Viņš strādāja neatskatīdamies. Augšā atbalsojās tikai veseļa dobie klauzieni, un puskrēslā bija saskatāma viņa brūni iedegusi mugura.

Dzirnavnieks pārliecās pār margām un lūkojās lejup. Sejā dvēsmojo valgs vēsums un ūdenszāļu skurbinātāja smarža. Trīs metrus dziļais kritums turēja veco vīru savā varā. Dziļumiem un aizām ir savs pievilksanas spēks. Vai velti tautas ticējumi min, ka tur tveras nelabais. Dzirnavnieks nevarēja atvaīrīt vienu domu, kas kā lapsene spindza ausīs, dzēla viņa miesu un dvēseli. Kur tā cēlusies, kas pačukstējis vai izdvēsis? Augšā bija saulaina debess, bet apakšā ūdens zālēm un alģēm dvēsmojošais tumšais krituma tukšums. Cik reižu, gandrīz ik dienas viņš bija lūkojies šeit lejup, gan dzirnavām dikā stāvēt, gan ūdeņu šaltīm ar liksmu šņākoņu dražoties turbīnu ratos. Tādos brīžos šeit gavilēja pirmatnējais spēks, ko atraišījis cilvēka prāts.

Bet tagad... dziļums dunēja baigām, atriebīgām skaņām.

Ja tagad spēji aizvari atvērtos... Aizturētais ūdens ar spēku trauktos lejā... turbīna grieztos... un notiktu nelaime. Aizturētājs dzelzs aizsprosts, kas kavēja turbīnā iekļūt zariem, sakārņiem vai straumes nestiem balķu galiem, bija pacelts. Ūdens šņāktu un mutuļotu, šķiežot baltas putas, turbīna grieztos, gaņģi klauzētu. Un viņš atbrīvotos no mocoša smaguma.

Pagaidām šis nodoms dega smadzenēs, bet vajadzēja izdarīt vienu roktuŗa pagriezienu, un tas kļuvis īstenība...

Dzirnavnieks iekšķīgi nodrebēja, seja tumši pietvika, viņš atbīdīja platmali uz pakauša. Katram cilvēkam ir vienreiz mūžā kāds liktenīgs brīdis, un Rāmniekam tas bija šodien. Šodien vai arī vairs nekad. Kavēties nedrīkstēja. Katra sekunde bija saudzējama, dārga. Varbūt nākošā mirklī Roberts beidz darbu un kāpj laukā. Otrreiz tādu izdevību nesa-gaidīs. Ja vienam no diviem jāiet bojā, tad viņš nebūs tas, kam jāiznīkst. Ar atteikšanos

esi gana gandējis dzīvi. Parādi vienreiz, kas esi — dziļums dunēja.

Rāmnieks saslējas, viņa rokas drebēja, pirksti saņņaudzās. Viņš satvēra aizvara aizgriezni un sāka to griezt. Ierūsējušas vitnes griezīgi iekaucās, pa šauro spraugu, kas tapa lielāka, sāka lēni mutuļot ūdens. Apkārtne pārvērtās. Pie slitas likās stāv dučiem zirgu un ap viņiem drūzmējas nepacietīgie malēji, kas pukojas un draud, kādēļ dzirnavas nemaal. Dzirnavnieks nezināja, kas ap viņu notiek, viņš krita kā dziļā aizā, kurai neredz dibena. Tikai ūdens šļāca...

„Tēv, tēv, sagaidi,“ pār ezeru spēji un izmisīgi noskanēja Martas balss. Nebija nekas ārkārtīgs. Traukus mazgājot, bija aizpeldējusi koka slaucene, kas virzījās uz dambja pusi. Tomēr meitas balss drebēja, un viņas rāmā jaunavīgā sejā atstinga izbailu jausmas.

Vai viņa būtu atskārtusi tēva nolūku?

Rāmnieka pirksti sasala. Cauri ūdens šļākšanai kritumā un meitas saucienam, kas atbalsojās ezera krastos, viņš dzirdēja atkal savu sirdi.

„Tēv!“ pāri ūdens limenim noskanēja vēlreiz meitas sauciens.

Dzirnavnieks saņņaudza rokturi vēl ciešāk un pēkšņi grieza to pretējā virzienā, murminot:

„Sasodīts ... sasodīts ... sarūsējušas vitnes...“

„Mēistar, ūdens, kas te notiek?“ strādnieks apakšā bailīgi ierunājās un pacēla acis.

„Nekas, tikai... aizvara vitnes sarūsējušas... Nebīsties... Gribēju izmēģināt...“ stostījās Rāmnieks un, noliecies pār aizgriezni, visiem spēkiem centās to aizgriezt iespējami ciešāk. Pār seju ritēja lielas sviedru lāses. Viņš grieza ar tādu spēku, sakodis zobus, ka tie iekrakšķējās. Šķiet, ar šo darbību varētu izpirkt iepriekšējās noziedzīgās domas.

„Nāc, kāp augšā, Robert, Martai aizpeldējusi slaucene, jāizzevo!“ viņš pēdīgi aicināja palīgu.

Aplipsis ūdens zālēm un aļģēm, notriepies ar rūsu, no turbīnas šachtas izlīda Roberts. Viņa puskaillais stāvs un stingrie muskuļi mirdzēja ūdens lāses. Labā rokā viņš turēja

veseri, bet ar kreiso roku kārtoja peldu bikses, kas strādājot bija sagriezušās.

Jauneklis aizdomīgi palūkojās uz dzirnavnieku un uz aizvaru aizgriežņiem un tad pārmezdam pārspilēti mierīgi teica:

„Tad jums arī prāts, man apakšā esot, izmēģināt aizgriežņus! Varēja notikt nelaime!“ Un puisis nodrebēja no spēja aukstuma trīsas, kaut gan apakšā nebija salis.

„Varēja notikt, bet nenotika, nekad nenotiks. Pie manas rokas nav grēka!“

Dzirnavnieks alka šos vārdus izkliegt ar pārcilvēcisku spēku, lai tos dzirdētu visa pasaule, lai katrs zinātu, ka Jēkabs Rāmnieks ir taisns cilvēks, bet spēki saplaka. Kājas gura kā pēc kāpiena kalnā, kāda balss klusa, dziļa, bet neatvairāma atkārtoja: „Tu nedrīksti savu laimi celt uz citu nelaimes! Nedrīksti...“ Runātāju dzirnavnieks juta gluži tuvu un tomēr neredzēja, jo tā bija viņa sirdsapziņa. Tās atpestītājus vārdus viņš bija gaidījis visu mūžu, bet, lai tos saklausītu, vajadzēja nolaisties gandrīz līdz noziegumam.

Gluži kā slimnieks, kas atveseļojas, Rāmnieks lēni atguva spēkus. Tagad tam jānotiek, tikai tad sirds būs atpestīta. Tam jānotiek... Atspiedies pie tilta margām, viņš māja Martai:

„Nāc, meit, lai paliek slaucene, gan izzevosim, man kas cits svarīgs sakāms. Un tu arī,“ viņš pagrieza galvu pret Robertu.

„Redziet, bērni,“ turpināja dzirnavnieks, kad Marta bija atnākusi uz dambja un noraudzījusies Robertā slepus skatu. Kaut kas te bija noticis, tikai viņa nezināja, kas īsti.

„Redziet, bērni,“ dzirnavnieks stostījās, „es šorīt uz tilta esmu domājis un pārdomājis, ko iesākt ar dzirnavām, kad pats vairs nespēju tās vadīt, bet neesmu nekur ticis. Galva kā izslaucīta. Vai jums nav kāds padoms, kāds labs, gudrs padoms?“ Un viņš cieši vēroja ir meitu, ir savu dzirnavnieka amata palīgu.

Meita nolaida acis un pietvīka. Puiša sejā iegulās parastais smaids.

„Padomu?“ viņš atkārtoja pusčukstoši. „Padomu,“ un uzlūkoja Martas kailās kājas. Augstāk viņa skats nedrīkstēja kāpt. „Padomu? ... Varbūt ... liekas ... var...“

„Tēv, lai paliek, par to runāsim svētdien,

tagad nav laika. Govis nāks mājā, sēks jāsaliek silēs!" Marta kļuva nevalīga. Viņa zināja, ko tēvs grib teikt. Viņa nekad nebija šaubījusies, ka tēvs vienreiz to teiks. Vajadzēja vienatnes un klusuma, lai aptvertu jauno stāvokli.

„Manis pēc, meit, runāsim svētdien, laika jau gana! Grūtākais ir sākums. Bet pirmais paveidiens, paldies Dievam, rokā.“

„Tēv, es eju, man jāiet.“ Viņa iesaucās un aizsteidzās vieglu, līganu soli. Viņas gaita bija gaviļu dziesma jaunībai un mīlestības pirmajai liksmei.

Abi vīriēši, vecais un jaunais, elpu aizturējuši, nolūkojās viņā svētbijīgi kā Dieva brīnumā.

Kad Martas stāvs pazuda dzirnavās, Roberts teica:

„Vajadzēs palaist turbīnu, pagaidām ir kārtībā, redzēs, kā strādā, rit pie sestdienas varēsīm atsākt malšanu!“

„Vareni, izmēgināsim,“ sajūsmīgi piebalsoja melderis un ar abām rokām grieza vaļā lielos turbīnu aizvarus. Šoreiz grieziens likās viegls un tīkams, ne tāds kā pirmīt. Ūdens šļāca. Rati sāka rūkt, un vecās dzirnavas pārņēma mierinoša dūkoņa, kas vēstīja sadribu, pilnestību un jaunas dzīves jausmas, bet Rāmniekam likās, ka viņš savā mūžā malis pirmo labo malumu.

Kārlis Dzīlleja

REIZ MANIS NEBŪS VAIRS

Sonetīnu vija

I

Reiz manis nebūs vairs. Es sen jau pošos
Un pamazām no maldu dzīves raisos.
Es rēķinūs ar visiem noslēgt taisos,
Kas nīcīgs — rakstāms zaudējumos drošos.

Kas zaudēts? Daudz. Kas iegūts? Velti prasū.
Tik atbalss nirdzot mēdās cetrās sienās,
Un sirdī jūtu atskabargu asū.

Jā siknaudā viss palaists labās dienās,
Viss dzīves guvums rādās nullēs vienās.

II

Jau bijīgs gaidu, kad būs jāiet veļos,
Kur pašu kailo dvēseli vēl pētīs,
Kur labo, ļauno smalkos sietos vētīs.
Kā, pišļos krītot, lai vēl turos, ceļos?

Nāks sencis kāds no pagājības senās
Un saņems mani varbūt laipni vēlīgs,
Bet taujāt sāks — un kā caur rikstīm dzenās.

Kā viņš lai būtu saudzīgs man un žēlīgs,
Kad dzīvē dots man ērkšķu vainags dzēlīgs?

III

Vēl rudens saules mirdzu sirdī smeļos,
Un beigu stunda lai man nāk pirms rieta;
Vienalga kur — lai saulaina tā vieta,
Kur galā nākšu savos maldu ceļos.

Lai vēja šalka klusi ieplok kokos,
Kad saule grimst aiz kalniem tumsas dzīlēs
Un viens es savā nāves stundā mokos.

Ne mani nīdīs vairs, ne kāds vēl mīlēs —
Tik saule paliks manu acu zilēs.

IV

Viss tumsis būs, kad beigu ceļā došos,
Kad mūžība man atvērš savus vārtus.
Bet gara acis skatīs rietus sārtus
Un kalngalus, pār tālēm zaigojošos.

Tā mana miesa vien, kas tumsai ļauta,
Bet dvēseli vairs neskarš zemes ēna,
Tā lidos — lidos, dzidras gaismas skauta.

Būs stājies laiks, kā stājas straume lēna,
Kur zila debess spoguļojas rēna.

V

Būs rimušas reiz sāpēt visas rētas.
Tik vājībā tās pieminēju dzejās.
Ak, velti jūtas klāstīt garās slejās,
Varbūt tās dārgas tev, bet citiem lētas!

Kas sāpes ir, kas ciešanas un bēdas?
Vai žēlotājs tev kādreiz palīdzējis?
Tu aiziesi — un nepaliks ne pēdas!

Kur savu sēklu cerībā tu sējis,
Pļaus cits un teiks: viņš ražu izaudzējis!

VI

Vairs maldu ceļus neies manas kājas,
Kad lielais Pogu lējējs uzsauks: „Valdies!
Tu, pišļos irdams, atomos nu skaldies,
Lai jauna viela top un atkal krājas!

Tev jāpārvērsas sikās zemes pītīs,
Lai tavi miesas audi atjaunotos
Un atkal vērtos jauna mūža nītīs.“

Es zinu, zinu to. Ak, es jau protos,
Lai stundai tai bez bailēm pretī dotos.

VII

Būs galā dienas grēcīgas un svētas,
Un robeža starp labu, ļaunu kritīs.
Kad miera zvans reiz beigu stundu sitīs,
Būs manas miesas trūdiem atvēlētas.

Es diezgan esmu mīlējis un nīdis.
Nu aizmirstība visu izlīdzinās,
Un mūžos grims pat sāpīgākais brīdis.

Vien mirkļus tos, kas klusā priekā tinās,
Ir aiziedama dvēsele vēl zinās.

Klāra Zāle

Aizšalcas atauga,
zīdāinu tīmekļu glausta —
Putns no pazaņu ēnas
ceļas par galotnēm augstāk.
Putns, kam tālums dūc krūtīs,
kam debesis — svešums un mājas,
Augstumos, izplestiem spārniem,
pasauli svētījot, stājas.

VIII

Kur Zemes māte dos man savas mājas?
Vai rokas tās, kas šodien laipni skaujas,
Vēl uzmetis man trijas smilšu sauņas
Aiz paraduma vien, kā darīt klājas?

Ja neesmu ir tādas balvas cienīgs,
Ja vientulībā skaudrā nāvē eju,
Būs kaprancis mans pavadonis vienīgs.

Un saule pacels savu laipno seju,
Pār manu kapu laižoties uz leju.

IX

Lai zaļa zāle drīz tur pāri klājas,
Kur nolemta būs mana mūža dusa:
Vai kapsēta, vai kalna mala klusa,
Kur gājējs kāds uz īsu brīdi stājas.

Varbūt nevienš ir nezinās to vietu,
Ko garā ziemā apsegs ledus gāles,
Līdz ziedonis tur rāisīs dažu dzietu.

Tik putns kāds, kas pārlidojis tāles,
Tur dzers no rāsas pielījušas zāles.

X

Reiz manis nebūs vairs. Es sen jau pošos,
Jau bijīgs gaidu, kad būs jāiet vēļos.
Vēl rudens saules mirdzu sirdī smēļos,
Viss tumsis būs, kad beigu ceļā došos.

Būs rimušas reiz sāpēt visas rētas,
Vairs maldu ceļus neies manas kājas,
Būs galā dienas grēcīgas un svētas.

Kur Zemes māte dos man savas mājas,
Lai zaļa zāle drīz tur pāri klājas.

GALOTNĒM PĀRI

Dziesmu tas sašūpo spārnos —
dziesmu ar mākoņu ēnām;
Kreimenes vēras tai pretī
biklī, kā mozdāmās lēnām.
Bikli, kā mozdāmās lēnām,
atbalss no ielejām ceļas,
Putnam kad skrējienā tālāk
gaisi pret apvāršņiem šķēļas.

SPĒKA ZĀLES

Pasaka

Kādam tēvam bija viens vienīgs dēls. Tēvs ļoti mīlēja dēlu, un māte to lutināja bez mēra.

Dēls izauga par varen lielu puisi. Tik viena bēda puisim — spēka par maz. Nu viņam bija kauns no citiem puisiem, kas varēja, ko gribēja, un nebijās nekā.

Māte deva dēlam gan saldu krējumu, gan ziedu tēju padzerties, cepa tam ik dienas baltos raušus, nežēloja ne medus, ne sviesta, ne cālu spārniņu. Bet dēlam spēka kā nebija, tā nebija.

„Hei, lielais lamza! Nāc spēkoties!“ smējās kaimiņu puikas. Vīpsnāja arī ciema meitas.

Dēls vairījās ļaužu. Bet cik ilgi sēdēsi kaktā? Viņš kļuva arvien skumjāks un vientuļāks. Viņš aizmirsa smieties un runāja reti.

Kādā rītā dēls piecēlās agri un spodrināja zābakus.

„Kurp tu?“ tēvs apjautājās.

„Iešu pasaulē spēka zāļu meklēt.“

„Jau šodien?“

„Tūdaļ. Ja ceļš zem kājām, ko tad vairs kavēties. Diezgan esmu te nīcis citiem par apsmieklu. Pietiek! Nu došos projām un ātrāk neatgriezīšos, kamēr nebūšu dabūjis spēka zāles.“

Nelīdzēja tēva gudrie vārdi, ne mātes asaras. Dēls palika pie sava nodoma. Viņš dabūja no mātes maizes klaipu, sviesta cibu, no tēva — naudas maku un devās ceļā.

Gāja, gāja. Prasīja padomu arājam ceļmalā, ganu zēnam norā, malkas cirtējam mežā, kur var dabūt spēka zāles.

Viens lika iet pa labi, otrs — pa kreisi, trešais — taisni uz priekšu. Bet, kur īsti spēka zāles dabūjamas, nemācēja pateikt neviens.

Puisis soļoja gan pa labi, gan pa kreisi, gan taisni vien, taisni vien. Prasīja, taujāja un gāja atkal. Reiz viņš apsēdās ceļmalā atpūtināt savas nogurušās kājas. Gadījās tur garām braukt lepnam pajūgam.

„Ē — jauneklī, ko kverni?“ braucējs uzsauca.

Puisis izstāstīja savu bēdu.

Braucējs nepulējās valdīt smieklus:

„Kādā aizkrāsnē esi audzis, ka pasauli nepazīsti nemaz? Nauda tev ir?“

„Ir!“ puisis piesita kulaku naudas zutenim.

„Nu — ko tad bēdāt. Nāc sēsties ratos. Brauksim uz pilsētu. Tur pērk un pārdod visu. Kam nauda, tam pieder pasaule!“

Aizbrauca puisis pilsētā. Viņš iegāja lielā tirgotavā, uzbēra uz galda vara naudas čupiņu un lūdza spēka zāles. Pārdevējs pasniedza sauju saldu ripiņu. Tās došot spēku!

Puisis apēda saldās ripiņas, bet spēka kā nebija, tā nebija.

„Šīs zāles nebūs bijušas īstās,“ viņš nopūtās un citā tirgotavā uzbēra uz galda sudraba kaudzīti.

„Lūdzu spēka zāles bez salduma!“

Dabūja puisis rūgtas bumbiņas. Apēda tās, bet spēka rašanos nemanīja.

Trešajā veikalā puisis pasniedza zelta gabalus un teica:

„Vēlos iegūt vislabākās spēka zāles. Dodiet tādas, lai man nav zelta žēl!“

„Būs, būs!“ pārdevējs pasniedza prāvu pudeli.

Puisis izdzēra pudeli. Viņš kļuva priecīgs. Likās, ka spēka pietiktu pat vai kalnu no ceļa nostumt. Bet otrā rītā tas jutās noguris un aplam saīdzis. Spēka bija vēl mazāk nekā agrāk. Tik tikko viņš spēja pavilkt kājas, un mutē siekalas bija kļuvušas rūgtākas par vērmelēm.

„Ko lai nu daru? Ko lai iesāku?“ puisis velti laužīja galvu. Viņš klaiņoja bez mērķa uz priekšu un atpakaļ. Prasīja padomu veciem, prasīja jauniem, bagātiem un nabīgiem. Un visi tie apliecināja, ka bez naudas nekā dabūt nevarēšot. Tik vecā puķu pārdevēja ielas malā pasauca puisi sāņus un klusi čukstēja tam ausī:

„Daudz vis neklausies ļaužu padomos. Pats esi liels diezgan, pats piedzivoji, ka par zeltu var iegūt tikai visādus mānekļus. Īstās spēka zāles tu dabūsi vienīgi no Melnās Dārtas.“

Ļaudis gan saka, tā esot burve. Bet tas, man liekas, nav nekas, ja tik var dabūt to, kā vajaga. Ej pāri kalnam, cauri silam,“ viņa ieteica taisnāko ceļu.

Puisis aizgāja pie Melnās Dārtas un izstāstīja savu vajadzību.

„Tik vien to bēdu,“ vecene smaidīja, un viņas krunkainā seja kļuva līdzīga ciekuram. „Es varu tev izpalīdzēt, ja tu man apsoli...“

„Naudas man vairs nav!“ puisis steidzīgi iebilda.

„Nevajaga. Šo dražu man diezgan!“ vecene pacēla tīnes vāku. Tīne bija pilna ar zelta gabaliem. „Apsoli man savu pēdējo elpu, un tu būsi stiprākais cilvēks šai zemes malā.“

„Pēdējo elpu?“ puisis apmulsis pašķīleļa uz vecenes pusi. „Tu prasi manu dvēseli?“

„Ak, nestrīdēsimies par vārdiem!“

„Pirms apsoli, man jābūt skaidrībā.“

„Nu, nu — nebīsties. Varēsi dzīvot, kamēr apniks. Un, kad būsi apnicis, es atnākšu un pievākšu... Tev pašam jau viņas tad vairs nevajadzēs. Sit sauja! Būsim draugi! Vari man ticēt, ka šī draudzība tev nebūs jānožēlo.“

„Prasi citu maksu,“ puisis noslaucīja sviedrus.

„Citu maksu? Vai nedzirdi, ka es no tevis nekādu maksu neprasu. Tik apsoli... Ja tu gribi, zāļu piedevām došu tev zeltu, cik vien varēsi panest. Redzi pats, cik man laba sirds, bet tu vēl šaubies. Nu — norunāts?“

„Nē,“ puisis atbildēja.

„Tad tu spēka zāles nedabūsi.“

„Meklēšu citur.“

„Kā nu gribi. Tik neaizmirsti, ka pie manis var dabūt bez meklēšanas. Apdomā labi, pirms aizej.“

Bet puisis nedomāja ne mirklīti. Viņš steidzināja soļus, lai drīzāk tiktu projām no raganas mājas.

Tas nenācās viegli. Maldināja mežs, baidīja purva akači, tekas pazuda biežā miglā. Paņāja trīs dienas, trīs naktis, kamēr puisim palaimējās nonākt pie vecā grozu pinēja būdiņas.

Vecītis apjautājās, kur puisis ejot. Tā un tā. Puisis izstāstīja savas nedienas.

„Un nu man vairs nav ne naudas, ne pa-

doma. Saki, veco tēv, ko tagad lai daru?“ viņš gurdi nopūtās.

„Naudas tev nevajadzēs, tik drusku pacietības,“ vecītis, aplūkodams puīša dēlnas, atbildēja. „Uzcel te strauta malā pirtiņu. Izpērsimies, strauta ūdenī noskalosimies. Redzēsi, kas tās par labām spēka zālēm. Derēs tev, derēs arī maniem vecajiem kauliem.“

„Vectētiņš laikam joko?“ puisis pasmaidīja. „Cik reižu esmu pēries savas mājas pirtiņā. Nelīdzēja.“

„Tas var gan būt. Gudri cilvēki saka, ka tikai tas kļūstot stiprs, kas savām rokām uzcelot pirtiņu un pats pirmais arī nopēroties. Gribi izmēģināt?“

„Labi. Esmu ar mieru,“ puisis apsoliņa, „tik nezinu, ko un kā darīt.“

„Par to neraizējies. Tavas rokas, mans padoms. Gan paveiksīm visu.“

Grozu pinējs iedeva puisim šķēli maizes, krūzi ūdens un teica:

„Atpūties, spirdzinies. Rītu sāksies pirmā darba diena. Tik nenobīsties, ja tādu dienu būs daudz.“

Otrā dienā vecītis lika puisim nest akmeņus pirtiņas krāsniņ:

„Šajā līcī akmeņu nav. Ej uz piekalni un mēģini dabūt. Bez kārtīgas krāsns pirts nav pirts.“

Nekā darīt — puisis gāja arī.

Ceļš tāls, teka nelīdzena. Ja ar sauli cēlās, ar sauli tik tikko varēja pārnākt.

Pirmajā gājumā puisis atnesa akmeni auna galvas lielumā, otrā tāpat. Pēc nedēļas viņš sacīja vecītim:

„Cik ilgi tā piestaigāšu? Vajadzētu dabūt rateļus.“

„Ak dēliņ, rateļu te nav. Un, ja arī būtu, pats redzi, ceļš ciņains un celmains. Jaunu grūtumu vien iemantotu. Še grozs. Liec uz pleca. Tā būs labāk,“ vecītis pamācīja.

Puisis paņēma grozu. Ar to viņš atnesa divus akmeņus auna galvas lielumā. Nesa, nesa. Pa divi, pa trim. Beidzot stiepa pilnu grozu.

Kad akmeņu pietika, vecītis sacīja puisim:

„Raudzīsīm nu cilāt baļķus. Lielajā izcirtumā koki taisnu taisnie, sausu sausie —“

Puisim pierē ievilkās kroka.

„Vai gan es viens to spēšu?“
„Kādēļ viens! Mēs būsim divi. Tavs plecs, mans padoms. Sāksim ar mazākajiem. Vispirms atnes kokus lāviņai.“

Puisis atnesa kokus lāviņai, atnesa rungguli sliexsnim, atnesa kārtiņas jūtam, pēc tam ķērās pie balķēniem. Nopūtās nesējs ne vienu reizi vien, slaucīja sviedrus ne vienu reizi vien, kamēr balķēni bija atnesti strauta malā.

Nu tūdaļ sākās pirtiņas celšana.

„Tavs spēks, mans padoms,“ vecītis drošināja puisi. Bet tas nu vairs nebaidījās. Viņš bija iemācījies grūtumu vērst vieglumā. Lika balķi uz balķa, akmeni uz akmens, kamēr pirtiņa gatava.

Sestdienas vakarā puisis izpērās krietni, noskalojās strauta ūdenī un nāca uz māju svilpodams.

„Tagad nu man atkal ceļš zem kājām,“ viņš teica grozu pinējam. „Saki, veco tēv, kā es lai atmaksāju tavu labo sirdi?“

„Maksas nevajaga. Bet, ja tu gribi man pakalpot, tad paliec vēl pāris dienu te un atnes no kārklu lauka grozu klūdziņas. Manai vecai mugurai tas būtu liels atvieglinājums.“

„To es labprāt izdarīšu,“ puisis apsolīja. Pirmdienas rītā viņš aizgāja uz kārklu lauku un savāca nogrieztās klūdziņas vienkopus.

„Te nu gan divām dienām man darba nepietiks,“ tas smaidīja. „Divas nastas! Ek, ko staigāšu divreiz! Pamēģināšu vienā gājienā.“

Puisis savija vicu grīsti, sasēja klūdziņas un uzvēla skaustā nastu krietnas siena gabanas lielumā.

Pie mājiņas to sagaidīja grozu pinējs.

„Tu pārnesi visas?“

„Visas!“

„Tad spēka zāles tev vairs nebūs jāmeklē!“

„Nē!“ puisis atbildēja. „Laikam nu esmu stiprs diezgan...“ Tad viņš pastūma cepuri pakausī un soļoja atpakaļ uz tēva sētu. Pirmo reizi savā mūžā viņš jutās īsti laimīgs.

Kārlis Abele

PĒDĒJAIS IERAKSTS

Ziemeļu kaŗa balāde

Sērga loŗņā pa mājām, sērga staigā pa ceļiem,
Noplauj saimes un radus, ved pie pazemes veltiem —
Tā grieŗ grīŗlus un smilŗgas, pļaujot puŗoto pļavu,
Izkapts, mirdzinot saulē zilo asmeni savu.
Visi, glābdamies bailēs, meŗu biezokŗos gāja,
Tikai mācītājs piemīt savā tukŗajā mājā.
Nav kam dievvārdu sacīt, sen nav baznīcā zvanīts,
Sen nav kapsētas smiltis kapu rokam kāds manīts.
Kas driŗst miruŗo tagad vadīt pēdējā gaitā?
To, kas parādās ļaudis, melnā nomaitā kaite.
Kapinieku te sagrābj glūnot piezadzies mēris,
Pirms trīs sauŗas tas zemes kapā atvadām bēris.
Cilvēks cilvēka vairās, cilvēks cilvēka trūkstas,
Meklē māŗvietu meŗos, atrod dzīvokli dūkstīs.
Kā kļīst irbes pa ciņiem sila lapotā audzē,
Tā pa sunainām takām vēŗos izklīda draudze.
Aukstas krāsmutes melnās, klusi piedarbi lielie,
Ceļos dzelķŗņi rieŗ lapas, kāŗkli sazaļo ielās.
Tikai grāmatas atliek, biezā cūkādā sietas.
Draudzes loceklim katram ir tais grāmatās vieta,
Ieraksts rūpīgs par katru — visu dzīvi pa sprīdim
Redz, ar ŗūpuli sākot, līdz pat mirŗanas brīdim.

Ko vairs grāmatās rakstīt? Vai var saskaitīt zāli,
Ko plauj izkaptis, kad plauvu šķērso rasainie vāli?
Zēl ir rūpīga darba! Arājs bēdīgu prātu
Tā met skatu pār druvu, krusas gabaliem klātu.

*

Cauri klusumam baigam it kā kaulainu roku
Mana mācītājs velkam aizvien ciešāku loku,
Aizvien ciešāku apli, aizvien ciešāku telpu.
Beidzot tvērienu cietu sajūt aizturam elpu.
Sērga . . . Slimnieks jau mana drudzī asinis ritam,
Drīz viņš pulksteni dzirdēs stundu pēdējo sitam.
Vēl kas atlicis veicams! . . . Vēl kas atlicis darāms,
Pirms sauc torņa sargs doties ceļā mūžību garā . . .
It kā plūstošas smiltis mirkli nerimstas tecēt.
Slimnieks steigdamies iededz smagos svečtušos sveces.
Auksti rasojam mana pierē nespēka sviedrus.
Skaita lūgšanas un grēkus pats sev nožēlā piedod,
Vakarēdienu svēto bauda, vīnu un maizi,
Lai var, nolikdams grēkus, tālā mūžībā aiziet.
Tad no ozola trauka, cirsta stipri un tvirti,
Kur daudz gadu pie loga zaļo zarojot mirte,
Zemi velgani mitro ņem, jau nodrebnot saujai.
— Vai tā nenotris druva, tuvu pienākot plaujai? —
Zemi, runādams lūgšanas, ņem, uz krūtīm sev kaisa,
Frīs reiz paceļot roku. Saites svētīdams raisa,
Kas pēc dzīvības likmes sien pie dvēseles miesu,
Atdod zemei tās daļu, atdod zemei tās tiesu.
Dziesmu mirstamo uzņem tikko dzirdamā balsī,
Stājas, nebeidzis pantu, mutei nespēkā kalstot.
Biezo grāmatu paņem tad ar pūlēm no plaukta,
Vārdu ieraksta savu klāt pie citiem, kas saukti
Staigāt mūžības ceļus, ar to pabeidzot aili.
Cirkstot spalva slīd steigā, paša nodrāztā smaili.
— Miris — . . . padomā, raksta, roku piepūlot stīvo:
— Rītdien, ceturtdā maijā. Šodien . . . šodien . . . vēl dzīvo. —

Arturs Kaugars

GAIDĪTĀJA

Krīt lapas traipiem sārziem.
Stāv gaidītāja pie vārtiem.
Stāv, stabam glaudusies klāt.
Ko gaidi lapu putenī, māt?

Vai svešu ļaužu maižē vēl cieš?
Vai svešas smiltis jau krūtīs spiež?
Ne ziņu laiž, ne sapnis ļauj jaust.
Grauž bēdas acis, drīz smiltis sāks grauzt.

Kļūva vidū vasara ruda,
Mani dēli, mani dēli kad zuda.
Nāk saule rītos, iet vakaros —
Manas acis kā tobrīd redz aizejam tos.

Deg ozols lāsumos sartos.
Nāks veļi un drūzmēsies vartos.
Paliēc laukā, paliēc laukā, māt,
Vēl dēlus satikt un parunāt.

EDVARTS VIRZA

Viņš vairs nedalās ar mums pēdējo septiņu gadu ciešanās, un paša acīm tam nebija jāredz šis juceklīgais, postīgais laiks. Tā laimīgs ir savvaļā dzīvojošs, lepns briedis, meža vidū aizdaridams acis, kas pieradušas pie lēnu upju plūduma un zālainu ganību audzēlības. Vai, ja tādām valdniekam jāiet bojā meža ugunsgrēkā, kad liesmas viņu iedzen sīkstā dūmbrā, vai arī, kad tam sabrūk virsū smagi un kvēlojoši egļu stumbri! Virzu nenotrieca ugunsklēpi un neapraka dzirksteļu kupenas. Kad viņš šķīrās no šīs pasaules, ap to elpoja mierā un gādībā pierastā ikdiena: maīga un gādīga dzīves biedre, jauna un lutināta meita, dārgas un mīlas grāmatas, bagāta un gudri rīkota valsts. Un tomēr, pirms viņa acis satumsa, viņam likās, ka to priekšā milst posts un nelabums, ka kodīga migla slāpējama pārņem visu šo gaišo, mierīgo dzīves brīnumu. Viņš uzrakstīja *Baigo vasaru*... Tā varbūt mirstošs mežu valdnieks kādreiz rēgonīgā sapnī redz postu, kas nākdams nāks pār viņa cilti un tās mītni.

Tikai 56 gadi bija šā īsā, bagātā mūža laiks. Katastrofa, kas uzgāzās pēc tam, nodzina tautu no zemes un sasvieda to virzienu virzienos, šķiet, palikusi aiz kāda melna priekškara, tādēļ šis laikmets izliekas jau labi tālu aiz muguras. Bet tas bija laimīgās Latvijas brīvvalsts laiks. Virzas slava sāka spīdēt pirms pirmā pasaules kara līdz ar latviešu kultūras vispārējo uzplaukumu, tā pieņēmas spēkā un gaišumā pēc valsts nodibināšanas un īsto pēcpusdienas siltumu sasniedza dzejnieka tik ļoti apbrīnotā prezidenta Kārļa Ulmaņa autoritārajos gados.

Edvarta Virzas dzeja izaug no diviem faktoriem: no dvēseles vērtībām un stingras un skaidras formas. Viņš ir spēka un kaislību dziesminieks, un viņam sveša tā nianšu meklēšana, kas pēdējos pārdesmit gados uzplaukusi cittaute literātūrā un tagadnes mākslai dod nevarīga „fin de siècle” noskaņu. Dabīgam sparam un skolā iegūtai kārtībai Virzas dzejā pievienojas vēl ie-

dzimts melōdiskums, kas tam ļāvis sacerēt dažas no skaistākajām rindām, kādas latviešu valodā rakstītas.

Pēc izcelšanās Virza ir zemgalietis, un viņa dabā iemīt šā novada un tā cilvēku īpatības: līdzenums, taustāma konkrētība, kas vienojas ar cīņas gribu un varonību, vasaras kvēle un druvu bagātība laicīgā un garīgā ziņā.

Ja vēl meklējam pēc raksturībām, kas liekas nākušas no citām tautām, kaut arī Virzas būtībā latviski pārveidotas, tad var minēt austrumniecisku juteklību, apvienotu ar prieku par krāšņām gleznām un patētiku izteiksmē. Tāpēc seno ebrēju dzeja Virzam tuva, un viņš to augsti vērtē. Straumēnu saimnieks mīl stāstīt, ka esot cēlies no turkiem — jo šai apvidū turku kara laikā noņemti gūstekņi. Viktors Eglītis apgalvoja, ka Virzas senči esot bijuši karaīmi. Viņa seja bija melnīgnēja, tiešām diezgan nelatviska, augums ārkārtīgi mazs. Viņam varbūt būtu derējusi komponista Eižena d'Albēra fraka, kam pēcnāves ūtrupē Rīgā neradās pircējs.

Virza bija saimnieka dēls, piedzima kādās Bauskas apriņķa vidējās zemnieku mājās. Dzejas daimons to jau agri bija sagrābis savā varā un spieda rakstīt pantus, kur izpaudās jaunās dvēseles neskaidrie, bet aizrautīgie meklējumi. Jaunais Edvarts Lieknis brauc uz Rīgu un uzmeklē tā laika latviešu literātūras vadoni Eglīti, kas staigā ar skaistu bārdu un augšupvērstu skatu — kā viņu tai posmā raksturojis Pēteris Ērmanis. Viņš dod tam lasīt savus mēģinājumus. Eglītis ir pilnīgi dekadences varā. Tas ir laiks, kad top *Elegijas*, Saturna bālās gaismas apspīdētās dzejas, kur neparastā izteiksmē ielikts nebijis saturs — cilvēka cīņa ar Dievu un sātanu, instinktu tumšais jūklis un ilgas pēc apskaidrības. Dīvaina forma, daudziem nesaprotams saturs. Bet Virza nojauš šajos sacerējumos kaut ko radniecīgu saviem sapņiem un ilgām, kas arī tiecas pēc laimes, pēc brīvības, ārā no provinciālās šaurības un

pieticības, grib izteikties drošā un neparastā veidā. Viņš dod lasīt Eglītim savus pantus, kur gan vēl daudz vāciski neskaidras romantikas, bet kur Eglīša asajam skatam pamirdz neapšaubāmi talanta vizuļi. Virza tiek ievadīts rakstnieku sabiedrībā un paraksta līdz ar Akurāteru, Baltpurviņu, Cālīti un Zemgaliēšu Birutu slaveno „Dzelmes deklarāciju“ 1906. gadā par mākslas brīvību un mākslinieku pašu kā vienīgo sava darba un pienākuma soģi.

Viktors Eglītis apņemas arī uzrakstīt priekšvārdu Virzas pirmajam dzejoļu krājumam *Bīķeris*, kas iznāk gadu vēlāk tāpat kā paša meistara *Elegijas*.

Šis priekšvārdiņš aizņem vienu lapas pusi, bet ir apbrīnojami pāreizs un gaišredzīgs. Īsi Eglītis skicē galvenās Virzas īpatības, viņa temperamentu, plastiku, lokanību, citēdams: „Tavas acis, tavi mati, tavs līganais augums.“

Pareizi aizrādīdams, ka dažās *Bīķera* nodaļās vēl daudz neskaidrību un „sapņu posta“, Eglītis tomēr pareģo Virzam vietu starp pasaules ievērojamākajiem milestības dziesminiekiem, salīdzinādams to ar Sapfo.

Bīķerī patiešām ir daudz dziļi pārdzīvotu erētisku dzejoļu, kur liesmo tāda uguns, kādu Virza vēlāk neizsniedz pat *Dievišķīgajās rotaļās*, kaut gan tur būs vairāk skaistuma, mūzikalitātes un gatavības.

Kad iznāk *Bīķeris*, Virzam ir 24 gadi, bet šai grāmatā mokās un klieudz cilvēks ar tādu kā pubertātes psiholoģiju. Dzejnieks raustās miesas pinekljos, viņu vajā erētiskas vīzijas, un viņš pat iedomājas sevi par miesas kāres apmātu „izdzimumu“, kaut gan tik briesmīga tā lieta nemaz nav. Vedekinda *Pavasara atmodai* līdzīgā gaisotne šeit varbūt izskaidrojama ar tā laika latviešu dzejas un sabiedrības konvencionālismu, ar piesmakušo pārticības un vecmodības gaisotni, ko Virza kā dedzīgs dekadents domā izkļiedēt ar klaju un kailu protestu, iedauzot dažu logu.

Virzas īpatnība tomēr tik liela un spīrgta, ka varam tikai nožēlot, ka vēlāk *Bīķeris* neiznāca jaunos izdevumos.

Bet kādreiz bija cilvēki, kas to pašu pirmo gribēja iznīcināt.

Skolotājs Augusts Rudītis stāsta par Rī-

gas Latviešu biedrības Zinību komisijas vasaras sapulcēm 1907. gadā:

„Toreiz Interimteātri literāro debašu nagla bija Edvarta Virzas jauniznākusi dzejoļu grāmatiņa. Virza bija „tirās mākslas“ praviets, kam viss atļauts, kas kalpo skaistumam un savai mākslas izjūtai. Bet toreizējie latvieši vēl nebija pieraduši pie tik augsta žanra. Tautskolotājijskie rakstnieki ar kritiķi Zeifertu priekšgalā bija nodibinājuši uzskatu, ka grāmata cilvēku tīra un izdailo, viņu garīgi audzina un ved augšup. Un tāpēc Virzas daiļdarbus neapbrīnoja un par viņiem neļūsmoja, bet uztraucās un nosodīja tos. Zālē valdīja sašutums un atklāts nemiers. *Baltijas Vēstneša* redaktors Kalniņš ieteica sarīkot autodafē: grāmatu uzpīrkt un sadedzināt. Tam bija liela piekrišana. Nelīdzēja Virzas augstprātīgā un elegantā uzstāšanās (toreiz Virza bija elegants kungs garos, melnos svārkos vai pat frakā, laikam tikai nesen atgriezies no ārzemēm). Tad vārdu teica Teodors Zeiferts, savā sīkajā balstiņā aprādīdams, ka vajagot taču palikt saprātīgiem. Ja arī krājumiņš neatbilstot latviešu tautas literārajām vajadzībām, tad nedrīkstot līdz ar nederīgo darbu morāliski iznīcināt pašu dzejnieku, kas pārādot neapšaubāmas dāvanas un kādreiz varbūt vēl varēšot tautai daudz dot. Zeiferts šoreiz uzvarēja un Virzu izglāba. Bet es neesmu nekur manījis, ka Zeifertam kāds būtu paldies teicis par šā talanta atrašanu un saglabāšanu latviešu literātūrai.“

Virzu „atrada“ gan Eglītis, tāpat Virza, jādoma, būtu izlauzies uz augšu arī pat tad, ja viņa grāmatiņu toreiz sadedzinātu, taču Zeiferta jecietība, smalkjūtība un arī tālredzība šai gadījumā, protams, slavējama.

Nākamajos gados Virzas talanta nesavaldīgā un dūmainā uguns sāka degt lēnāk, vienmērīgāk, bet arī spožāk. Temperaments nomierinājās un paplašinājās jūtu skāla. Bez tam Virza čakli un nopietni nodevās formas studijām un sasniedza tādu virtuozitāti, ka nu viņu bija spiesti un sāka atzīt visi. Viņš pameta Rīgu (šā laika ģimētnēs dzejnieks redzams ar ūsām un bārdeli pēc tā laika gumes) un atgriezās savās Billītēs. Te tas strādāja pie nākošā dzeju krājuma un tulkoja

gan franču renesanses un 19. gadu simteņa dzejniekus, gan tā laika modernistu Verharnu. Zeifertam par aizstāvību viņš palika vienmēr pateicīgs. Viņa vadītajā *Druvā* pirmskaņa gados iespiesti augstvērtīgi Virzas tulkojumi, starp citu Meterlinka: *Jūs kļiedējāt ar lampām baismu* ar skaisto liktenības refrēnu: „Mums gaidīt būs! mums gaidīt būs!“ un skaists franču dzejolis par tēva un meitas sarunu vientuļā būdīņā negaisa laikā:

„Cieš kāds, cieš nāves ciņu grūtu
Vējauros, kas aiz vārtiem skan.“
„Es justu to, ja skaists viņš būtu,
Bet krūtis nedrebēja man.“

2.

*Paslēpts priedēs, eglēs cēlās
Vēl man atmiņā šis nams,
Kuŗam rītos apkārt vēlās
Zemes miglājs kūpēdams.*

Laimīgākais laikmets Edvarta Virzas dzīvē laikam bija pirms pirmā pasaules kara, kad viņš vadīja gaišas dienas vai nu savās Billītēs, vai arī ciemos pie Zemgales jaunavām. Noteikti pierādījās, ka Virza nederīgs tā saucamajai praktiskajai dzīvei. Varenais dzejnieka aicinājums gulēja pār viņu kā smags bula mākonis. Ar grāmatu rokā viņš sēdēja dārzā un dīvainā gaismā izsapņoja savus jaunības sapņus. Ar istu lauku bērna mīlestību viņš piekērās tēva mājai.

Tā kā zemes strādnieks Edvarts nav, tad vecāki gudro, ka jaunajam Lieknim jāmeklē darbs ārpus mājas. Kādu laiku viņš mēģinās Bauskas pasta un telegrafa kantorī. Bet arī kancelejas darbs nav viņam pa kaulam, un Virza atkal atgriežas mājās — pie Puškina un franču dzejniekiem.

Pēdīgi Virzam ļauj vaļu, un viņš kļūst priecīgs un viegls, juzdams, ka top arvien stingrāks formā un bagātāks dvēselē. Un tad pilnām atraisās viņa rotaļīgie pārdzīvojumi, kuŗos dīvaini apvienojas franciska grācija:

Mazais čigānēns Alice —

ar latviskās saimniekmājas rīta raženību, kur atskan

*No centrifugas, tevis grieztas,
Balss patīkami vienmuļīgs.*

Pēteris Ērmanis savos dzejnieku portretos tvēris Edvartu Virzu tieši šai laimīgajā pirmskaņa bagātās Zemgales žanrā it kā krāšņā un jutekliskā flāmu gleznā. „Kļīst pa ežām zālainām gar druvām Dzejnieks kustīgais ar stāvu sīko“. Viņš pastaigājas ar jaunavu, kas iekairinātā interesē solo tam blakām, pie kam maigi izceļas viņas krūšu baltie, kairie apaļumi. Apkārt viss pilns auglības un vasarīgas tvīksmes, kas redzami attēlojas dabā. Dzejnieks runā par savu mīlestību:

*Un viņš skatu ceļ uz savu daiļo biedri,
Skatu, kuŗā izmūsums un kaisle.*

Bet iecerētā atteici, ka nolēmusi: „Traģiska lai paliek jums šī mīla“, jo tad varot sagaidīt, ka dzejnieka pārdzīvojums ieliešoties skaistās dzejās. „Jūsu baudas dziesmas tik man mazāk“.

Var redzēt, ka arī Ērmanis no Virzas mīlas lirikas visvairāk cienī skumjos dzejoļus. Tie ievietoti pašā sākumā Virzam veltītajās lappusēs antoloģijā *Dziesminieki*:

*Ak Dievs, vai tikai tagad manu,
Ka viss jau izbeidzies? Jel met,
Met vienu rozi tumšsarkanu
Kā tovakar, Elizabet.*

*Lai, viņu maigiem pirkstiem skaujot,
Kā sapnī mana dvēseļe jūt
To roku, kuŗa, ziedu raujot,
Tai brīdī trīcēja varbūt.*

*Un, grimstot viņas ziedu lapās,
Pilns skumju sapņošu es tad
Par lūpām, kuŗas nesastapās
Ar manām lūpām it nekad.*

Saprotams, ka dzejnieku neierosina tikai erōtika vien. Daudzos dzejoļos strūklo un spēlējas ziedains, reibīgs dzīves prieks, piemēram, *Epikura dārzā*:

*Rokā turot pilnu kausu,
Galvā vīna vainags zaļš ...*

Vispār viņa dziesmas atzīmējamās *Dievišķīgo rotaļu* vārsnās.

Sēžam Romas vīnagrabā
Abi: dakters Zariņš, es.

Šai pantā laikam celts piemineklis Siguldas ārstam Dr. Zariņam, kas bija pazīstams rakstnieku draugs.

Taču viss laiks nepaiet izpriecās un dzīves baudās. Vēl biežāk autors dzīvo vienkāršu, kļuvis dzīvi Billitēs, staigā pa laukiem un vientulībā klausās savas sirds izjūtās. Pa vīdiem viņš daudz lasa un atzīmē šo to pārtulkotam, īpaši franču dzejniekos: krāšņajā Igō, asajā, narkotiskajā Bodlērā, viegli šupojošajā Mallarmē. Vēlāk tad arī krājumā *Franču lirika 19. gadusimteni* apvienoti tādi priekšzīmīgi pārtulkoti šedevri, kā: Igō *Boass un Rute* un *Zāra peldējoties*, Bodlēra dzejolis par smaržām, Rembō *Patskaņi* un *Utu meklētājas* un Mallarmē *Vēdeklis*.

Virza ir sarakstījis kādu vēstuli dzejā:

Tu gribi zināt, draugs, kā pavadu es dienu?
No rīta cēlies laukā staigāt skrienu...

Pēc rīta pastaigas dzejnieks dzer kafiju vai tēju un lasa, „ar nagu allaž atzīmējot domu asu“. Tad tas paēd pusdienu un atsēstas uz mūrīša, un, „krietnā ēdiena un mūrja iesildīts“, nododas atdzejošanas darbam. „Tās ir zīmes, — ka manī sāk dziedāt rīmes“ — un drīz ir gatavs meistarisks atdzejojums ar latviešu valodā līdz tam nepārstu izteiksmes cildenumu, tēlojuma plastiku un panta skanīgumu. Dažus viņš nosūta Zeiferta *Druvai*. Jauns, liels latviešu dzejas talants ir sācis cilāt spārnus.

3.

Līdz pirmam pasaules karā Virzam bija augšanas un noskaidrošanās laiks. Viņš dzīvoja ļoti harmōniskos apstākļos, bija ar dzīvi un ar sevi mierā, un viņa dvēsele kūsāja skaistās un pilnziedainās mīlas izjūtās. Brīnīdamies viņš pagida, cik viņa vārds kļuvis konkrēts un skanīgs un cik viegli tas paliek atmiņā. Un, salīdzinādams pasaules labāko

dzejnieku pantus ar savējiem, Virza atrod līdzību. Viņa dzejā ir tā pati krāsu burvība un skaidrība, tas pats saldais un maigais meloss, kas iemīļotajam Puškinam. Arī elegance, patētika un skanīgums, kas lielajiem frančiem. Dzejnieks viss bija ritma burvības varā, viņa lielā un konkrētā atmiņa uzglabāja simtiem dzejas rindu. Un tā viņa pirmatnējais temperaments pamazām tuvojās klasiķiem. Bieži tas uzšķīra Ovidija un Horatija nemirstīgās rindas un pārbaudīdams klausījās, „kā latīniskā bronza skan“.

Arī Virzas paraugs Viktors Eglītis tolaik tuvojās noskaidrotībai. „Jambi un lirika in modo classico“ ar nosaukumu *Hippokrēna* iznāca 1912. gadā, bet 1914. gadā parādījās Eglīša teoretiskie raksti *Ceļš uz latvju renesansi*. Te pausts pazīstamais Eglīša uzskats, ka visas tautas pārdzīvo tos pašus attīstības posmus dažādos gadsimtos un ka pēc folkloristikā un primitīvā epu laika ik tautai nāk dižais klasiķu jeb zelta laikmets, kad darbojas lieli gari — ģeniji. Tie ietērpj cilvēces mūžīgās kaislības un tautu likteņus stingrā un skaidrā, apgarotā un vēsā formā, kuņai nekā nespēj gadu desmitu un simteņu tecējums, jo šiem monumentālajiem darbiem nav sīko un ātri drūpošo rotājumu, bet tikai stingrā stiegrojumā un taisnā sastatā veidotas un pašas sevī noslēgtas formas.

Viktors Eglītis joprojām bija latviešu jaunās rakstniecības vadonis. Ne velti toreiz kāds dzejnieks bija teicis, ka nevis Rainis, bet Eglītis esot latviešu lielākais gars, cits apliecināja, ka viņam lielākās smadzenes Latvijā. Bet Eglītis ar visu lielo mākslas gribu un inteliģenci tomēr nebija tik krāsains un plastisks kā Virza, kas, tieši karā sākoties, sāka īpaši izcelties latvju rakstnieku vidū. To apliecina tas, ka Virza atēlots kā spilgta parādība vairākos mūsu rakstnieku darbos, kur runa ir par šiem gadiem. Kārļa Krūzas romānā *Baltais avots* attēlots, ka kara pirmās dienās satraukts un dzīvi žestikulēdams Rīgas redakcijā ierodas dzejnieks Edgars Vērsmē. Tas ir Ed. Virza. Viktora Eglīša skaistajā kara romānā *Līdzvainīgie* Virza figūrē kā uzņēmīgs, dzīvespriecīgs gleznotājs Vaļkalis. Šo pašu vārdu patapinājis Virzas apzīmējumam Antons

Austrīņš savā *Garajā jūdzē*, tik tur dzejniekam piedēvēti faktiski, patiesi bijuši notikumi.

Sākumā kaŗš Virzam liekas raibs, pacilājōšs piedzīvojums. Bet tad vācieši iebrūk Kurzemē, un dzejnieks dabū pārdzīvot kaŗa postu un traģiku vistiešākajā tuvumā. Visa Kurzeme pieceļas kājās un bēg; bēg arī Bilīšu saimnieki. Nomaldījusies vācu lode ķer pierē dzejnieka māti, kas sēd bēgļu ratos. Viņa mirst. Šis dīvainais gadījums, ārkārtīgais satricinājums uz laiku laikiem sanikno Virzu pret vāciešiem, padara to par visa ģermāniskā kaislu nidēju. Protams, ka arī labās, mīļās mātes viņam bezgala žēl; tai par piemiņu viens no skaistākajiem dzejojumiem *Dievišķīgajās rotalās*, kas daudzina viņas skaidracu mirdzumu.

Virza iedzīvojas tautas tribūna lomā; viņš sāk rakstīt apcerējumus prōzā par bēgļu traģiku un nesalaužamās latviskās pacietības varenību, pie kam izvēlas svinīgu, vienkāršu un pacilātu stilu, kas atgādina Grosvalda lieliskās figūras *Bēgļu* vai *Strēlnieku* ciklā.

Edvarts Virza līdz ar Akurāteru iestājas latviešu strēlniekos. Viņiem gan „priekšā“ nav jāiet, bet tos piekomandē pulka kultūras daļai. Abi dzejnieki tiešām arī veic krietnu nacionālās audzināšanas jeb, kā tagad saka, propagandas darbu. Strēlnieku pulkos veidojas nevien Latvijas kaŗaspēks, bet arī valsts brīvības doma. Viņu varoņdarbi sajūsmina tautu un pacilā arī Virzu. Viņa ditirambiskais, pēc lielām lietām alcējs gars strēlnieku epopejā atrod piemērotu tematiku, viņa iztēle iekvēlojas.

Vēlākās Virzas labākās īpašības jau redzamas dzejolī *Kaŗavadoņim*, kuŗa patētiskās rindas vēltītas Fridricham Briedim. Viņš pareģo, ka pienāks diena, kad kaŗavadoņa metalla tēls pacelsies „Uz augsta pamata no liелgabalim“.

Tikai reizēm šai hēroiskajā noskaņā atkal uzvirpuļo mīlas viesuļi, un dzejnieks aizmirstas, vēlāk lepnī apliecinādams, ka tolaik „Tēvzemes posts mums bija lietas lētas“.

Tad nāk revolūcijas dienas. Dzejniekā kvēli uzliesmo patriotisms. Mīlēdams un slavēdams visu latvisko, viņš laikus un pareizi saskata visu ļauno internacionālismā un

sacer gaŗāku dzejoli, kur velns sarunājas ar internacionālistu par to, kā kopīgiem spēkiem gandēt latviešu tautu.

Notiek pirmās politiskās sanāksmes Latvijā, kongresi. Dzejnieks raiti dzīvo visam līdz, raudzīdamies pēc gaišām galvām, kas spētu tautiski domāt un sekmīgi rīkot. Ziemeļvidzemē kādā kongresā viņš pirmoreiz redz savu viennovadnieku, vēlāko zemnieku un valsts vadoni Kārli Ulmani. Milzīgā enerģija un ticība, kas iziet no šā vīra, saista dzejnieka dzīvo, iecūtiģo dabu, un no tā laika viņš vienmēr paliek uzticīģs tam.

Mēs, kas tagad gadiem nikstam otrā pasaules kaŗa politiskajās paģirās, nevaram iedomāties, cik ātri toreiz risinājās notikumi, no kuŗiem kā brīnumaina sala no laiku dzelmēm izpeldēja mūsu valsts.

Kad 1918. gada 18. novembrī proklamē Latvijas republiku, arī Virza ir Rīģā. Kad pagaidu valdība, ienaidniekam no austrumiem virsū spieģoties, atkāpjas uz Jelgavu un vēlāk uz Liepāju, Virza līdz ar Skalbi, Kroderu, Akurāteru ir nelielajā inteligentu pulciņā, kas paliek valdībai uzticīģs un ar mieru izciest un pārdzīvot visu nezināmo, ko drūmais, neskaīdrais liktenis nesīs.

Kad Liepājā nodibinās valdības oficiōzs; laikraksts *Latvijas Sargs*, Virza ir starp tiem, kas karstiem vārdiem aicina tautu atmosties no vienaldzības mieģa vai šaubu murgiem un ticēt, un cīnīties tā, kā tic un cīnās pirmie neatkarīģās Latvijas kaŗavīri frontē. Virzas publicista stils joproģām ir kaislīģs, patētisks, cildenī dzejisks, pilns gleznu un lielisku salīdzinājumu.

Un arī lirikā tam skaisti skan patriotiskā nots, kas vēlāk tik bieģi dos Virzas dzejai īpato raksturoģumu. Šos pantus lasot, der apdomāt, ka tie nav rētorika, bet radušies bargajos, ļoti patiesi raksturotajos apstākļos, kas tolaik valdīģa.

*Šai naktī drausmīģā un postā,
Kur tautai uzticīģs tik rets —
Še, latvju zemes pēd'ģā ostā,
Vēl gaisā mūsu flagu redz.*

*Kur tagad viņas jaunā slava?
Kur vīri tie, kas viņai tic?*

*Viens maldās svešumā, tā nava,
Par nodevēju kļūvis cits.*

*Bet jūsu gribai, drosmes skautai,
Par veicēju ir jāpaliek,
Lai nāve, ko tie nesa tautai,
Par viņu pašu nāvi tiek.*

Taču Marsa griezīgo tēraudu mūsu dzejnieks allaž milējis savienotu ar Venus rožu vijām. Un tā kādu dienu — varbūt, kad pašreiz frontē pie mazā Latvijas zemes stūrīša robežām notika izšķirējas kaujas! — *Latvijas Sargā* parādījās kvēls milas dzejolis, kas sākās: „Kad manas rokas tevi skāva“, un tālāk — ar diezgan vaļīgām erētiskām rindām.

Liktos, vai tad tai kritiskajā laikmetā valsts varai nebūtu nekā svarīgāka ko darīt. Bet prokurors Kvelbergs, kam tolaik Liepājā bija jāvajā noziedzīgie, aicināja pie sevis dzejnieku Virzu un nevienu citu un jautāja tam, ko tas esot gribējis teikt augšējā dzejā. Virza atbildēja, ka tikai to, kas tur pateikts. Kvelbergs ar šādu paskaidrojumu neapmierinājās, bet ierosināja pret Edvartu Virzu lietu par pornografiju. Lai glābtos no soda, viņam vajadzēja ar valdības ziņu atstāt nelielā kuģītī Liepāju un doties pa jūru uz Tallinu un tālāk uz Ziemeļlatviju, kur toreiz jau bija nodibinājusies otrā pretlielinieciskā fronte.

Šis brauciens, ko Virza jauki un tēlaini aprakstījis *Laikmeta dokumentos*, bija laimīgs. Ziemeļos Virza vēl plašāk izlieto savu publicista spalvu. Viņa dzejnieka temperaments sabiedrojas ar redaktora Nonāca, kas arī mīt Valkā, skaidro domu. Un viņi par abiem rada *Tautas Balsi* — šo slaveno laikrakstu, kas gūst arvien plašāku atbalsi. Drīz frontes ziņojumi, ko paraksta kopvedis Zemitāns, sāk minēt arvien tālākas vietas dienvidos. Un tad nāk brīnišķīgās Cēsu kaujas, pēc kurām Virza raksta lepmumā un priekā uzsaukumu *Tautas Balsī*. Jaunā valsts ir glābta, tikpat kā otrreiz nodibināta! Viss tas noticis septiņu mēnešu laikā pēc 18. novembra.

Virza ir uzvarējis ne tikai kā karotājs par valsti, bet arī kā dzejnieks. Tai pašā 1919. g.

Valkā Rauskas apgādā iznāk maza formāta pabieža grāmatiņa ar sīku gotisku iespiedumu uz pelēka papīra. Tas ir viens no ievērojamākiem dzejoļu krājumiem latviešu literatūrā — gandrīz visi līdzšinējie izraksti ņemti no Virzas *Dievišķīgajām rotaļām*, šā viņa krājuma, kas iznāca 12 gadus pēc pirmā. Bet par to arī šeit tālaika pumpuri izplaukuši bagātos ziedos. Virza nu ieguvis vārdu un ievēribu kā viens no mūsu ievērojamākiem dzejniekiem. Pat viņa pretinieks Plūdonis savas antoloģijas *Balva* jaunajā izdevumā vēlāk ievietoja vienu *Dievišķīgo rotaļu* dzejoli. Tas ir pats pirmais krājumā un saucas *Dāvājums*.

*Tu, kas no uguns un no sniega,
Kā, tevi milot, dienas skrien!
Tu skaties rožaina un liega,
Nav vairs ne nomoda, ne miega,
Ir tikai mīlestība vien.*

*Virz tautām augstu lido slava,
Tas tiek no viņas gāzts, tas celts.
Man to dod mīlestība tava,
Ne saules man, ne zvaigžņu nava,
Ir tikai tavu matu zelts.*

4.

Kad visas vētras likās pārskrējušas, kaņģi bija izkaroti un salīgts miers, Edvarta Virzas dzīvē sākās klusāks posms. 1920. gadā viņš apprecējās. Zīmīgi, ka viņa izredzētā nebija vis kāda karstasinīga un pīlīmiesīga jauna, kā varētu domāt pēc tā temperamentīgajiem pantiem, bet gan klusā, atturīgā dzejniece Elza Stērste, kam toreiz bija 35 gadi. Likās, ka vienīgā kopējā īpašība abiem bija karsta mila uz franču kultūru un tās smalko garu. Stērste bija studējusi Sorbonnā filoloģiju un patlaban gatavoja savu pirmo dzejoļu krājumu ar neparasto nosaukumu *Eizebija un Florestāns*. Viņas jaunklasicistiski — aistētiskais virziens bija Virzam tuvs; viņa pati arī saprata un augsti vērtēja sava vīra dzeju, ko turpmāk dēvēja tikai par Dzejnieku. Virza jau Latvijas patstāvības pirmos gados bija paspējis būt Francijā un vēlāk skaitījās Franču Akadēmijas korespondents un tika apbalvots.

Virza savu kundzi labprāt sauca Marse-
līnas vārdā un laikam arī viņai veltīta po-
ēma par Marselīnu Nevermor, kas ļoti iz-
ceļas starp Rīgas pārāk pielāvigajām dā-
mām, kā teikts šās poēmas sākumā. Vispār,
šai mierīgākajā laikmetā Virza iedzīvojās,
iestrādājās episkajā žanrā, episks plūdums
viņa dzejā vienojās ar francīsku noteiktību:

*Lai laikiem spītētu, kas ātri skrej,
Montfors šo pili uzcēlis ir labi...*

Francijas pagātne un arī tagadne tolaik
Virzu daudz nodarbināja. Parīzē iznāca
labs, biezs mākslas žurnāls ar nosaukumu
L'Esprit Nouveau (Jaunais gars). Tam bija
moderns virziens, viņš puda ekspresionismu
un konstruktīvismu. Virza sacerēja poēmu
ar simbolisko virsrakstu *Esprit Nouveau*.
Tajā pārveidota bībeles leģenda par Kristus
kārdināšanu: pie dzejnieka ierodas kāds mo-
derni tērpts džentlmenis un uzrauj to gaisos
avionā, rādīdams tam pasaules visumu un
aicinādams sevi pielūgt. Viņš nosaucas par
Jauno Garu. Bet dzejnieks viņu noraida, at-
teikdams, ka viņu valdzina Notrdamas
Dievmātes liliju un vijolišu smarža. Katoli-
cismu tiešām Virza apbrīnojis gandrīz tikpat
dziļi kā francīsko rojālismu. Atceros, ka
Dailes teātra pirmizrādēs Virza, kas bija
Brīvās Zemes teātra kritiķis, cītīgi lasīja
franču karapartijas vadoņa Leona Dodē
laikrakstu *Action Française*.

Pamazām Virza bija dziļi iegājis avižu
pasaulē. Grāmatā *Laikmets un Lira*, kas iz-
nāca 1923. gadā, ir kāds dzejolis, kur runāts
par jauno mitekli pilsētā un par dūcošo
spiestuves mašīnu troksni, kas satricina visu
namu. Te tolaik dzīvoja dzejnieks. Pēc tam,
kad Jānis Ezeriņš neveselības dēļ no *Brīvās
Zemes* feletona vadības atstājās, viņa vietā
nāca Virza. Sprototams, ka redaktora mīles-
tība uz visu francīsko atspoguļojās arī lite-
rārās daļas vadībā, ko Virza tomēr kaut cik
turēja savās rokās, kaut arī redakcijā vispār
strādāja maz un pakūtri, jo pēc dabas nebija
žurnālists. Tā Vilis Plūdons, kas toreiz se-
višķi asi kaņģoja ar „jaunajiem“: Pāvilu Ro-
zīti un Edvartu Virzu, *Svaros* iespiestajos
satiriskajos dzejoļos kādā satīrā jautā (skat.

krājumu *Sonetas ar ragiem un Trioletas ar
nagiem*) apm. tā:

*Ai Brīvā Zem', ai Brīvā Zem',
Jel saki, kur tu vielu ņem
Gan saviem stāstiem, romāniem,
Gan arī skaistiem dzejoļiem?*

un atbild:

„No franču cilts, no franču cilts!“ Jo nu
izrādoties, ka franču erētiskā literatūra esot
tā istā gara barība latviešu zemniekam.

Starp citu, tā jau nu ir, ka zemnieku visā
pasaulē pieskaita pašiem konservatīvākajiem
elementiem, un brīvie franču un vispār mo-
dernie mākslas uzskati dažam *Brīvās Zemes*
lasītājam varbūt tiešām nebija izprotami.
Atceros, ka, iespiežot tik klasisku darbu, kā
Longa Dafni un Chloju, redakcija bija iz-
darījusi dažus saīsinājumus, pret ko pro-
testēja šās pastorāles tulkotāji Rozītis un
Straubergs.

Bet nav arī šaubu, ka daļu inteligentāko
lauku lasītāju Virzas labā gaume tiešām
tuvināja īstiem kultūras avotiem un ne tikai
oriģinālliteratūrā vien. (*Brīvajā Zemē* nāca
vērtīgi latviešu romāni: Štrāla *Kaŗš*, Krūzas
Baltais avots. Te arī vēlāk parādījās Virzas
savdabīgie apcerējumi par latviešu rakstnie-
kiem.)

Atceros, kādās Lieldienās *Brīvās Zemes*
priekšpusē bija ievietots Virzas tulkojumā
Verharna skaistais, simboliskais dzejolis par
zemnieku Žaku, kas ceļas augšā no ziemas
miega, kad atspīd lazdu tumšbrūnganie
pumpuri. Tajā atkārtojas patētiskās rindas:
„Mans brāli Žak, mans brāli Žak!“ Virzam
tiešām franču un beļģu cilvēks bija kā brālis,
daudzus dzejas darbus tulkojot, izjūsts un
uzminēts.

Bet tas nenozīmē, ka latviskie temati tam
būtu kļuvuši tāli. Jo vairāk viņš iepazīnās ar
latīņu un romāņu kultūrām, jo nacionālāks
ar gadiem kļuva Virza.

Šai laikā viņš izdeva divus liriskas krā-
jumus: *Laikmets un Lira* 1923. g. un *Skaid-
riba* 1927. g., kā arī savas *Poēmas*. Pirmā
grāmatā ir varenā balāde *Nakts parāde* par
strēlnieku varoni Fridrihu Briedi:

*Pār purvu, no kuŗa bēg cilvēks, kur reti tik
iemaldās vilks,
Šai naktī liels putenis griežas, un diezin, cik
ilgi tas ilgš!*

Abās grāmatās arī daudz citu skaistu, ta-
gad vispār zināmu dzejoļu. Virza vairāk
pievēršas objektīviem tematiem par tautas,
valsts un atsevišķu lielu latviešu likteņiem,
bet individuālo pārdzīvojumu loks kļūst
šaurāks. Ļoti zīmīgi Virza saka par sevi:

*Jau dienas lielais karstums nokritis,
Un pienācis ir pēcpusdienas brīdis.*

Dzejniekam kļuvis vienaldzīgāks viss, ko
viņš agrāk mīlējis un nīdis, un tas atrod
saskaņu ar sevi dabā.

Tā kā vairākkārt esam pieminējuši Vir-
zas un viņa agrākā mentora Viktora Eglīša
līdzteku gaitas, tad atzīmēsim, ka arī Eglī-
tim ap šo laiku (1925. g.) iznāk viņa dzejas
pilnīgākā un skaidrākā grāmata *Kasta-
avots*. Bet nu jau Virza izaudzis savā perso-
nībā liels un no kādreizējiem teoriju un
paŗaugu ietekmējumiem atraisījies.

Billītēs, zem vecas liepas sēdēdams, viņš
nogrimst senatnīgajā skaistuma pasaulē, ap-
dzejodams tēvzemes lielos valdniekus, kaŗo-
tājus un mīlētājus. Tā rodas 17. gadsimta
elegances apdvēstais dziedājums par Kur-
zemes hercogu Jēkabu un daudzajos pantos
skanošais slavinājums karalim Nameitim.
„Ne demokratijai, ne arī laikam šim“ autors
salicis šo dziesmu. „Es dziedu slavu vi-
ņam — karalim!“ Ideālizētā un ļoti poētī-
zētā gaismā sacerēta teika par Zemgales ka-
raļa Nameja un jaunavas Naujas milu un
par valsts interesēm, kuŗu dēļ tam jāprec
Lietuvas ķēniņa meita Biruta. Poēma bei-
dzas ar Nameja aiziešanu līdz ar savas tau-
tas daļu uz Lietuvu un viņa cīņām prūšu
zemē pret vācu bruņiniekiem. Kriutušu va-
roņa nāvē zemgaļi viņu sadedzina uz sārta.
*Sārts kust un ligojas un liekas, ieskries košs
Tas debess vairogā kā ģerbons liesmojošs.*

Virzas poēma sacerēta grodā un krāšņā
valodā, tā pilna tēlainas greznības un bagā-
tības aprakstu. Pils mantu daudzinajums,
īpaši Jāņu svinībās izceļas ar teiksmaini vi-

zošu un lēni ritošu plastiku. Skaisti viņam
izdevies piepīt beigās teiku par dzejnieku,
tas ir sevi pašu, kas būs no Nameja cilts,
pēc gadu simtiem sēdēs zem liepas un slavi-
nās senatni medainos pantos, jo karalim, vi-
ņā senci dzemdinot, ap galvu lidinājušās dū-
čoņas bites.

Tā par senatni iejūsmejies un īstu meista-
ribu ieguvis, Virza nododas kāda gaŗāka
prōzas gabala iecerēšanai. *Daugavā* un *Bri-
vajā Zemē* sāk parādīties gadalaiku aprak-
sti, kur Virzas ditirambiskais stils izceļas ar
lielu lokanību un neparastu krāsu svaigumu.
Pamazām fragmenti saaužas kopā par no-
apaļotu Zemgales sētas attēlojumu, un 1933.
gadā *Straumēni* iznāk grāmatā. Sacerējums
nosaukts par poēmu, kaut gan šim sacerēju-
mam nav cita poēmai parastā plūduma, kā
gadskārtu un ar tām saistītās lauku darbu
maiņas. Virza gan ir mēģinājis vairākās no-
daļās pieminēt tos pašus cilvēkus, piemēram,
meita Līna un puisis Kārlis, kas, Lieldienās
šūpojoties, „cerējas“, rudenī nodzer kāzas,
taču cilvēki te pilnīgi pazūd dabas varenī-
bā, un viņu likteņi ir tik vienaldzīgi kopš
sendienām nodibinājušās lauku dzīves nori-
sēs, cik maz cilvēka mūžs spēj atstāt pēdas
gadusimtiem pastāvošā zemnieku mājā. Šis
fābulas trūkums, kas Virzas pantos rakstī-
tajās poēmās vis nav manāms, ir tas defekts,
kādēļ ļoti skaistā, tiešām ievērojamā grā-
mata nav atradusi un arī nekad neatradīs
ceļu uz pasaules literātūru, kaut gan labajos
patstāvības gados to pārtulkojām vāciski un
reklamējām. Cittausti latviešu zemnieku
māju pasaule par sevi gan nesaista un tulko-
jot daudz kas zūd arī no Virzas īpatnās, ļoti
konkrētās un izstaltotās izteiksmes, piem.:
„Ziedonis smagi bija iekēries debess telts
āķos, novilkdams tos tik zemu pār zemi, ka
neļāva nekur aizplūst ne lapu, ne puķu
smaržām. Apaļi, krūzaini mākoņi dienām
ilgi karājās pār mājām, iesūkdami sevī visus
saldošos un reibinošos garojumus, kas nāca no
ceriņiem, jasmīniem un saulē silstošām lapām
un zālēm.“ Kāpinājums mākslā ir svarīgs
stila paņēmiens, bet Virzam tas iemīļotākais
un galvenais. Tāpēc arī viņa prōza nav
īsta prōza, jo tā nevar izturēt pastāvīgus
superlātīvus. *Straumēni* labāk nosaucami par

dzeju prōzā. Lauku darbu un ražas bagātības apraksti šeit pilni hiperbolām, un latviskā ainava un žanrs Virzas sacerējumos iegūst flāmisku pasvītrotā dzīves prieka un baudas raksturu kā Zemnieku Breigēļa gleznās un Virzas skolotāja Verharna pantos. Mēs *Straumēnus* atzīstam par ļoti latviskiem, un mūs saista arī šur tur izkaisītie dzīves ziņas domu graudi neatspēkojamu pamācību formā, piem.: „Izkliedēto lielumu saspīest mazumā, bet ar visām lieluma īpašībām — ir cilvēcisko puļu gala mērķis.“ Taču Virzas krāšņi gleznainā un pacilāti svīnīgā izteiksme būtībā nav latviska — tā liek domāt par svešajiem orientālajiem ietekmējumiem, ko pieminēju šā apcerējuma sākumā. Latviskai dvēselei daudz tuvāka ir Skalbes skaidrā vienkāršība un pazemība.

Liekas, ka Virzas *Straumēnu* izcelšanās ietekmējusi Latvijas vācu žurnālista Oskara Grosberga grāmata *Mežvalde*, kurai līdzīgs apakšvirsraksts: „Vecā Vidzemes muiža gada gaitās.“ Vienāda jau kompozīcija — gadlaiku ritēšanas attēlojums no pavasara līdz pavasarim, tāpat ievads — cēlinieka tuvošanās kokos iegrimušajai mājai no tāienes. Vec-tēva izdarības bišu dārzā stipri atgādina *Mežvaldes* sirmā bitenieka Sudrabiņa rīcību, kam ir „bišu vārdi“ un kas tik labi kā neviens cits sadzīvo ar šim Dieva gosniņām. Virza Grosbergu ļoti ieredzēja, viņa Sudrabiņu pieminēja Grosberga jubilejā un nolāsīja lirisko nodaļu par vecās grāfienes pulksteņiem Mežvaldes kungu mājas istabā (mans tulkojums).

Es ar Edvartu Virzu tuvās attiecībās nebiju. Mēs bijām kollēgas kā divu nacionālu dienas laikrakstu literāro daļu vadītāji. Toreiz urbos skatuves mākslas problēmās un mani kaitināja Virzas bieži vien vispārinātā, subjektīvā, pārāk vienkāršotā piecēja recenzijas rakstot. Nevarēju atzīt arī viņa stipri primitīvos reakcionāros sabiedriskos uzskatus. Atceros, recenzijā par *Karali Nameju* uzrakstīju, ka Virza ir vājš domātājs. Droši vien viņš ņēma man to ļaunā, bet toreiz es biju jauns un vēl neuzmanīgāks nekā tagad. Vienreiz biju aicinājis Virzu ciemā, lai pacienātu ar sava tēva darināto vīnu. Gribēdams, lai viņš justos labi, uzlūdzu arī

Virzas laika biedrus Antonu Austrīņu un Kārli Jēkabsonu (par pirmo Virza nesen bija publicējis ļoti krāsaini uzrakstītu nelielu raksturojumu, ar ko laikam sākās viņa apcerējumu virkne par latviešu rakstniekiem). Viesi iesila un sāka deklamēt un dziedāt, bet es to sabiedrībā ļāva neiederējos, jo viņu skaistākā dzīves laika atmiņas cēlās no laikmeta pēc Piektā gada, kad es vēl skraidīju bez „ūzām“.

1934. gada pavasarī latviešu žurnālistu delegācija bija ielūgta viesoties Krievijā. Tur piedalījāties arī mēs ar Virzu, mājās atgriezāties kādu nedēļu pirms 15. maija. Viņš ceļojuma laikā jutās omulīgs, azaidā bijušā bagāta tirgotāja pilī, ēdot no lielkņaza šķīvjiem, skandēja savas dzejas. Virzam, kā zināms, bija lieliska atmiņa, un viņš mācēja deklamēt cildenā patosā. (Viņš, Jēkabsons un Krūza bija labākie rakstnieku vakaru dalībnieki.) Ilgāku laiku man vēl glabājās uzņēmums no Krimas, kur Virza redzams sēdot uz dārza sola blakus toreizējam sūtnim Maskavā Dr. A. Bilmanim. Abi bija vienas partijas cilvēki, kādreizējie kollēgas un labi satika.

Arī Latvijas demokrātijas laikā Virza notēlots literāros darbos. Kā Jānis Kaija, slavens dzejnieks ar „rūķa augumu“, viņš figurē Aīdas Niedras nesen iznākušajā romānā *Rožu pelni*. Parādās tikai epizodiski, tāpat kā epizodiski tvertas visas pārējās romāna figūras, starp tām Viktors Eglītis (Valerijs Priede), Ezernieks (Austrīņš) u. c. Romāns risinās ap 1920. gadu un, par Virzu runājot, uzsverta meistara labvēlība romāna varonei — jaunajai dziesminiecei, kurā nēpārprotami saskatāma pati autore. Kaija slavē dzejnieces krūtis un reiz viņa dzīvoklī draugs gleznotājs zīmē savas draudzenes aktu. Šī aina gan laikam būs pārspīlēta.

5.

Piektais cēliens neviena cilvēka dzīvē nav patīkams. Edvartam Virzam tas bija Ulmaņa laiks, kam uz beigām ejot, dzejnieks šķīrās no šīs pasaules. Pirmos gados Virza piedzīvoja daudz slavas, jo viņš taču bija bijis šā laika iepriekšsludinātājs un īsos un dze-

jiskos vārdos raksturojis vadonības būtību un pareģojis tās nākšanu 1933. gadā publicētajā grāmatā *Zem karoga*, kur bija apvienoti viņa politiskie raksti. Arī vēlāk Virza sacerēja ievērojamus avīžu rakstus Kārlim Ulmanim par godu. Viņš sarakstīja prezidenta biogrāfiju. Viņa liriskajos darbos pēc *Straumēniem* pastiprinājās episkā nots. Viņš milēja apdzejot lauku darbus un gadskārtas (krājumā *Lauku balsis*), ar patiku gremdēdāmie seno romiešu bukoliskajos pantos un ietekmēdāmie no tiem.

Virza saņēma valdības augstāko godinājumu — Tēvzemes balvu — pie tam reizē ar savu kādreizējo pretinieku Plūdoni, kas bija sacerējis autoritārajam režīmam dažas himnas. Arī neesot amatos, Virzam sabiedriskajā un mākslas dzīvē bija ārkārtīgi liela teikšana. Atceros, kādreiz izrādes laikā viņš man stāstīja, ka Jānis Grīns būšot labs direktors Nacionālajam teātrim. Pēc neilga laiciņa Grīnu tiešām par direktoru iecēla.

Dzejnieka plašie ienākumi atļāva pārbūvēt un modernizēt Billišu dzīvojamo māju. Lai Virza būtu pavisam brīvs no saimniecības rūpēm, prezidents pavēlēja, ka Billišu lauki jāapstrādā Lauksaimniecības kamerai. Arvien vēl viņš te labprāt uzturējās vasarās, Kraucs uzņēma nedēļas filmu chronikā dzejnieku, kad tas baltās audekla drēbēs atpūtās dārzā un pastaigājās kviešu lauku vidū.

Rudeņos un ziemās viņš, saprotams, labprāt mita Rīgā, savā dzīvoklī, kur bija daudz skaistu lietu, vispirmā kārtā retas vai labas grāmatas. Kā varenu, ietekmīgu dzejnieku savas bibliotēkas vidū viņu attēlojis Viktors Eglītis *Domājotā Rīgā*. Īpaši Virza milēja rādīt viesiem kādu dārgu, ilustrētu *Eižena Opņēma* izdevumu. Pušķina košos, spriganos pantus viņš daudz zināja no galvas. Kādreiz cienāja arī ar vīnu, ko viņa svainis, sūtnis Spekke, bija atvedis no Itālijas.

Jaunas draudzības pēdējos gados Virzam radās vairs tikai ar sievietēm. Viņš iecienīja jauno kritiķi Ofēliju Sproģeri, kuŗas milestība uz franču valodu un kultūru bija tam simpatiska. Bieži viņš piezvanīja uz Valsts bibliotēku, kur viņa strādāja, un norunāja satikšanos kafejnīcā vai Virsnieku kluba

dārzā, kā viņa atstāsta savās atmiņās. Virza iespieda Sproģeres pirmās recenzijas, pa paradamam tās grozīdams un ierakstīdams savas domas iekšā.

Tolaik latviešiem radās kāda jauna, izcila dzejniece, kas bija Virzam ļoti pa prātam. Tā bija Veronika Strēlerte — romāniskās mākslas un klasicisma cienītāja tāpat kā mūsu laureāts. Strēlertes pirmo grāmatu *Vienkārši vārdi* meistarš tai vēlāk uzdāvāja iesietu zeltītā pergamentā un uz priekšlapas uzrakstīja veltījumu, slavēdams tās vēsajā formā slēpto kluso kaislību, kā krams slēpj dzirksti. Virzas rokraksts bija juteklisks, burti biezi un plati, interpunkcija nekārtīga, viņš visu mūžu rakstīja vecajā ortogrāfijā ar dubulto w un garo s savā parakstā. Par Strēlertes tiešām ievērojamo grāmatu Virza uzrakstīja sajūsmīgu atsauksmi.

1939. gada rudenī, kad izcēlās karš, *Daugavā* parādījās Virzas dzejolis, kam redaktors bija uzlīcis virsrakstu *Baiģā vasara*. Tas bija sacerēts iepriekšējās Lieldienās, bet, kad nākamā vasarā ienāca krievi, tad daudzi meklēja rokā *Daugavu* un saskatīja tur politisku pareģojumu, ko talantīgais dzejnieks sacerējis rēgonīgas iedvesmas brīdī neilgu laiku pirms nāves.

Jo tad viņš jau bija miris. Bazu līgums ar krieviem, ko mēs bijām spiesti noligt, droši vien viesā viņa sirdī un prātā ļaunas nojautas par tēvzemes nākotni. Arī paša veselība kļuva arvien vājāka, ikstis un sirds nebija kārtībā. Varam iedomāties, kā tas satrieca dzejnieku, kas tā milēja dzīvi un tās priekus!

1940. gada ziemā literātos izplatījās vēsts, ka Edvarts Virza bīstami sasirdzis un ievietots slimnīcā. Letas direktors Richards Bērziņš rādīja paša izdarītos uzņēmumus, kur Virza guļ slimnīcas tērpā ar puķēm pie gultas. Tie bija baisi. Bija redzams, ka ievērojamais dziesminieks vairs nebūs šīs pasaules staigātājs.

Un tad kādu dienu nelielajā namiņā Pulkv. Brieža ielā bija sanācis pulciņš draugu atvadīties no aizgājušā. Viņa pirmais literārais mentors Viktors Eglītis nolastīja piemiņas dzejoli, savā sirdī piedodams arī vienu, otru pārestību, ko varā un slavā

esošais „galma dzejnieks“ bija nodarījis vecākajam kolēģam. Bālā atraitne Elza Stērste saņēma līdzjūtības apliecinājumus.

Pa galvas pilsētas ielām aizveda *Karoga* autora šķirstu, pārsegtu ar nacionālo karogu... Šī dzejnieka aiziešana bija notikums, kas sauca atmiņā kādreiz Rainim par godu sacerēto ditirambiski svinīgo *Dzejnieka atgriešanos*. „Viņš iet starp mums vienkāršs, no visa tik atmiņu paņemdams sev, Bet atdodams mūžīgu slavu un dziesmas, ak, Tēvija, Tev!“ Tā lika pieminēt arī patriotiski kvēlo *Pulkeveža atgriešanos* un Krišjānim Baronam par godu sacerēto *Doma baznīcas balādi*. Visos šajos tautas dzīves nozīmīgajos notikumos dzejnieks bija bijis klāt ar savu sirdi un personību, viņa ditirambiskie panti ārkārtīgi izcēla to vienreizību. Tagad skumjas un nelabas nojautas spieda pilsētu kā svins, tautai likās, ka līdz ar dzejnieku aiziet viņa laiks. Virzas pēdējais triumfs bija nevien skumjš, kā tas bēru gājienos mēdz būt, bet arī bezcerīgs:

Varbūt tāpēc *Baigajai vasarai*, kas īstenībā radies kā mīlestības dzejolis, vēlāk tauta tik spontāni piešķīra politisku saturu. Tā veicināja gan arī daži nejauši apstākļu sakritumi: par skumjajiem nākamajiem Jāņiem, par sarkano miglu pār laukiem.

Pats pēdējais pants, ko Edvarts Virza uzrakstījis, ir politiskas dabas. Tas veltīts Kārlim Ulmanim un skan tā:

*Tas spēks, kas groza ļaužu likteņus,
Vairs Tavu slavu mūžam nepārmainīs.*

Un zīmīgi, ka šīs rindas tagad mēģināts attiecināt uz mūsu ievērojamo dzejnieku pašu, uz viņa pašapziņu, kas te it kā būtu izpaudusies pēc Horatija *Pieminekļa* parauga.

Varbūt arī šo tulkojumu nevajadzētu apstrīdēt. No tumšiem instinktiem izplūdis Edvarta Virzas dzejas avots, bet nemitīgā darbā un pašdisciplinā tas izveidojies par skaidru straumi, kas plūst stingrā un cietā

klasiskās formas gultnē, nesot sevī daudz skaistuma, mīlestības un tautiskas jūsmas. Viņa spēks un kvēle var ikvienu aizraut un pacilāt. Virzas *Pēdējās dzejas* iznāca pēc autora nāves 1942. gadā. Tur ir daudzi skaisti liriski dzejoļi un episki fragmenti, garā tuvi lielajiem, senajiem, latīniskajiem autoriem, tā kā dzejnieka kādreizējais vēlējums pēc klasiskās bronzas skaņas ir piepildījies. Tie spirdzina un skurbina kā nogatavojies un tumšs vīns.

Pēdējo dzeju pirmā izdevumā vācu okupācijas vara neatļāva publicēt Burtnieka trīs pareģojumus par vadoni, kas nāks un kas bija sacerēti *Atdzimšanas dziesmas* izrādei 1934. g. Tie toreiz tika iespiesti Zelta Ābeles almanachā, kas izplatījies tikai nelielā eksemplāru skaitā, jo vācieši to apturēja. Nekur nav iespiesti daži Virzas nerātne dzejoļi, kas pazīstami pēc rokrakstiem.

Otrā pasaules karā nodega Elzas Stērstes nams Jelgavā, kur bija daudz vērtīgu Virzas grāmatu un gleznu. Daļa viņa bibliotēkas pa kara gadiem izputināta. Atraitne Elza Stērste un meita Amarillis (kurai veltīti daži dzejoļi) palika Latvijā, znots Pūris emigrēja uz Vāciju.

Kaŗš un nāve noslauka mājas, izdzēš cilvēku dzīvības kā niecīgas sveču liesmiņas. Bet nekā tie nevar kaitēt svētajai gara un patriotisma ugunij, kas deg mūžīgi. Pie Edvarta Virzas darbiem mēs atkal sildīsimies, kad pienāks laiks jauno kārtību dibināt un jauno Latviju celt par krāšņuma un tautiskuma valsti, kā dzejnieks to savā iztēlē bija iedomājies:

*Šo zemi latvisko, kas mums par daļu krīt,
Mums vajag ārisku un skaistu padarīt.*

Tad Virzas apdzejotā Zemgales saimnieka Jēkaba Stiprā dēls sēdīsies uz tēva pļaujamašīnas, un bagāti vezumi atkal ligos pār akmens tiltu, kur kādreiz bijis dumburs un staigājšs.

KAS DARĀMS RELIGISKĀS AUDZINĀŠANAS LABĀ?

Skolu, baznīcu un jaunatnes organizāciju pārstāvju kopīgā apspriedē pagājušā gada 22. un 23. oktobrī ir izvirzījusi svarīgo jaūtājumu par reliģiskās audzināšanas pastiprināšanu resp. atjaunošanu mūsu trimdas dzīves apstākļos. Pareizi novērtējama kritisko un pa daļai pat stipri bēdīgo stāvokli, kādā nonākusi šīnī pēckara laikā liela mūsu jaunatnes daļa — un ne jaunatne vien —, tā pareizi atzinusi, ka ētiskās stājas atjaunošanā svarīga vieta varētu piekrist reliģijai. Taisni reliģija jau ir tā, kas morāliska nespēka pārvēršanu un ētisku skaidrību uzskata par centrālu prasību, kas skar ikvienu individu, un mūsu dzīves stipros pamatus, it sevišķi laulību un ģimeni māca vērtēt kā sevišķa svētuma apstārtus Dieva iestādījumus.

Liekas, ka pēdējie gadi daudziem atvēruši acis, un viens otrs, kas agrāk mazāk domāja par šīm lietām, sācis saprast, kāda neaizstājama loma reliģijai ne vienu reiz vien ir bijusi veselu tautu un atsevišķu cilvēku grupu tikumu atjaunošanā. Nepārspēts šai ziņā ir tas sējeja darbs, ko veicis Lielais Sējejs Kristus un viņa sūtņi pirmkristietības laikā. Kā zināms, jaunā Kristus reliģija ievadīja spēcīgu tikumiskās atdzimšanas un skaidrošanas procesu pussatrunējušā antīkās pasaules sabiedrībā. Arī jaunāko laiku vēsture uzrāda vienu otru iespaidīgu piemēru. Viens tāds piemērs Vakareiropas tautu vēsturē ir hugenoti, kas tiklab Francijā kā visur tur, kur tie nokļuva kā emigranti, ar saviem krietniem tikumiem kļuva par īstu zemes sāli. Latviešu tautas vēsturē nevilšus jādodomā par brāļu draudzes ierosināto atmodas kustību 18. g. simtenī Vidzemē. Anglijā pa daļai līdzīga loma piekritusi, t. s., metodismam.

Sakarā ar šādām vēstures liecībām kļūst ļoti labi saprotams mūsu pašreiz pārdzīvojamā dziļās depresijas laikā, ka daudzu audzinātāju skati sāk pievērsties minētam spēka avotam. Sākumā minētās sanāksmes protokoli un pieņemtās rezolūcijas (tieši par reliģisko audzināšanu runā trešā rezolūcija)

pauž vienprātīgu atzinumu, ka ir pienācis laiks kaut ko konkrētu darīt reliģiski ētiskās audzināšanas pastiprināšanai visas mūsu trimdas dzīves apjomā. Minētā rezolūcija konkrēti runā par rīta lūgšanām, nedēļas darba nobeiguma aktiem un citiem svētbrižiem, kas būtu noturami sakarā ar nozīmīgākiem gadījumiem skolu un jaunatnes organizāciju dzīvē.

Nevar diezgan uzsvērt, ka šie atzinumi ir silti apsveicami un labā apņemšanās, šai ziņā kaut ko reālu darīt, ir atbalstāma. Tomēr, kā daudzās citās lietās, tā arī šīnī gadījumā ar principiāliem lēmumiem un labo gribu vien vēl nepietiek. Nav grūti lemt par jaunievedumiem, par obligātu piedalīšanos dievkalpojumos, par dažādu garīgu aktu noturēšanu. Varbūt vienā otrā gadījumā šiem lēmumiem kā tādiem būs arī sava svētīga ierosinātāja nozīme. Tomēr ļoti jābrīdina no maldīgā uzskata, it kā ar šiem vairāk vai mazāk ārējiem līdzekļiem, pareizāk sakot, ar šo līdzekļu mehānisku vai tīri kvantitatīvu izlietošanu, cerētie ieguvumi būtu nodrošināti. Jaunatnei, it sevišķi tās vairāk vai mazāk pieaugušai daļai, kā tas mums visiem ļoti zināms, mēdz būt sava īpaša, gan bieži mainīga mentālitate, savas specifiskās intereses un centieni, kas visumā stipri pakļauti tam, ko mēs saucam par laika garu. Vienīgi, iemetot kādu jaunu dzirksti jaunatnes apziņā, modinot dzīvu interesi un radot spēcīgu savilņojumu, mēs jaunatnes garam varam dot citu virzienu. Tāpēc, šķiet, nebūs lieki veltīt dažas pārdomas jautājumam, kādi gan būtu tie momenti, kas vairāk par visu citu jāievēro, lai domātā pasākuma rezultātā nerastos rūgta vilšanās.

Lai man būtu atļauts izvirzīt šai ziņā dažas prasības, kas varētu noderēt par izejas punktu turpmākai domu izmaiņai.

1. Katram, kas sprauž sev par mērķi veicināt reliģiskās dzīves atdzimšanu, vai tas būtu baznīcas, skolas vai organizācijas darbinieks, savu acu priekšā aizvien būtu jātur

sekojošais: Reliģija pēc savas būtības reprezentē s a v d a b ī g u gara dzīves novadu, ko neviena cita nozare nespēj pilnīgi aizstāt. Reliģijas specifiskā kvalitāte ir s v ē t u m s. Vai tas būtu dievkalpojums, garīgs akts, garīga dziesma, klusuma brīdis, reliģiska mūzika vai arhitektūra — visam tam ir dziļāka būtiska nozīme vienīgi tad, ja šīs lietas liek ietrīsēties svētām jūtām, ierosina pārdomas un rada apņemšanos, kas sniedzas pāri parastās laicīgās dzīves sfairai. Ne par velti reliģisko sfairu mēdz apzīmēt par „das ganz Andere“ — pavisam citādāk. Reliģijas filozofs Rūdolfs Otto šo elementu sauc par nūminōzo (no latīņu vārda numen). Šim elementam raksturīga ir Dieva vai pārpasaulīgās īstenības klātienēs izjūta, apziņa, ka cilvēks un viss laicīgais ir tikai „creatura“, nīcībai pakļauta radība. Tā reizē rodas apziņa par cilvēka lielo distanci no Dieva un viņa pilnības, bet reizē arī neapklusināmas ilgas pēc viņa tuvuma, svētības un labvēlības. Pārpasaulīgā vara visbiežāk atklājas cilvēkam, vai nu kā bijājama majestāte, kas cilvēkam liek slīgt ceļos, pat nodrebēt tās priekšā („misterium tremendum“), vai arī ņem savā gūstā cilvēka dvēseli ar savu neatvairāmi valdinošo svētmilību, skaistumu un pievilcību („misterium fascinosum“). Protams, pēc kāda laika savdabīgais pārdzīvojums izgaist, cilvēks atkal slīd atpakaļ laicīgās dzīves ikdienībā. Bet, ja pārdzīvojums bija īsts, paliek stipra ierosme nopietnām pārdomām un apņemšanās, kļūst savā dzīvē labākam un skaidrākam, nepārtraukt sakarus ar atrasto augsto svētlaimes devēju un aizvien meklēt ceļu uz to skaidrības pasauli, kas uz brīdi bija pavērusi savus vārtus.

2. Katram, kas grib palīdzēt jaunatnei atrast ceļu uz reliģisko vērtību pasauli, zināmā mērā jākļūst par nūminōzās pasaules priesteri un kā tādām jābūt skaidrībā par to formu un elementu bagātību, kas atspoguļo nūminōzo pasauli laicīgās dzīves plāksnē. Vienaldzīga pieeja reliģijai bieži tiek motīvota ar to, it kā reliģiskās pasaules elementi nesatur neko tādu, kas jau visiem nebūtu zināms: Šāda pieeja patiesi var rasties, kur reliģiskā dzīve atrodas zināmā sastinguma stāvoklī vai arī kur, kā tas bijis sausā orto-

doksisma laikmetā, valda pilnīgs oficiālās jeb institucionālās reliģijas pārsvars un reliģisko mācību šablonisms, it sevišķi ja viss tas jaunatnei tiek uzspiests, neievērojot tās psihiskās īpatnības. Šāds reliģijas mācīšanas veids nevar būt labvēlīgs jaunatnes ieinteresēšanai un piesaištīšanai. Tomēr šāda nedzīva pieeja var rasties tikai tur, kur acis attiecībā uz īsto reliģisko vērtību bagātībām vēl nav atvērušās. Liela daļa vainas šai ziņā piešķirama vispārējam dzīves sekularizācijas procesam, kas Eiropas tautu dzīvi pārņēmis pēdējos gadu simteņos, nobīdīdams pie malas visu, kas kaut kā norādīja uz pārilaicīgo pasauli un svētuma sfairu. Tā sekas visur vēl izmanāmas. Reliģiskā dzīve šķietas kļuvusi nabadzīga, sausa un neinteresanta, smaguma centrs pārsvēries uz citām, pilnīgi profānām dzīves nozarēm. Vienīgi mākslā, dzejā, filozofijā vēl šad tad pavīd pa reliģiskam elementam. Sakarā ar šo šķietamo nabadzību mūsu pienākums ir konstatēt, ka par tādu īstenībā nevar būt runa. Tikko mēs izejam ārā no tehnizētā 19. vai 20. gadu simta, aina kļūst pilnīgi citādāka.

Pieminēsim šeit ierosinājuma veidā šo to no reliģiskās parādību pasaules, kas var interesēt jaunatnes audzinātājus.

a) Visupirms no k u l t a sfairas: svētbrīži, kas saistīti ar cilvēka mūža ritumu (kristības, iesvētības, laulības, mirušo izvadīšana). Svētbrīži darbu sākot, jaunu dzīves posmu sākot. Svētbrīži dabā. Kapu svētki dzimtenes kapu kalniņā. Klusā ciema baznīca, varenā katedrāle. Ērģeļu dūcošās un vilņojošās skaņas. Zvanu valoda. Altāra telpa. Sv. mielasts. Klusie dievlūdzejū stāvi, kas pie altāra slīgst ceļos. Ziemassvētki, Lieldienu rīta dievkalpojums. Dažādi reliģiski uzvedumi, kā, t. s., ganu spēles (ganiņi pie Kristus silītes) u. c.

Kā redzams, kulta sfairā dziļi ieaugas iekšā reliģiskās mākslas elementi. Atcerēsimies kaut dažus no tiem vēl īpaši: altāra gleznas (mūsu Rozentāls, Annuss u. c.). Koru dziesmas, Mocarta un Verdi rekviēmi. Bēthovena *Debesis izteic* un *Svētā nakts*. Mūsu skaņražu Jurjānu Andreja, Vitola, Melngaila, Ābeles, Mediņa, Berino u. c. garīgās kompozīcijas.

b) No reliģiskā vārda un mācību sfairas: Sv. raksti. Galvenie bībeles stāstu motīvi. Bībeles zelta vārdi. Dziesmu grāmata un jaunākās kulta dziesmas. Garīgā dzeja: mūsu Poruka, Bārdas, Saulieša, Skalbes, Andreja Eglīša, Leonīda Breikša u. c. dzejas. Vēl pieminami reliģiskie motīvi no pasaules episkās un drāmatiskās literatūras (Dante, Šekspīrs, Gēte, Ibsens, Tolstojs u.c.).

c) Cilvēki, no kuriem izstaro izcils, reliģiski ētisks spēks, reliģiskas personības: Sv. Augustīns, Sv. Francis, Lutērs, Žana d'Ark, Matilde Vrede (Somijā), Tolstojs, Alberts Šveicērs u.c. Šo un citu reliģisku personību biografijas.

3. Lai šie un citi materiāli kļūtu par to, par ko tiem jābūt, t. i., par svētīgu pārdomu un impulsu izraisītājiem, jāievēro vēl divi priekšnoteikumi.

a) Ne visiem un ne visur der viss. Suum cuique. Katrs saprātis, ka tas, kas der vienā vietā, ne katrreiz der otrā. Nav īstais laiks runāt par Kristus ciešanām, kad acis žilbina vasaras saule un bērns dominē gaišs un priecīgs noskaņojums. Arī bez sevišķām jaunatnes psiholoģijas studijām katrs audzinātājs zinās, ka ne visam, kas sajūsmina mazu bērnu, tāds pats iespaids ir uz pusaudža dvēseli vai, kas valdzina meitenes, tikpat pievilcīgs liekas zēnam un otrādi. Vis-svarīgāk gan ir ievērot vecuma pakāpes. Bērni bērnu darza vai pirmsskolas vecumā ar prieku mācīšies piemērotas vieglas dzejas un dziedās skaistās Ziemassvētku u. c. dziesmas, tāpat klausīsies bībeles stāstus par Kristus bērniņu, par eņģeļiem, par to, ka Dievs sargā un glābj no briesmām u. t. t. Arī pirmās pamatskolas klases neradīs vēl sevišķas grūtības, bet pamazām sākas pirmais kritiskais posms. Zēni pret maigiem garīgiem motīviem kļūst nevērīgāki. Tos saista stāsti par cīņām un varoņiem. Liekas, ka šinī vecumā būtu pareizi vairāk ievērot audzēkņu tieksmi uz aktivitāti. Tie labprāt piedalīsies sagatavošanas darbos dažādām svinībām, garīgiem aktiem, telpu izdaiļošanā, stāvēšanā goda sardzē, visādos pakalpojumos un palīdzības darbos. Arī attiecīgo attēlu krāšana, dzejoļu ierakstīšana glītās piemiņas

burtnīcās, zīmējumu pagatavošana pieder pie šiem aktivitātes veidiem.

Beidzot seko posms, kad bērns kļūst par jaunekli, kuņā sāk mosties viņa individuālītātes apziņa un kuņā „es“ grib būt par katru cenu neatkarīgs un pastāvīgs, nostājoties vienīgi uz savām kājām. Sākas autoritāšu un tradicionālo uzskatu asa kritika un cenšanās ar pašu domāšanas spējām atrisināt visas problēmas. Tai pašā laikā līdztekus šai asajai kritikai un neatkarības dziņai praktiski bieži vērojams kas cits: vēlēšanās pieslieties vecākiem biedriem, izraudzīt sev kādu no tiem par paraugu, sekot kādam iemīļotam vai pat dievinātam vadītājam. Šinī pakāpē audzinātāju, kas jaunatni grib ietekmēt reliģiski ētiskā ziņā, gaida visgrūtākais uzdevums: nenoraidot kritiku, tomēr rādīt absolūto reliģisko vērtību, nesatricināmo pārkumu par mainīgiem dažādu laikmetu uzskatiem. Tikpat svarīgi, kā saglabāt domu pavedienu, kas audzinātāju saista ar jaunatni, ir respektēt un veicināt tās aktivitāti arī citādā ziņā, pulcinot to nevien kopīgām pārrunām, bet arī dažādiem citiem kopīgiem pasākumiem, kā ekskursijām un taml.

b) Smaguma punkts, kā no visa sacītā redzams, galu galā nosveras uz paša vadītāja, uz audzinātāja personības pusi. Visas pieminētās vērtības un audzināšanas paņēmieni varēs rast atbalsi un kļūt auglīgas jaunatnes dzīvē vienīgi par tik, par cik tās pašam audzinātājam ir tuvas, par cik tās ir paša pārdzīvotas un kļuvušas, tā sakot, daļa no viņa pašā. Tas sakāms visupirms par mācāmo vielu. Iespaidīgi būs tie stāsti vai tā priekšā celtā dzeja, kas paša stāstītāja sirdij liek iedegties siltās liesmās. Pārlicinās tie paskaidrojumi un tās atziņas, kas nebūs vienīgi „grāmatu gudrība“, bet kas paša iznēsātas un izdomātas. Pats par sevi saprotams, ka šis ir lielas prasības vadītājam un dažā labā, sevišķi gados jaunāka audzinātāja apziņā, var izraisīt šaubu pilno jautājumu: kā gan lai es to uzņemos. Tomēr, šādiem jautājumiem rodoties, nav jāaizmirst otra patiesība, proti, ka jauna audzinātāja piedzīvojumu trūkumu ļoti bieži bagātīgi atsvēr kāds cits apstāklis — tā ir viņa jaunā sirds, viņa jaunība, kas nevilšus viņu padara tuvu au-

dzēkņiem un kas var būt sevišķi iedarbīga, ja tā sevi veltī skaistam un lielam uzdevumam. Ir taisnība daudzreiz teiktajam, ka reliģiskā audzināšanā tāpat kā garīdznieka pienākumos pats Dieva gara svaidītais cilvēks, viņa personība ir viss. Šai patiesībai ir arī sava otra puse. Cik no vienas puses tāds audzinātājs var darīt lielu un svētīgu darbu, tik no otras puses sauss formālists vai negā-

tīvi ievirzīts darbinieks var nest postu un nelaimi. Tāpēc pie šā darba nevienam nebūtu jāķeras vienīgi sava oficiālā stāvokļa vai kāda blakus nolūka dēļ. Pirmais un galvenais vārds šinī tik atbildīgajā un mūsu laikmetam tik nepieciešamā darbā tāpēc lai pieder visiem tiem, kam ir attiecīgi dotumi un kas jūt sevi uz to patiesu aicinājumu.

Valentīns Bērzkalns

JURJĀNU ANDREJS, VIŅA VIETA UN NOZĪME LATVIEŠU MŪZIKĀ

Priekš 25 gadiem — 1922. gada 28. septembrī — Rīgā noslēdzās skaņraža Jurjānu Andreja dzīves gājums. Aiztecejušos 25 gadus latviešu mūzika ir augusi nepārtraukti tālāk, dažos novados jau sasniedzot eiropisku gatavību, un, ja šodien meklējam šīs straujās un raženās attīstības cēloņus, tad neapšaubāmi viens no tiem, varbūt pat galvenais, ir jau pirms šiem 25, 50 un vēl agrāk ar mērķtiecīgu nākotnes skatījumu ievadītie latviešu skaņu mākslas sākumi, pirmās izcilākās parādības: pirmie ar akadēmisku mērķu vērtējamie skaņdarbi, pirmie nacionāla stila meklējumi, latviešu zinātniskās mūzikas folkloras sākumi un pamati, pirmie pašu tautas mākslinieku koncerti u. t. t. Nenoliedzot citu agrāko mūzikas celmlaužu nopelnus, neapšaubāmi, kā to mēģināsim parādīt tālāk, galvenā loma šai vēsturiskajā sākuma posmā piederēja Jurjānu Andrejam, kas tālabad arī vēsturē tiek dēvēts par latviešu mūzikas tēvu.

Šodien, kad latviešu tautas vēl neatrisināto likteņu dēļ katra atgriešanās pagātnē ir īpaši sāpīga, var izraisīties dibinātas bažas arī par mūsu mūzikas nākotni, taču nezīlēsīm vēl par agru. Un, lai mūsu lielā skaņu meistara pieminēšana un garīgais paraugs mūs stiprinātu tāpat kā citas mūsu vēstures lappuses, — arī tad, Jurjāna laikā, nākotnes valsts, bija vēl tikai sapnis, šodien mēs esam savam sapnim daudz tuvāk, daudz tuvāk arī latviešu mūzikas nākotnei — vēl izcilākiem tās sasniegumiem un ceļiem.

Jo sāpīgi gan, ka skaņu meistarū nevaram pieminēt savās mājās, nedz apcerē noliecot galvas tēlnieka Rončevska veidotā pieminēkļa priekšā Meža kapu priedēs, nedz Latvijas konservātorijas vestibilā, kur skaņraža baltā marmora biste simbolizēja viņa vietu un nozīmi latviešu dziesmotajā tautā. Bet īpaši tāpēc, ka mūsu trimdinieku dzīve un kara izkaisītās un izpostītās garīgo materiālu krātuves lieģušas šai gadījumā nepieciešamā plašāka viņa dzīves un darbības apskata resp. monografijas parādīšanos. Izņemot gan rūpīgo, taču ne pilnstīgo Aša Zāliša monografiju, Jēkaba Graubiņa rediģētās *Kopotās dziesmas* koņiem un atsevišķus apcerējumus, kurū vidū īpaši pieminama skaņraža laika biedra un drauga Jāzepa Vītola sarakstītā nodaļa mūsu vienīgajā mūzikas vēsturē (*Jurjānu Andrejs un viņa laikmets*), drīz būs pagājis jau vesels gadu desmits bez jauniem pētniecības darbiem par skaņradi resp. viņa darbiem, lai gan sākumā pieminētā distance ir jau pilnīgi nostabilizējusi Jurjānu Andreja vietu un stāvokli mūsu mūzikas vēsturē.

Arī šo rindu nolūks nav pretendēt uz plašāku, ilgāku darba pieredzē mantotu skaņraža dzīves un darbības apskatu, jo to autoram — tāpat kā katram trimdiniekam — trūka nepieciešamā krātuvju avotu, — tās sacerētas, lai piepildītu vismaz pirmās vajadzības tai mūsu trimdas paaudzei, kuŗa savā dzimtenē ar Jurjānu Andreju vēl nebija pazīstama. Tālāk autors būs priecīgs, ja viņam

būs izdevies izsaukt atmiņā pārējiem lasītājiem gan jau senāk pazīstamo, taču šais gados eventuāli aizmirsto, īpaši skolotāju saimei, kuŗas pienākums ar izcilo latvju tautas dēlu iepazīstināt arī jauno paaudzi. Šo iemeslu dēļ, pakavēsimies arī Jurjānu Andreja dzīves gājuma aprakstā, kas mēnešraksta slejās normālos apstākļos un laikā nebūtu nepieciešams.

1. *Skaņraža dzīve un darbība.* Jurjānu Andrejs — tāpat kā Cimze, Baumaņu Kārlis un Vītols — ir vidzemnieks, viņš piedzima 1856. g. 18. septembrī Ērgļu Meņģeļu mājās, — īsteni pirtiņā, jo mājās neilgi pirms Andreja, vecāku Andreja un Annas otrā dēla, piedzimšanas bija izcēlies ugunsgrēks. Tēvs Andrejs bijis pazīstams nevien kā čakls lauksaimnieks un nediplomēts lopu ārsts — šo māku viņš noskatījies no brāļa Jāņa, medicīnas studenta Tērbatā —, bet arī kā audējs, kuŗa sacerētie linu drānu un segu raksti tikuši apbrīnoti pat pārnovadniekos. Šie raksti jau agri rosināja dēla fantāzijas lidojumu, tiem varam pievienot vēl tēva paša darināto vijoli, kuŗai Andžs bijīgi pieskāries jau agrinos gados. Taču galvenais mūzikāli agri apdāvinātā zēna ierosmes avots bija mātes dainu bagātais kamols, kuŗu Andžs tinis tālāk pats, pūzdams gana tauri un stabules. Kā to liecina Jāzeps Vītols, šai mākā Jurjāns bijis meistars arī vēlāk, vīra gados, tā lieti derēja arī tautas mūzikas materiālus vācot.

9 gadus vecs Jurjānu Andrejs sāka iet Ērgļu draudzes skolā, kur viņa skolas biedros redzam nākošos dzejniekus Ausekli un Blau'u, šeit zēns guva pirmo mūzikālo izglītību latvietībai uzticīgā skolas pārziņa Tērauda un skolotāja Cuibes klavieŗu un dziedāšanas stundās. 1866. gadā Jurjānu Andrejs pārgāja uz Vecpiebalgas draudzes skolu. Šai vēsturiskajā skolā, kuŗā sava mūža pēdējos gadus (1873.—75.) darbojās arī Kronvaldu Atis, Jurjānu Andrejs krietni tālāk attīstīja savu klavieŗu spēli pie teiksmainā latviešu skaņraža, ziņģu un kupleju meistara Pēterļa Šanberģa, kas pārziņa Rātmindera laikā bija draudzes skolas saimes loceklis. Kompozīcijā gan no sava skolotāja jaunais ērgļenicis iemācījās pamaz — Šanberģis, pats auto-

didakts būdams, tālāk par lētām dziesmiņām un saldām klavieŗu miniatūrām netika. Vecpiebalgā meklējami arī kādas ilgas draudzības sākumi: skolotājs un izcilais latviešu sabiedriskais darbinieks Stērstu Andrejs, pamānījis sava skolnieka mūzikālo talantu, drīzi vien kļuva viņa draugs un atbalstītājs, tāds paliekot līdz pat kapa malai.

Domājams, jau draudzes skolas laikā Jurjānu Andrejs bija sapņojis par tālāku mūzikālu izglītību, taču galveno dzenuli šī doma guva pirmajos vispārīgajos dziesmu svētkos Rīgā 1873. g. vasarā, kuŗos kā Vecpiebalgas draudzes kuŗa loceklis piedalījās arī 17 gadus vecais jauneklis, un kuŗi izdevās nevien necerēti mākslinieciski, bet izraisīja arī spraigu tālāko savilņojumu. Bētiņu Jāņa un Indriķa Ziles diriģenta varenais spēks, atskanotās Baumaņu Kārļa, Neilanda un brāļu Cimžu dziesmas nobriedināja Jurjānu savam mērķim, un tas bij jāsasniedz, neraugoties ne uz kādiem kavēkliem. Bet pēdējo nebija maz: vispirms vajadzēja pabeigt kādu skolu, kas deva tiesības studēt, tālāk — arī lielus līdzekļus, kuŗus lauku saimniecība sagādāt nespēja. Jurjānu Andrejs iestājās Baltijas skolotāju seminārā, taču cerēto stipendiju nedabūja. Nederēja arī vācu aprinķa skola, jo tā prasīja vismaz 3 tālākas izglītības gadus. Stāvokli glāba krievu Katrīnas skola Rīgā, kuŗu censonis pabeidza jau nākamā gada Ziemassvētkos (1874.), reizē papildinādams arī savu klavieŗu spēli un teorijas prasmi, un, atraujot pa kapeikai no dienišķās maizītes, noklausīdamies arī dažu labu koncertu vai toreizējā vācu operteātra izrādi. Stērstu Andreja sarīkotais vakars Vietalvas labdarības biedrībā ar savu 100 rubļu atlikumu, kuŗam apmēram pusi piemeta vēl citi labvēļi, kļuva Jurjāna studiju pamatkapitāls, ar kuŗu lielām cerībām un gribu bruņotais jauneklis 1875. g. rudenī devās uz Pēterpils konservātoriju.

Jaunekļa nodoms tikt vijoles vai klavieŗu klasē gan nepiepildījās. Provinciālā mūzikas izglītība bija par zemu, 19 pilni gadi — pat talantam mazliet par daudz, lai izturētu stingrās konkursa prasības šai, salīdzinot ar Vakareiropas mūzikas augstskolām, gan jaunajā (* 1862.), taču jau ar pirmajiem gadiem

augstā līmenī nostādītājā konservātorijā. Ar direktora Azančevska ieteikumu, ievērojot to, ka Jurjāns bija luterānis, viņu uzņēma ērģeļu klasē. Jauneklis, sākumā sarūgtināts par pirmajām neveiksmēm, ar negaidīto atrisinājumu ātri samierinājās un drīzi vien darbā pierādīja savu talantu un nopietnās darba spējas. Pirmās kļūmes kļuva liktenīgas Jurjāna tālākajām gaitām, vēl vairāk: arī mūsu mūzikas vēsturei. Ja jauneklis būtu ticis kādā citā instrumentālajā klasē, varam pieņemt, ka viņš, tāpat kā Ludvigs Bētiņš¹⁾, gan krietni propagandētu latviešu vārdu plašajā Krievijā, būdams atskaņotājs mūziķis, taču mūsu radītājai skaņu mākslai, varbūt arī tautas dziesmu krāšanas un pētniecības darbam, tiktu atrauts. Ērģeļu klases obligātie teorētiskie priekšmeti — harmonija un kontrapunkts — jaunekli iededzināja tālākām kompozīcijas studijām, un, pirmos beidzot, Jurjānu Andreju uzņēma „Rimskij-Korsakova svētnīcā“, kā kompozīcijas klasi zīmīgi raksturojis Jāzeps Vītols. Arī ērģeļu profesora Luija Homilija atsaucība un atbalsts ar labām sekmēm bija iemantoti, studijas šai klasē 5 gados bija pabeigtas, un 1880. g. Jurjānu Andrejs ieguva akadēmisko brīvmākslinieka gradu. Bet jo svētīgs darbs mākslinieku sagaidīja kompozīcijas klasē. Rimskij-Korsakovs, pats nacionāli īpatnējs skaņradis būdams, savus skolniekus nenonivelēja kā dažs cits profesors, bet gan tieši atrasiņa katra īpatņa valodu tālāk un tādējādi, vēl pievienodams solidu tehnikas prasmi, laida tautās ne vienu vien izcilu skaņradi. Arī Jurjānu Andrejs, sava lielā parauga mudināts, blakus obligātajai kompozīcijai, jau studiju laikā izprata latviešu tautas mūzikas vitālo spēku un, kā to liecina, piem., *Svētku dziesma vīru korim*, kas datēta ar 1876. g., pievērsās tai arī praktiski.

1881. g. ar beigu eksāmenam sarakstīto kantāti *Belzacara dzīves* iegūts otrs diploms — kompozīcijas teorijā. Nākamajā gadā ar cum laude un sidraba medaļu Jurjāns pabe-

¹⁾ Jāņa Bētiņa, Irlavas semināra skolotāja un ērģelnieka dēls (1856.—1930.), pirmais izcilākais latviešu piānists, īpaši pazīstams bija kā Bēthovena atskaņotājs. Darbojās par profesoru Kijevas un Tiflissas mūzikas skolā un Maskavas konservātorijā.

dza arī trešo — mežraga klasi, ko vadīja Homilijis seniors. Pārbaudē Jurjāna spēlēto Šumaņa koncertu (pavadīja tikko otra gada konservātorijas audzēknis Jāzeps Vītols) noklausījies pats direktors Davidovs, kā viesim klāt esot tad jau pasauleslavenajam piānistam Antonam Rubinšteinam, un, priekšnesumam beidzoties, sekojusi skaļa uzslava. So dienu atceroties, Jāzeps Vītols raksta: „Bija divi latvieši — celmlauži latvju nākamām paaudzēm uz Pēterpils konservātoriju: Ludviķis Bētiņš un Jurjānu Andrejs. Direktors Davidovs — pats Kuldīgā dzimis — teica: „Milu latviešus“.“

Ne tik gludi ritēja Jurjāna Pēterpils periods personīgā dzīvē, īpaši sākumā, jo minētais pamatkapitāls ātri izsika, bet vecāki nekādu reālāku palīdzību, izņemot vienu otru ēdamu labumu, kas turklāt drīzi vien draugu pulciņā tapa arī notiesāts, — dot nevarēja. Taču latvieši, kas Pēterpilī bija iesakņojušies jau pamatīgāk, piepalīdzēja atrast pa privārstundai, sekmēm konservātorijā sekoja arī stipendija un, — kā stāsta Vītols — dzīve ritēja „zaļi“. Pirmajā laikā, dzīvojot kopā ar savu Ērģļu skolas biedru Ausekli, kas tad jau bijis skolotājs, Jurjāns iepazinās arī ar citiem Pēterpils latviešiem, kas visi kopā rūpējās par latviešu sabiedriskās dzīves rosību. Auseklis, Stērstu Andrejs, Kažoku Dāvis un Baumanis, Remiķis, Vebers, Kļaviņš un Vensku Edvards, šad tad Bētiņš, pēc pāris gadiem arī Jurjāna kollega Jāzeps Vītols un vēl daudzi citi latvieši bija šīs sabiedrības dedzīgākie locekļi. Tika daudz debatēts, „„jaunlatvieši““ izcīnīja sīvas cīņas pret *Latviešu Avižu* kārkļu vācietību, asprātībai, satirai nebija gala“ (J. Vītols), īpaši ar 1880. g. sākot, kad Pēterpils Latviešu labdarības biedrība dabūja savas telpas un abi Andreji — Stērste un Jurjāns —, talkā nākot arī Vensku Edvardam, sāka sarīkot teātra, mūzikas un deju vakarus. Drīzi vien Jurjāns kļuva pazīstams arī dzimtenē. Ādolfs Alunāns aicināja skaņradi sacerēt mūziku lugai *Kas tie tādi, kas dziedāja*. Skaņražā darbus redzam arī II dziesmu svētku programmā (1880.), jo daudz tolaik vēl provinciālās mūzikas dzīves celšanā Jurjāns panāca ar saviem koncertiem, īpaši

ar iemīloto mežragu, jo latviešu baznīcu toreizējās ērģeles līdz koncertēšanas gatavībai vēl nebija. Jo bieži mežragu spēlēja visi 4 brāļi — Andrejs, Pāvuls, Pēteris un Juris²⁾ —, kvartets ar saviem daudzajiem koncertiem kļuva pazīstams malū malās. Par to priecājies pat Pēterpils konservatorijas prof. Homilijs sen., kaut arī atradušās mēles, kas šī šodien jau par teiksmu kļuvušā ansambļa izcilajā mūzikas kultūras piemērā daudzinaja tikai mākslas profanāciju. Pat latvieši, kuriem laba mūzika pašautā vadmalā tērtajiem lauku laudīm šķitusi piedauzība, kā to liecina Ādolfa Alunāna vēstule savam draugam skaņradim: „Pēc viņu loģikas būtu kārtīgi, ka tavi klausītāji pastāvētu tamdēļ vien no ķelneņiem, ka šiem visiem frakas, ar kuŗu uzvilksānu mugurā viņi dotu Tavam sarīkojumam sevišķu spožumu. Lūdzams, neklausies nekad uz tādiem cilvēkiem —“ (Vītola citāts.) —

Pēterpili apprecējis ar Elizabeti Danenbergi, Jurjāns jau 1882. g. sākumā no lielpilsētas šķīrās, pāriedams par teātrijas un mežraga klases vadītāju uz Čaŗkovas mūzikas skolu. Provinciāļajai pilsētai bija lemts kļūt par skaņraŗa mājvietu gandrīz visu mūŗa pārējo cēlienu (1882.—1920.), no šī laika 34 gadus veltot samērā vienmuļajam, taŗu materiāli nodrošinātajam pavidogiskajam darbam. Pēdējā iemesla dēļ skaņradis arī atteicās no vēlākā piedāvājuma pārņemt meŗaga klases vadību Pēterpili pēŗ Homilija sen. nāves, tāpat no koncertiem Leipciŗas Gevandhauza simfōniskajā orķestri, kaut arī tie Jurjāna meŗraga virtuōza izcilo slavu būtu spodrinājuŗi vēl vairāk. No šī instrumenta klases vadības skaņradis atteicās arī Čaŗkovā, kad tur 1885. g. ieradās skaņ-

raŗa brālis Juris un uzņēmas visu metalla pūŗamo instrumentu klases vadību. Tādējādi, reducējot savus no nejausībām neskartos algotos pienākumus, — vēl daļu laika ziedojot Čaŗkovas latvieŗu sabiedriskajai dzīvei — skaņradis bija Čaŗkovas Latvieŗu biedrības pamatu licējs, dievkalpojumu un koŗa organizētājs, diriŗents un ērģelnieks —, savā pārējā brīvajā laikā Jurjānu Andrejs varēja pievērsties nealgotajiem pienākumiem, tiem, kuŗus darīt viņam lika karstā latvieŗa sirds un ticība savas tautas mūzikas vērtībām.

Šie aizgūtnēm tvērtie brīvie mirkļi, kas parastā dzīvē būtu bijuŗi veltījami patapai, Jurjānu Andrejam kļuva pats karstākais un nesaudzīgākais darba cēliens: tajos Jurjāns izauga par latvieŗu skaņradi, par izcilāko latvieŗu tautas mūzikas krājēju un pētītāju, par visrosīgāko latvieŗu mūzikas dzīves darbinieku laikā līdz pirmajam pasaules karā. Produktivitātē un enerģijā viņam bija tikai viens līdzinieks — cieŗākais darba biedrs un draugs Jāzeŗs Vītols, kas latvieŗu mūzikas dzīvei aktīvei pievērsās, jau konservatoriju beidzot (1886.). Šo gandrīz 40 raŗena darba gadu veikumu īstenī nemaz nevaram noŗķīrot: gluŗi kā savā laikā skaņraŗa tēva austorakstu atseviŗķi meti, tā arī dēla darbi cēlās cits no cita, izauga viens blakām otram, tie visi savīti kopīŗu pavedienu — tēvijas mīlestību. Un mums tikai jāapbrīno, kā tos visus vienā mūŗā varēja veikt, īpaŗi tadēļ, ka daudz no tā, ko padariŗa Jurjāns, darīts pirmo reizi, tātd bez tradīcijām, balstoties tikai dabas dotumos un nesalauŗamajā darba sparā, kas Jurjānu Andreju pacēla pāri savu, kaut mūŗikāli ne mazāk talantīŗo līdzgāŗēju pulkam. Čaŗkovas laikā radās arī skaņraŗa kompozīcijas, kā redzēsim tālāk, daudzas no tām nav zaudējuŗas savu vietu dzīvajā mākslā vēl šodien, — tieŗi tās, kuŗas izauguŗas Jurjāna — folklorīsta pieredzes ietekmē un kuŗas vēsturē palīks mūŗam par pirmās latvieŗu nacionālās mūzikas stūŗakmeņiem.

²⁾ Jurjānu Pāvuls (* 1866.) pazīstams arī kā dziedāŗanas profesors un pirmās latvieŗu operas — Nacionālās operas priekŗteces — nodibinātājs un diriŗents. Savā laikā bija arī simfōnisko koncertu un dziesmu svētku diriŗents. Jurjāns Juris (1861.—1938.) — meŗraga spēles profesors Čaŗkovā, Rīŗas ķeizariskā mūzikas skolā un no 1919.—32. Latvijas konservatorijā.

(Beīgas nāk. burtnicā.)

C H R O N I K A

FRANCIS BALODIS UN LATVIJAS SENVĒSTURE

Rakstot par Fr. Balodi, jāraksta ir par mūsu sasniegumiem kādā zinātnes nozarē, kas varbūt visilgāk palikusi latviešu zinātniekiem liegta un nepieejama. Šī zinātne ir Latvijas vēsture tādā uzterē, kādā tā ir latviešu tautai. Senatnes pētišana gan ir ievadīta kopš tautas atmodas laikiem, bet tomēr tās uzplaukums nāk tikai Latvijas valsts neatkarības laikos, kad varēja un tapa iespējams ievest vajadzīgos korektīvus, jo, atkārtojot Fr. Zāliša vienkāršo formulējumu, „vēstures materiāli un pētījumi mums rāda arvien skaidrāk, ka senākie svestautiešu vēsturnieki ir rakstījuši Latvijas vēsturi tikai no savas tautības viedokļa. Tapēc daudzās mums, latviešiem, svarīgas lietas viņu darbos ir vai nu pilnīgi noklusētas, vai arī apgaismotas nepareizi.“ Šie slēdzieni ir fakta konstatējums, un nav viegli uzskaitīt visas tās grūtības, kādas ir nācies pārvarēt jaunajai latviešu vēsturnieku skolai, ne jau mazām cīņām un nepatikšanām esot par ceļvedi tam jaunajam uztvērūmam Latvijas vēsturē, ko ar nīknumu vārdos un darbos ir gribējusi un vēlējusies noraidīt un novērst kādreiz spēcīgā un varenā vācbaltu historiogrāfija. Patiesi, šķiet, tās uzterē ir palicis spēkā tas uzskats, ko jau 17. g. s. vidū piemin P. Einhornš par izglītības kaitīgumu latviešiem: „kas attiecas uz viņiem pašiem (latviešiem), tad, lai gan viņi nekā nezina par savu izcelšanos, tomēr daudzi no viņiem ir tajā pārliecībā, ka viņi esot viena no visvecākām tautām pasaulē, tā kā viņi jau no laika gala dzīvojuot šajā zemē... Citi... baidās no lielām briesmām. Jo tie saka: Ja latviešiem liktu iet tik tālu, ka tie varētu lasīt un saprast šīs zemes hronikas un vēsturi, un tie no tām dabūtu zināt, ka šī zeme no seniem laikiem piederejusi viņiem un ka viņi bijuši tās kungi, bet ka vācieši viņiem to atņēmuši, nospieduši viņus kalpībā un atkarībā, ar viņiem apgājušies ļoti nežēlīgi u. t. t., tad viņi ar visu cītību tiektos pēc tā, lai sevi atsvabinātu no šādas kalpības un lai nostādītu savu zemi agrākam līdzīgā stāvoklī. Tad viņi, bez šaubām, slepeni sanāktu visā zemē kopā, sarīkotu sacelšanos un iznīcinātu ar briesmīgu slepkavošanu un kaušanu vāciešus, izdzenot tos no savas zemes...“ Vācieši gan atstāja mūsu zemi 1939. g. pēc svešas valsts vadoņa aicinājuma, bet nostāja pret latviešu vēsturniekiem vācu okupācijas laikā bija šāda: Latvijas vēsturi nelāva lasīt Latvijas universitātē, no mācības spēku saraksta lika svītrot prof. A. Švābi, nelaida atpakaļ prof. A. Spekki un prof. Fr. Balodi, par pēdējo atbildi formulējot īsi: „nekad!“ Mēs nevaram šeit izsekot visai šai mūsu vēsturnieku cīņai netaika prof. A. Tenteļa vadībā; atgriezīsimies pie senvēstures un pie prof. Fr. Baloža darba.

Patiesi, pietiek pāršķirstīt 19. g. s. arhαιoloģijas izdevumus, kas bieži vien ir ar vērtīgiem izrakumu aprakstiem, lai saskatītu nevēlēšanos saskatīt un atzīt latviešu kultūras augstos sasniegumus laikmetā, kas sakrīt ar vāciešu ienākšanu mūsu zemē. Un tiešām, ir visādas kombinācijas un hipotezes par senkapu augsto kultūru, ko piedēvē gan varjāgiem, gan visādām citām tautām, tikai latviešiem nē, jo tad būtu jāatmet kāda pamatteze, leģenda par kultūras nešanu mežonīgajām latviešu ciltīm, kas politiskā un sociālā ziņā ir pirmatnēja attīstības stāvoklī, bet arī citādi nav pacelušās pāri nožēlojamiem nomadiem. Uz šīs pamattezes tak dibinājas visu iekopotāju — kolonizētāju iekšējais taisnības pamatojums, un arī latviešu tautas vēsturi, cik tā ir pieminēta baltvācu vēsturnieku darbos, var sākt ar vācu ienākšanas laiku. Šīs tezes sabrukums nu ir mūsu vēsturnieku un senvēsturnieku kopēja darba sekas. Prof. Fr. Baloža formulējumā mūsu zemes senvēsture ir šāda: vissenākā posmā, 8.—9. g. tūkstoši pr. Kr. tā ir aplāta ar arktisko tundru, 6.—7. g. tūkstoši jau ar plašiem mežiem. Parādās pirmie iedzīvotāji — primitīvie mednieki un zvejnieki vidējā akmeņa laikmetā ar kaula un raga amata rīkiem. Jaunajā akmeņa laikmetā (4000.—1500. pr. Kr.) ieplūst jauni iemītnieki, domājams somu-ugru ciltis, arvien vēl mednieki un zvejnieki; to primitīvas apmetņu vietas atrastas Latvijā sevišķi ezeru un upju tuvumā. Ap 2000. g. kā pirmie zemkopji ienāk latviešu ciltis ar indoeiropiešiem raksturīgō auklas keramikas pazīšanu; tie nedzīvo vairs ūdeņu tuvumā, bet meklē sausākas vietas, dzīvo izkaisīti augstienē, ceļ četrstūrains ēkas ar priekšnamu, ar pavardiem. Viņiem ir darba rīki zemes āprādāšanai, arī vēršu, kazu, cūku, zirgu un pārogļoto graudu atliekas rāda, ka viņu galvenā nodarbošanās ir bijusi zemkopība jau šajā laikā.

Pilnīgi pārskatāmi ir jau nākošie posmi bronzas un dzelzs laikmetā, līdz 12. g. s. pēc Kr., kad nāk vācu iebrukums. Zemes mātes klēpis ir saglabājis pierādījumus, kas pilnīgi pārliecina par bagātīgu grezno kultūru, kādā ir latviešiem mūsu ēras 1. gadu tūkstoši. Atradumi rāda greznumu privātā dzīvē, jo citādi nebūtu iespējams aizgājiem līdzī dot tik lepnu kapa inventāru sevišķi metalla rotas lietās un dārgos audumos un ieročos. Nodarbība ir zemkopība, bet pilskalni un arī atsevišķi izrakumi rāda rosību starptautiskā satiksmē un tirdzniecībā: ievestais metalls, ko apstrādāja vietējie amatnieki, ir bijis pērkams un maksājams; par tirdzniecības apmēriem liecina starp citu arābu naudas atradumi. Par starptautisko saskari ar citām tautām liecina šajā gadu tūkstoši arī jau rakstītās

ziņas, visvairāk no skandinavišu avotiem. Šīs ziņas liecina par mūsu zemes, sevišķi piekrastes iedzīvotājiem kā pārtikušiem un katrā ziņā kaimiņiem līdzīgiem kultūras sasniegumu ziņā, bet līdzīgi spēcīgiem arī militārā ziņā.

Fr. Balodis ir pētījis visai svarīgo pilskalnu jau-tājumu un ir konstatējis plānveidīgumu to strātēģiskajā novietojumā 2—3 rindās gar robežām. Iespaidīgs ir to kopskaits — 321, visvairāk gan lētgāju zemē pret austrumiem (158), mazāk kuršu (79) un zemgaļu zemē (32). Par piļu un apcietināto pilskalnu stiprumu tāpat ir ziņu daudz. Ne tikai Rimbarta ziņas par kuršu Jūrpili un Apuli, kuŗas aizstāvējuši lieli kuŗa pulki un kuŗās bijušas lielas bagātības, bet arī Sakšu Gramatiķa ziņas un sāgas vēsti to. Ja Saksona Hellesponta valsts pie Daugavas būtu identificējama ar Zemgaļu ostu un Daugmales pilskalnu, tad tikai ar viltu, pēc Saksona ziņām, tas ir bijis ieņemams, bet par Daugmali raksta prof. Fr. Balodis, ka šis pilskalns kultūras slānī var redzēt „4 kārtas, vienu virs otras, ar ugunsgrēka pazīmēm, starp 9.—12. g. s. pēc Kr. — tā šī „osta“ ir degusi 4 reizes, domājams, kuŗa laikos. Ciņas būs bijušas gan ar vikingsiem, gan ar lībiešiem, krieviem u. c., kas tiecās pārvaldīt Daugavas ūdens ceļu. Bet, kā izrakumi rāda, zemgaļi arvienu ir pratuši atjaunot pilskalnu, ik reizes to padarot augstāku un varenāku. Un tā visā jaunākā dzelzs laikmetā Daugmales pilskalns palika nevien kā tirdzniecības centrs, bet arī kā atslēga un muitas punkts, kas pārvaldīja pieeju upei un deva ločus pa krācēm.“ Ja ņemam arī tās ziņas vēl klāt, kas liecina, ka pret sirojumiem sevišķi kurši ir atmaksājuši ar sirojumiem, ka Dānijā ir Dievu lūguši — „Kungs, atpesti mūs no kuršiem!“, tās visas kopā ar izrakumiem dod mums pilnīgi skaidru ieskatu par latviešu kultūru pirmajā gadu tūkstoī, kas droši ir ierindojams mūsu zemes vēsturē kā tās senvēstures drošs posms, kas jāsaprot katram, kas grib pazīt mūsu vēsturi un pagātni.

Protams, līdz ar to atkrit visas baltvācu leģendas, un 13. g. s., ko dibināti var uzskatīt par latviešu kultūras ziedu laiku, nekādi nav padarāms par pierādījumu latviešu kultūras trūkumam.

Fr. Balodim latviešu senvēstures atšifrēšanā pieder neatņemama goda vieta. Kā Zemgales zemnieku sētas atvase fon Grēvingks kādreiz dibināja Baltijas arheoloģiju, tā Fr. Balodim šis gods pieklājas latviešu arheoloģijā. Kā speciālists ar teorētisku izglītību un praktisku pieredzi arheoloģijā Fr. Balodis nāk Latvijas neatkarības laikā latviešu zinātniekiem pavērtajā jaunajā pētīšanas darbā; Vēsturiskā muzeja kolekcijas drīzi vien var uzrādīt desmitiem tūkstošu izrakumu atradumu; šie izrakumi sākumā ir ar epizodisku raksturu, bet vēlāk līdzās, t. s., aizsardzības izrakumiem tādās vietās, kur ceļu būves u. t. l. vajadzībām skarti senkapi, seko liela stila izrakumi ar pilskalnos, jau noteiktu problēmu risināšanai. Fr. Balodis ir viens no pirmajiem, kas jau drīzi iesaista darbā arī jaunāko paaudzi, kuŗa var pārņemt viņa darbu; viņš iesaista kopējā darbā arī kaimiņu tautu zinātniekus, kopā ar igauņu arheoloģiem publicējot Latvijas ar-

heoloģiju, zviedru prof. B. Nermani piesaistot izrakumos Grobiņā, un vēlāk organizējot pirmo Baltijas arheoloģu kongresu Rīgā. Nerimstošā rakstura trauksme un neatlaidīgā uzņēmība izpaužas arī latviešu senatnes propagandēšanā — izstādes, grezni albumi un beidzot pirmais un vienīgais žurnāls senatnei un mākslai godam liecina par to. Ilgus gadus Fr. Balodis ir vadījis arī Pieminekļu Valdes un Brīvdabas muzeja darbību.

Protams, viss tas ir tikai īss skicejums tam, kas par Fr. Balodi būtu sakāms — tik daudz šeit paliek pie malas atstāts. Ja ir neapgāzama un neapstrīdama patiesība, ka darbs rada vīru, tad tāpat ir patiesība, ka vīrs rada darbu, ka personība ir tā, kas var uzņemties lidumnieka gaitas būt par celmlauzi un viņam tad var sekot un tālāk iet viņa darba turpinātāji un pildītāji. Ir liela svētība šādām gaitām, kur bieži vien jāvadās no nojautas, bet noslēdzot mūža gaitas ir liela laime, ja var konstatēt, ka ceļi ir bijuši pareizi, ieti, ka tie ir noveduši pie ieguvumiem, kas paliek pāri arī tad, kad ceļa gājējs noliek savu zizli.

Prof. K. Straubergs

RAKSTNIEKS UN VALODNIEKS KĀ VALODAS VEIDOTĀJS

(Lasīts Baltijas Univ. latv. diskusiju klubā)

Ir grūti teikt, kā loma latviešu rakstu valodas veidošanā pagaidām ir svarīgāka — rakstnieka vai valodnieka. Es saku: pagaidām, jo valodnieka loma ir samērā liela tikai tādēļ, ka mūsu nacionālā rakstu valoda ir ļoti jauna, ka tā visnotaļ mācīta latviešu skolās tikai dažus gadu desmitus. Šī rakstu valoda arī vēl nav izveidota, un tas, kas veidots, nav vēl visas rakstutājas sabiedrības apgūts. Tādēļ valodnieka vēl vajaga, un tādēļ tā svars ir bijis liels un tam jābūt lielam tagad un vēl krietnu laiku nākotnē. Citādi ir ar vecajām, lielajām kultūras valodām, kam gadšimtiem ilgas, slavenas rakstu tradīcijas; tur valodnieka roka gandrīz lieka, vismaz kļuvusi gandrīz nemanāma; tur rakstu valodas tālāko attīstību veido rakstnieks. No tam izriet, ka būtiski svarīgākais rakstu valodas veidotājs ir rakstnieks.

Kāda ir starpība starp valodnieka un rakstnieka valodas veidošanas darbu?

Valodnieks strādā ar kritisku prātu un ar erudīciju. Valodnieka erudīcijai jāiet divi virzienos: tālā dziļumā un tuvā plašumā. Tas nozīmē, ka valodniekam, no vienas puses, jāpazīst valodas vēsture, jāpārzina valodas formu cilme, jāizprot valodas formālo elementu nozīmi. Šās zināšanas iegūst, nodarbojoties ar salīdzināmo valodniecību. No otras puses, latviešu valodniekam, kas grib pielikt roku rakstu valodas veidošanā, jāpazīst visa latviešu valoda, jāpārzina caurmērā visas izloksnes, vismaz visi dialekti. Jo, kaut gan rakstu valodas pamatā ir viens dialekts, rakstniecības vēstures gaitā valodā sanāk ienesumi no visurienes. Nevar

but panākumu kāda viena novada valodniekam, kas citu novadu valodas nepazīst: viņam trūks iekšēja kontakta ar rakstniecības darbiniekiem.

Valodnieks ar savu erudīciju, pirmkārt, bagātina valodu ar jaunvārdiem. Sadarbotamies ar citu zinātnu pārstāvjiem, tas rada zinātnisko terminoloģiju. Tā loma daudzkārt ir it kā sekundāra — padomdevēja loma, ar veto tiesībām —, bet šī loma ir svarīga. Otrkārt, valodnieka tiesa ir tā saucamā valodas tīrīšana — tīrīšana no vēlu aizgūtiem un nevajadzīgiem svešiem elementiem. Uzsvēru — no nevajadzīgiem, jo ne viss, kas svešs, ir nevajadzīgs: neviena tautasvaloda nevar attīstīties par kultūras valodu bez svešiem elementiem! Bet, kas ir svešs, to bieži noteikt īsti var tikai, lietojot vēsturiski salīdzināmo mērauklu: ne ikviens līdzība ar radu valodu faktiem liecina par aizgūvumu; pamatā līdzībai var arī būt īsta radniecība.

Treškārt: valodnieks ar savām zināšanām var iet talkā rakstniekam. Kādā ziņā? Kur meklējama saskare starp valodnieku un rakstnieku? Saskare ir abos parādību kompleksos, abos virzienos, kur rakstnieks parādās kā valodas veidotājs: leksikā un stilistikā.

Kā latviešu rakstnieks veido mūsu rakstu valodas leksiku? Arī viņš kuplina valodu jaunvārdiem. Bet šai ziņā ir starpība starp rakstnieku un valodnieku. Rakstniekam nav to eksakto zināšanu, kas ir valodniekam. Rakstniekam toties ir intuīcija, kas dažkārt iet ne mazāk drošu ceļu kā erudīcija. Kā tas iespējams, lai pasaka mākslinieciskās rādīšanas psihologi, bet iespējams tas ir. Un jānozēlo, ka intuīcija ar erudīciju palaiķam neiet solī — cik daudz krāšņāks un patiesīgāks tad būtu mūsu jauno vārdu krājums! Cik daudz lielāks, piemēram, būtu mūsu gūvums no ģeniālā jaunvārdu darinātāja Kronvalda, ja tas būtu bijis ne tikai cilvēks ar stipru intuīciju, bet arī tāds, kas ieguvu krietnu erudīciju. „Raksturs“, „vēsture“, „vēstule“ ir mākslinieciskā darinājumi; radītāja intuīcija te bijusi nesalīdzināmi pārāka par sapulēto prāta motīvējumu, ko tagad vairs ar izbrīnu lasām Kronvalda rakstos. Intuitīvi arī sabiedrība šos vārdus ir akceptējusi. Bet, kur Kronvalds ar vāju erudīciju mēģinājis gar vesulu jaunvārdu sistēmu — „miltejāds“, „žultāds“, „piltavāds“... — tur viņa pūlīni pagaisuši kā pelus vējā.

Tālāk rodas jautājums: kam īsti rakstniekam viņa intuitīvi radītie jaunvārdi vajadzīgi? Jāspriež taču tā: ja rakstnieks domā viņam neuzspiestu domu, viņam vārdu nevar pietrūkt, jo viņš domā savas mātesvalodas domāšanas formās. Mana pārlicība ir: ja dzejnieks nemeklē atskanju, ja rakstnieks nemeklē oriģinālitātes, ja tas ir viscauri dabisks un izteic tikai sevi, tad tiešām viņam vārdu nevar pietrūkt. Kādi jaunvārdi, piemēram, lai būtu bijuši vajadzīgi Skalbem? — Bet nav jāaizmirst, ka rakstnieks bieži ir arī tulkotājs un ka dzejnieks vēl biežāk ir arī atdzejojātājs. Un te nu ir īstā drūva, kur rakstnieka radošā intuīcija var dot svētīgu ražu rakstu valodas vārdu krājumam. No tulkojuma jaunvārdi atrod ceļu uz citu rakstnie-

ku darbiem un tālāk tautā, — nevis no apzinātas manieres izraibinātiem oriģināldarbiem. Mums, diemžēl, nav Raiņa darbu vārdnīcas, bet mēs laikam nealosimies sprieždami, ka Raiņa loma latviešu leksikas attīstībā būtu bijusi daudz mazāk ievērojama, ja Rainis nebūtu bijis tulkotājs. No otras puses: kur ir palikuši Jāņa Sārta pirmo romānu daudzie jaunvārdi? Ne tādēļ vien tie ir zuduši, ka tie bija „slikti“. Arī dažs no Raiņa pārņemts vārds nav „labs“. Bet Raiņa pusē bija iekšējā nepieciešamība, iekšējā patiesība.

Rakstnieka intuitīvais vārdu krājuma veidošanas darbs parādās arī vēl citur — vārdu krājuma izvēlē, un te rakstnieks gluži nemanot var kļūt par diktatoru, kam neviens valodnieks nevar pretī stāties.

Latviešu prōzas rakstos vārdu krājums aizvien vēl ir diezgan nenoteikts. Tas tādēļ, ka šis vārdu krājums ir svaigs un nepārtraukti atjaunojas, paplašinās (— runāju par neseno pagātni —), jo mūsu rakstniekiem lielāko tiesu ir tiešs sakars ar dzīvo tautas valodu, saites ar dzimto izloksni nav pārtrūkušas. Kaut arī palaikam rakstnieka vārdu krājums veidojas literātūrā, tad tomēr viņam allaž gadīsies kaut kas, ko viņš visistāk pateiks ar savas dzimtas izloksnes vārdiem. Lai atļauts piemēra dēļ minēt smalki kultivēto dzejnieci Elzu Stērsti: viņas dzejoļos šad tad pavīd pa piebaldzēnu provinciālismam! — Tā rakstu valodā iekļūst apvidus vārdi, kas to izraibina. Un pagaidām tikai rakstnieku pašu intuīcija bijusi tā, kas te ienesusi drusku kārtības. Pie tam izrādās, ka tie rakstnieki, kas lielā mērā manieres pēc piebārstījuši savu valodu provinciālismiem — kā, piemēram, Janševskis —, ir svaru kausos atrasti viegli un ignorēti, bet tie, kas apvidus vārdus ienesuši iekšējās vajadzības dzīti, ir ņemti vērā, — un šie apvidus vārdi dažreiz likti lietā ļoti ipatnēji, valodas skaidrumam un izteiksmīgumam par labu. Daži piemēri: Tautas valodā „auksts“ un „salts“ nozīmē vienu un to pašu — tādu, kā temperatūra ir zem normas. Atšķirība ir tikai reģionāla: „auksru“ lieto lejzemnieki, „saltu“ — augšzemnieki. Tā šie vārdi ienākuši arī literātūrā, bet ar laiku radusies sliksme diferencēt to nozīmi tā, ka „salts“ pacelts augstākā plāksnē, netiešā jeb neīstā jeb pārnestā lietojumā. Un pie šā sadalījuma caurmērā turas tiklab rietumnieki, kā austrumnieki. Līdzīgi — „ēnai“ un „pakrēslim“ izloksnēs un tautasdziesmās ir viena un tā pati nozīme. Poruks vēl runā par „namu pakrēslim“, bet tagad mums tas izklausās neparasti, jo gluži nemanot esam iemācījušies priekšmetam, gaismu aizturot, radušos tumšo plankumu ar noteiktām kontūrām saukt tikai par „ēnu“, bet par „pakrēslī“ saukt saules neapspīdētu vietu. Par „versmi“ tautas valodā sauc karsto gaisa strāvu, kas nāk no krāsns; ja tagad dzejā atrodam „saules versmi“ un pat „izmisuma versmi“, tad tā ir patvaļa, kas radusies laimīgā intuīcijā un kā tāda ir uzvarējusi. Valodniekiem gar visu to nav bijis daļas.

Bet tieši šai plāksnē rakstnieka un valodnieka interešu saskare un sadarbība varētu būt vissvētī-

gākā. Rakstnieks, nenodarbojamies ar sistematizēšanu, nevar viegli orientēties tai apvidus vārdu jūklī, kas pamazām saplūst rakstos. Valodnieks, reģistrēdams un salīdzinādams, var to labāk. Valodnieks var iepazīstināt rakstnieku ar faktiem, kas ir, ar sliekšmēm, ko var saskatīt, un, izlietojams savas zināšanas, var arī būt padomdevējs vārdu izvēlē. Jāatzīst, ka šai ziņā, mūsu rakstu valodu kopjot, sadarbības ir bijis maz. Ir trūcis uzticības; nav arī pieticis interese. Kārlis Milenbachs, bez šaubām, bija literāri dziļi ieinteresēts valodnieks, bet viņa laikā sliekšmes vārdu krājuma organizēšanā vēl nevarēja būt tā saskatāmas kā tagad.

Diemžēl, par vārdu krājumu runājot, jāpieskaņas arī jautājumam par latviešu valodas vārdnīcu: kā un cik tālu to lai lieto rakstnieks? Mana atbilde būtu: sistematiski to lai lieto tikai tulkotājs. Kāpēc — to tiku jau teikusi. Latviešu valodas vārdnīca, protams, ik rakstniekam un dzejniekam var lieti noderēt kā pamācīga un interesanta lasāmviela, bet tikai kā lasāmviela, ne kā rokasgrāmata, — un pie tam jāpatur prātā, ka tā ir lasāmviela, uz kuņas, tā sakot, var arī kļūpt. Jo tā nav normatīva vārdnīca. Tā ir zinātnes vajadzībām domāts materiāla krājums, kas praksei lietojams ar vislielāko piesardzību. Lai Dievs sarga lietot šo vārdnīcu nolūkā uzrakstīt ko oriģinālu, kā, liekas, darijusi Ilona Leimane. Kam, piemēram, kāds labums, ja Vilkaču mantinieci lasām „trausla” vietā Kursas provincialismu „trauš”, „virsošne” vietā augšzemnieku formu „virsaune”, „nosprostošanas” vietā — „nospokstīt”, „kāpņu” vietā „kāptavas” u. t. t.? Pat lokāla kolorīta šāds mistrs nedod. Pieminot taisnības labad, ka vārdnīca Vilkaču mantinieci devusi arī šo to pozitīvu, jāatzīst tomēr, ka tās lietojums šai gadījumā ir kā spēķis ritenī: vēl pāris šādu grāmatu, un viss līdzšinējais vārdu krājuma tīrīšanas darbs būs nopietni apdraudēts. Par svētīgu sadarbību to nekad ziņā nevar saukt!

Mīnēju pirmāk rakstnieka un valodnieka sadarbības iespēju arī stilistikas plāksnē. Šai plāksnē saskarei noteikti jābūt, ja ņemam stilistiku franču izpratnē — kā mācību par gramatisko līdzekļu izlietojumu izteiksmes īpatnību radīšanai. Latviešu valodnieki apzināti ar to nodarbojušies ļoti maz. Mūsu kapitālais darbs, Milenbacha sintakse, sakņojas galvenokārt tautas valodā. Rakstnieki ir gājuši savu ceļu; sadarbības neviens īpaši nav meklējis, bet cits cita nav arī traucējuši — līdz pat pēdējai laikā, kur pēkšņi: — liekas, pārpratuma dēļ — esam iekļuvuši isti asā sadursmē tieši stilistikas plāksnē (—oš!). Varbūt ar labu gribu te izdosies aizmest mezglu uzklaušīgas un ierūpīgas sadarbības pavedīenam! —

Nonēdizot gribu vēlreiz atkārtot savas domas:

1) **Valodnieks** valodas veidošanas darbu strādā ar erudīciju, sargādams rakstu valodu no liekiem svešiem ienesumiem un radot jaunvārdus.

Normālos apstākļos, tautasvalodai izveidojoties par kultūras valodu savā valstī, valodnieka loma

reducejas pati no sevis par labu relatīvi augošai rakstnieka lomai.

2) **Rakstnieks** un dzejnieks rada jaunvārdus, galvenokārt tulkojumus un ardzejojumus.

Rakstnieks ienes rakstu valodā apvidus vārdus un padara tos par rakstu valodas kopmantu. Rakstnieks precīzē rakstu valodas vārdu krājumu.

3) **Sadarbība starp rakstnieku un valodnieku** vēlams stilistikas jautājumos un vārdu krājuma precizēšanā, pie kam — valodnieka ideālais pienākums še būtu — Virzu citējot — „izkļiedēto lielumu saspīest mazumā, bet ar visām lieluma īpašībām”: tā Virza Straumēnos definē „cilvēcisko pūļu gala mērķi”.

E. Hauzenberga-Šturma

KULTA DZIESMA

No Rīgas mācītāju Nikolaja Ramma († 1532.) un Johana Eka († 1543.) — šo pirmo latviešu garīgo dziesmu autoru — laika līdz mūsu dienām kulta dziesmas attīstībā vērojams garš augšanas posms, un, lai atzīmētu trimdā izdotās dziesmu grāmatas, ir lieti uzrakstīt dažas piezīmes par kulta dziesmām vispār.

Jānoskaidro, kas ir kulta dziesma, jo nevaram pievienoties uzskatam, ka starp baznīcas dziesmu un moderno dzeju — mēs teiktu: profāno dzeju — nav velkamas robežas, ka tās abas ir mākslas dzija un to elementi ir vieni un tie paši. Apzīmēsim baznīcas resp. baznīcas kulta dzeju par kulta dziesmu (vienskaitli lietojot daudzskaitļa vietā), bet pārējo dzeju — par mākslas dzeju, ar to kulta praksē nebūt negribēdami noliegt mākslu resp. daiļumu, bet to atzīstot tikai kā vienu no kulta dziesmas izteiksmes līdzekļiem. Mākslas dzejai daiļums var būt nereti arī viss saturs, ne tā kulta dziesmā. Meklēsim tālāk atšķirības starp kulta dziesmu un mākslas dzeju. Ja mākslas dzejai galvenais un dažreiz arī vienīgais mērķis ir lietu un notikumu, tā teikt — dabas un piedzīvojumu attēlošana, atrisinot formas un satura jautājumus („labs saturs skaistā traukā”), tad kulta dziesmā tas vēl tikai palīg līdzeklis, jo te galvenais ir lietu un piedzīvojumu nostādīšana atkarībā no to Radītāja un tāda pārdzīvojuma meklēšana, ko saucam par **religiskā pārdzīvojumu**. Mākslas dzeja mūs jūsmina ar to, ka meistars pareizi izvēlējis vārdus un pratis tiem atrast atbilstošu formu, kulta dziesmā pats galvenais ir tas, cik pazemīgi meistars — cilvēks pratis noliekties Mūžīgajam Meistaram. Šai vietā jāatgādina Annas Brigaderes atziņa: „... Un Tevi saucu vārdos skaļi gaužos, Tu Visu varenais, es puteklīts” (Paisums). Mākslas dzejā dzejnieks var sevi iecelt tronā un pulcināt ap sevi pavalstniekus — dzejas mīlētājus un baudītājus, bet kulta dziesminiekam sevi jāpazemina, jāklūst puteklim, lai tādā kārtā izceltu Mūžīgo, Visuvaro, kam viņš dzied un pulcina dziedāt draudzi. Mākslas dzejā var apmierināties ar apjūsmošanu. Skaists zieds, skaista diena — tādā konkrēts vai abstrakts priekšmets var sajūsmināt dzejnieku un

viņš savukārt sajūsmīna lasītāju. Lasītājs dzejnieka darbu bauda. Bet kulta dziesmā jūsmā var būt tikai kā palīgīdzeklis. Galvenais ir pielūgsmē — ar konkrētās un abstraktās pasaules starpniecību tuvošanās Visuma Kungam un Viņa pielūgšana. Tāpēc arī kulta dziesmā dažbrīd pilnīgi nepieciešami nostāties uzrunas attiecībās dziesminiekam resp. draudzei ar Dievu, ar Kristu. Tā kulta dziesma it bieži kļūst par lūgšanu. Piemērs: „Dievs, mīlais Tēvs, mans radītājs, Mans glābējs, sargs un vadītājs, Es bēdīgs Tevi pielūdzu, Tev savas kaites izsūdu, Nāc palīgā man nabagam, Dod skaidram tapt un labākam“ (K. Firekers, Dz. gr. 215). Vai cita dziesma: „Cik varena ir pasaule telpā, Dievs augstais, Tava valstība! Tev pieder katra mūsu elpa, Tev vienam dziesmas, teikšana, Tu esi Kungs pār zvaigžņu bariem, Pauž tāles Tavus brīnumus, — Liec arī zemes vājiem gariem Reiz atzīt Tavus likumus“ (K. Kundziņš, Dz. gr. 350, 4. p.). Visiem ļoti pazīstamā dziesma Klusa nakts, svēta nakts rada brīnišķīgu Ziemassvētku nakts gleznu, bet tās kulta dziesmas raksturs parādās tieši 3. pantā, kad draudze nostājas uzrunas attiecībās ar Betlēmes Bērnu: „Jo tu dzimis par mums“. Nevaram atzīt par pilnīgām kulta dziesmām tās, kurās trūkst es un Tu attiecību: dziesminieka resp. draudzes satikšanās ar Zemes un Debesu Kungu vai Draudzes Galvu, Mūsu Dziesmu grāmatā sastopama arī mākslas dzeja, piem., skaistais Friča Bārdas dzejolis Kad mana dvēse šķirsies (Dz. gr. piel. 834), tāpat izjustais un patiesi skaistais Veronikas Strēlertes dzejolis Lai kur es šodien mirstu (Dz. gr. piel. 835, Zviedr. izd. 223) vai Zinaīdas Lazdas Tu rīta rasa skaidra, tīra (Dz. gr. piel. 813), K. Krūzas Kad Dievs zied tavā dvēselē (Zv. izd. 131). Piemērus varētu turpināt.

Mākslas dzejā izteicās tas, kas runā par lietām — dzejnieks, kulta dzejā — Tas, kas runā lietās — lietu Radītājs. Šī runa dziesminieka sirdi ieskanas kā brīnuma zvans, kas dzied pretim Radītājam, slavē visa iesākumu, un līdz ar dziesminieku Viņu slavē visa draudze, kad pulcējusies dievkalpojumā. Mākslas dzejā daļuma pārdzīvojums izaug no lietām un cilvēka dvēseles — un tas var būt tikai daļuma pārdzīvojums — tiekdamijs uz lietām un cilvēka dvēseli atpakaļ. Kulta dziesmās daļuma pārdzīvojuma sākotne ir tā pati, bet tiecība vienīgi — uz Mūžīgo, un tā daļums tiek pārdzīvots kā svētums. Kulta dziesmā Tālais kļūst Tuvais. Dievs atnāk pie draudzes, Debestēvs atnāk pie zemes bērniem, un sīkais cilvēks — puteklis — Dievā iegūst spēku un lielumu. Bez tam kulta dziesmai ir vēl cits īpašs uzdevums, kāds nav mākslas dzejai, un līdz ar to arī specifiski izteiksmes līdzekļi — proti, no reliģiskās vides, kādā dzīvo kulta cilvēks, un šai vidē jādzīvo arī dziesminiekam. Tāpat kā sprediķis un visas draudzes celmes runas vienotas ar bībeles vielu, ar baznīcas mācību, arī kulta dziesmai, kas taču saistās ar dievkalpojumu vai svētbrīdi un tieši ietelp kultā, „savas saknes jābaro pie tā paša avota“. Arī kulta dziesmā jāskan un no tās jāizskan adventes dziļumam, Ziemassvētku un Lieldienas likšmei, kristīgai sāpju apskaidrībai un mieram, „ko pasaule nevar dot“. Un biblišķa

izteiksme prasa no dziesminieka spējas iejusties, iegremdēties kulta dzīvē, dzīvojot tur „savu dzīvi“, prasa ne tikai ieražu apzināšanu un izpildīšanu (ar ko mēdz apmierināties daļa baznīcēnu, „formu izpildot“), bet gan būtisku nepieciešamību noliekties Dievam un Kristus baznīcas svētniekiem.

Kulta dziesmas kopšanu vairumā pārstāvējuši mācītāji vai tie, kas aktīvi piedalījušies kādās baznīcas kustībās (pietisms, brāļu draudze) un aktīva draudzes darbā, kā, piem., brāļu draudzes vadītājs grāfs Cincendorfs, kuŗa astoņas atdzejotas vai tulkotas dziesmas sastopamas vēl pēdējā Dziesmu grāmatas izdevumā un uzskatāmas par kulta dziesmas paraugiem; piem., Tavs asins, Tava tainība (122 un 317 — Kēlbranta un R. Berziņa tulk.), pirmais tulk. gan labāks), Jēzu, pavadi ceļā žēlīgi (317), Svētīgas ir sirdis šķīstas (408), Tad mēs isti brāļi esam (411), Tepat minams arī J. H. Loskils, kas no mācītājiem bijis noteikts brāļu draudzes draugs, un no viņa Dziesmu grāmatā sastopamām 28 oriģināldziesmām daudzas iegājušas draudzes apziņā, piem., Ar to mīlo Jēzus vārdu (45), Dod, svētais Gars, ka ticīgi (361), Kad es nāktu, kur tie dzīvo (617), Lai tā Kunga žēlastība (246), Mēs šeitam esam viesi (636), Nem manu sirdi, Zelotājs (400, ar ļoti spēcīgo beigu pantu, kas atbalsoja jaunā dziesminieka māc. B. Kasara dziesmā Tu vīnakoks, mēs Tavi zari — 705), Tas labais gans, kam savas avis (156) un Tu manu sirdi uzvarējis (126).

It sevišķi svētnieku kārtā rosījās dziesminieki, kad baznīcā bija liels augšanas un veidošanās laiks, un viņu dziesmas mūsu Dziesmu grāmatā paliks ar jaunām dziesmām neaizstājamas. Lai minam 17.g.s. un 18.g.s. sākumā S. G. Dīcu, kas viens no populārākajiem dziesmu tulkotājiem; piemēram dažas: Slavēts Dievs visaugstākais (adventes dziesma, 13, sacer. J. Hendels), Jēzus dzīvo mūžīgi (171, sacer. Brandenburgas kūrfirste Luīze Henriete), Ak Jeruzāleme, nosties (187, sacer. F. Nikolai), no viņa paša sacerētām dziesmām Dz. grām. pēd. emendācijā palikušas tikai divas — Man asaras jāslauka (296) un Lai augsti teikts ir Jēzus vārds (9), bet 60 tulk. dziesmas. Dīca slavenie laika biedri ir K. Lauterbachs, no kuŗa tulkotām dziesmām divas ļoti populāras: Kas Dievam debesīs liek valdīt (455, sacer. G. Neimarks), Dievs labi dar' ko darīdams (441, sacer. J. Rodrigasts) un L. Depkins, kuŗa tulkota Ceļš ir man apakš kājām (666, sacer. K. Knolls). Abi pēdējie Rīgas Doma draudzes mācītāji. 18.g.s. — laikmetā, kad baznīcas dzīvi pēc pietisma pārņēma racionālisma gars, darbojās slavens baznīcas dziesminieks — mācītājs V. Bīnemans, kas skaitāms par trešo lielāko dziesminieku blakus Firekeram (Firek. Dz. gr. 3 oriģināldziesmas, 84 tulk.) un Dīcam. 1714. g. viņš izdevis īpašu dziesmu grāmatu ar savām un citu dziesmām, Dziesmu grāmatā sastopam tikai viņa tulkotās dziesmas, un to skaits ir 27, starp tām ievērojamākās: Kungs, kā Tev tik, ar mani dar' (504, sacer. K. Melisanders), Kungs Jēzu Krist, nāc pie mums būt (242, sacer. Vilhelms II, Saksu-Weimaras hercogs), Dievs, Svētais Gars, ak pie mums nāc (198, sacer. M. Širmers) u. c. Isti racionālistu dziesmi-

nieki ir Stenderi, Vecais un Jaunais. Vecā Stendera — kas, blakus minot, savu vārdu ierakstījis arī latviešu rakstniecībā — trīs oriģināldziesmas sastopamas vēl Dziesmu grāmatā: Ak, saldais mīlais Jezu, nāc (80), baznīcas iesvētīšanas dziesma Nu Dieva vārdā ieejam (264) un Mēs visi, ko ir radījis Dievs (393), bez tām 21 tulkota. No 19. g. s. dziesminiekiem vispirms atzīmējams K. Ulmans un K. L. Kēlbrants, abi lielāko tiesu tulkotāji. K. Ulmana klasiskie tulkojumi ir: Ak tu priecīga (20 un 194, sacer. J. Fāls), Ak, kaut man tūkstoš mēles būtu (332, sacer. J. Mencers), Kādā nu mierā (618, sacer. A. Štokmanis), bet Kēlbranta — Es skaistu rozīt' zīnu (22, sacer. 15. g. s.), Teici tū Kungu, to godības ķēniņu svētu (345, sacer. J. Neanders), Rīta gaisma mūžīga (553, sacer. K. Knors f. Rozenrots). 19. g. s. otrā pusē jāsāk kulta dziesmas jaunie laiki. Bet pagaidām varam pārtraukt mūsu domu gājienu, pakavējušies pie atsevišķiem dziesminiekiem, kas apstiprina apgalvojumu, ka garīgās dziesmas kopēji bijuši visnotaļ mācītāji. Protams, to atzīstot, nebūt negribam teikt, ka vienīgi šī kārta spētu pārstāvēt kulta dziesmu, taču spēkā gan paliek prasība, ka kulta dziesmas sacerētājam nepieciešams baznīcas gars, citādi viņa dziesmas draudzi nevar vienot ar Dieva garu. Pēc šādām piezīmēm ar definīciju varam atbildēt uz jautājumu, kas ir kulta dziesma.

Kulta dziesma ir draudzes dievkalpojuma vai svētbrīža sastāvdaļa, kas rosina svētuma pārdzīvojumu un pielūgsmi, tā tuvinot ar Mūžīgo, un baznīciskie izteiksmes līdzekļi to šķir no mākslas dzejas.

Kulta dziesmas jaunajos laikos dziesmu sacerēšanu pārņēmuši latviešu tautības dziesminieki. Lai gan Kristus baznīcas darbs neietveras šaurās tautības robežās — tanī neizteicas tikai vienas tautas brāļu un māsu mīlestība, bet tas ir darbs Kristus, kas dzimis un vienieckiski miris par visu cilvēci, tas ir darbs Dievam, kuŗa zemes bērni ir visi cilvēki lielajā pasaulē — taču kādas tautas baznīcas kultā svarīga nozīme piešķirama arī pašu tautas dziesminieku dziesmām, jo tanīs saklausāms īpats, tautas dvēselei tuvs Dieva pārdzīvojums. Neviens dziesminieks iepriekš, būdams tikai saistīts ar latviešu tauru, bet ne latviešu tautības, nespēja uzrakstīt reizē tik dziļi reliģiski pārdzīvotas un arī tik latviskas kulta dziesmas, kādas radās tagad, piem., J. Ermaņa Ak, mosties, tauta, acis veri (527), Dievs, sargi mūsu tēvu zemi (528) un Kur cinās Kristus karavīri (531), K. Beldava Nav laika skumt, nedz spēkus deldēt (533), L. Bērziņa Kalnā, kur dus gurdās ciltis (765), Tuvums un tālums (736), Paceļiet sirdis slavēt Dievu svētu (735), K. Kundziņa Cik varena ir pasaul's telpā (350), Andrieva Niedras Aiz mums kā klusā lejā (723), Kad pienāks nāves stundiņa (786) u. c.

Dziesmu grāmatas pedējā, 1922.g. pārlabotajā izdevumā ar vēlāk radušos pielikumu (1938. g.) no jaunā laika dziesminiekiem ir šādas mācītāju dziesmas: L. Adamoviča, prof. (1 oriģināldz. un 1 tulkota), K. Beldava (4 dz.), Luža Bērziņa, prof.

(36 dz.), A. Berneviča (6 tulk.), A. Brieža, stud. theol. (11 dz.), J. Ermaņa (27 oriģināldz., 31 tulk.), T. Grīnberga, prof. archibiskapa (2 tulk.), J. Inķa, baptistu māc. (1 dz.), K. Kundziņa, prof. (4 dz.), A. Kundziņa (1 dz.), B. Kasara (1 dz.), O. Legzdīņa, bapt. māc. (1 dz.), J. Neikena (2 oriģināldz., 2 tulk.), Andr. Niedras (16 dz.), J. Neilanda (1 oriģināldz., 26 tulk.), E. Pavasara (5 dz.), E. Rumbas, prof. (4 oriģ., 2 tulk.), R. Vanaga (2 dz.), A. Vītola (3 dz.), R. Zariņa, † 1942. g. (1 dz.), J. Zakranovica (1 tulk.). Dziesminieki, kas nav mācītāju kārtas: Apsīšu Jēkabs (1 oriģ., 1 tulk.), V. D. Balodis, brāļu dr. darbinieks, no 1846. g. pareiztic. priesteris (1 dz.), Rob. Bērziņš (27 oriģināldz., 79 tulk.), J. Bērziņš (2 dz.), R. Blauermanis (1 dz.), E. Dīnsbergs, īpaši baptistu dr. dziesmas kopējs (2 tulk.), B. Dombrovska (1 dz.), K. Jēkabsons (3 dz.), E. Kalniņš (1 dz.), Fr. Krastiņš (4 oriģ., 1 tulk.), Fr. Mālbergs (1 tulk.), J. Ruģēns (1 oriģ., 2 tulk.), A. Riekstiņš (1 tulk.), Saulietis (3 dz.), Sokolovskis (1 dz.), Tīrzmaliete (1 dz.), Elv. Vankina (5 dz.), O. Vanags (3 dz.).

Visas jaunā laika kulta dziesmas, bez šaubām, nav vienāda spēka, to radītāju meistarumu māka un pārdzīvojums nav vienādi vērtējams, bet visi viņi atraduši ceļu uz draudzi, un daudzu dziesmu un daudzas dziesmas ir kļuvušas par tās mūžīgu mantu. Atsevišķu autoru analīze nav pašreiz mūsu nolūks. Tālāk — vēl dažas piezīmes par kulta dziesmu apspriešanu, pirms runājam par pedējo Dziesmu grāmatas izdevumu un trimdas dziesmu grāmatām.

Tāpēc, ka kulta dziesmās atrodamas kādas specifiskas vērtības, kam pieliekams baznīcas mērs, pavisam aplams tāds vērtējums, kādu, rakstot par kulta dziesmu krājumu Gaišā gaita, atļāvies kritiķis Jānis Rudzītis: „nenoliedzami tā ir augstvērtīgāka dzeja nekā liela daļa no vecās dziesmu grāmatas.“ (Daugava, 1947. g. 2. nr., pavītrojums mans. V. M.)

Tā J. Rudzītis necinājās „lielu daļu no vecās dziesmu grāmatas“, to likdams vērtībā zemāku par Gaišās gaitas dziesmām, kuŗās arī sameklējās viscaur ietekmes (?) un pašas dziesmas notitulējās par dzejoļiem.

Kritiķim, kas apzinās saprotam mākslas dzeju, vēl tās apzīpas nedrīkst būt, ja viņš bramanīgi iesoļo kulta dzejas pasaulē, kas nav „viņa mājas“ un kur vismazāk „piestāv“ irōnizēšana par nopietnām lietām, kas viņam raksturīga. Kulta dziesmas apspriešanai, un sevišķi vēl, ja runā par paudzes iedzīvinājušos Dziesmu grāmatu, nepieciešama pietāte pret svētumu, pazemība to vērtību priekšā, kas cilvēkus tuvinājušas un tuvina Mūžībai. — Kulta dziesma nav tikai aistētiska priekšavots — tai dažkārt var pat šāda satūra būt pavisam maz — bet tai gan ir cits saturs tā vietā: baznīcas mantas, ar ko draudzes cilvēki jūtas bagāti arī tad, kad pasaules mantas un godība zuduši, kad arī aistētiskais priekš cilvēku nevar ne apmierināt, ne piepildīt. Un, no šī pedēja sprieduma vadoties, labi saprotama interese par kulta dziesmu trimdā, jo esam piedzīvojuši Dziesmu grāmatas

pilnā izdevuma foto-pavairojumu ar pievienotām trimdas dziesmām un divas trimdas dziesmu grāmatas. Rakstnieces un valodnieces V. Bērziņas-Baltiņas konstatējumu par atsevišķu kulta dziesmu krājumu varam vispārināt: „Šīm dziesmām tapt ir liels mūsu visu sasāpējušais liktenis, mūsu grūtuma nešanas laiks, kurā jāizsaucas: „Kungs, mēru dienām grūtam Steidz īsināt!““ (Laiks, 1946. g. 7. nr. Kulta dziesmas — V. Mežezera Gaišā gaita.)

Pilno Dziesmu grāmatas izdevumu (pēc 1922. g. emendētā izdevuma ar vēlāk pievienoto pielikumu) apgādājis Baznīcas virsvalde Vācijā, amerikāņu joslā. Divus pārējos izdevumus apgādājušas Bazn. pārvalde Zviedrijā un Latv. ev. lut. Baznīcas virsvaldes nod. Hamburgā (E. Kīploks un P. Mantnieks). Zviedrijas bazn. pārvaldes Dziesmu grāmatas apgādātāji ir prāvesti O. Sakārnis A. Grosbachs, māc. R. Zariņš, viņus darbā atbalstījis dziednieks Andrejs Eglītis. Greznus izdevums: labs papīrs, glīts iesējums ar māksl. M. Induses-Mucenieces zīmētu vāku un titulu. Šī ir saīsināta Dziesmu grāmata ar jaunu numerāciju, un trimdas dziesmas liktas starp vecajām. E. Kīploka un P. Mantnieka apgādātajai grāmatai ir cits sakārtošanas princips: tā ir vecās Dziesmu grāmatas izlase, paturot veco numuru kārtību, un trimdas dziesmas pievienotas beigās, skaitā — 10.

Pilnās Dz. grāmatas (amerikāņu joslā) izdevumam trimdas pielikumā ir 34 dziesmas (O. Vanaga dziesma iekļuvusi no pilnās Dz. gr. — tāpat grāmatā atrodama divreiz). Visās dziesmu grāmatās resp. pielikumā sastopami šādi autori: L. Breikšs, A. Lūsis, V. Mežezers un E. Kežbere. Zviedrijā un amerik. joslā apgādātajām pienāk klāt vispirms vecmeistari Ludis Bērziņš un Kārlis Kundziņš; pirmais devis tādas pērles, kā: Kad tas Kungs uz dzimteni (amer. 822), Tu gars, kas visas lietas nes (amer. 808), Tavš ērkšķu vainags (amer. 830). Bez tam vēl — dziednieču Zinaīdas Lazdas, Lijas Kronbergas, Veronikas Strēlertes dziesmas, L. Kronbergas kulta dziesma Kungs, vaidos tā zeme (Zv. 182, amer. 823) patiesi spēcīga, reliģiski pārdzīvota. Dzejnieka Andreja Eglīša dziesmās brāzmo varens patriotisms, viņa vārdos liesmo uguns, bet baznīcas gars tanīs skān ne visos toņos; īsta kulta dziesma ir Zvans jau skan (Zv. 230, amer. 837). Liela dzejnieka Kārļa Skalbes dziesmās ir reliģiskas noskaņas, tās ievērojamas mākslas dzejas, bet kulta praksē par noskaņām vairāk radīt tās arī nespēj. Tas pats sakāms par Fr. Bārdaš dziesmu (Zv. 204, amer. 234). Bet noskaņu dzejas jau nav mazums arī visā Dziesmu grāmatā. Ista kulta dziesmas, traģiskās izjūtās radītas, ir Zvārguļu Edvarta Par tiem, kas projām dzīti (Zv. 190, amer. 829) un N. Kalniņa dziesma, kuŗu atceramies dziedājuši pirmo reizi Archibīskapa katedrālē pēc baigā gada. A. Vītola dziesma Ārā vakars (amer. 803) kulta dziesmai tikpat liels ieguvums, kā tās viņa dziesmas Dz. grāmatā, kas iegājušas draudzes sirdī (29, piem., greku sūdzes dziesma Bagāti nācām (729). E. Alaiņa dziesma Tu, kas mūsu sāpes redzi (818) ir no vairākām dziesmām dzirdētu rindu salikums, un bija taču daudz citu, kam aizņemtā vieta pienāktos. Divas rindas manā

dziesmā Ceļi un gājēji (Gaišā gaita, 1946.): „Un tad, kad nakts mūs gaŗa māc, Tu rīta zvaigznē pretim nāc“, Alaiņa dziesmā — „Kad bēdas māc un šaubās prāts, Mums rīta zvaigznē pretim nāc.“ Salīdzinājums arī citā virzienā varētu turpināt.

Angļu joslā apg. Dziesmu grāmatai vēl prezentējas Elza Ābele (P 4) — laba dziesma — un māc. A. Veinbergs (P 3), bet amer. joslā apg. pilnās Dz. gr. piel. — māc. J. Meisters (819, ticīgam grūti saprast, ka pēc nāves Dievs cilvēku sauc nevis pie sevis, mājās, bet — liek iet „ceļā mūžīgā“, dziesmā rupjas iespiedumklūdas), R. Mednis (809) un O. Vanags (833).

Ēel, ka amerikāņu joslā apgādātās Dziesmu grāmatas Trimdas dziesmu pielikumā daudz klūdu un pat rindu sajaukumi, kas dziesmas padara par nedziedamām, un tas ir liels zaudējums, jo dziesmu grāmata ir dziedāšanai, ne uzmanīgai lasīšanai, kā vienīgi var klūdas uzminēt. Arī dziesmu grāmatu apgādājot vajadzīga pietāte, tāpat kā to sacijām par kritizēšanu, un šādas pietātes trūkums vērojams pie amer. joslā apgādātās Dziesmu grāmatas (grāmatas titulā, kas arī klūdainš, atzīmēts, ka izdevējs māc. A. Gulbis, nevis Virsvalde —?), Andreja Eglīša dziesmai (806) 1. pantā sajauktas rindas (salīdz. ar Zv. izd. 78.), L. Bērziņa dziesmas Tavš ērkšķu vainags (830) 1. panta 2. strofā izlaists viens vārds: „Vai dubļi dubļš nebūs brist Tam, ko Tu ceļā dzīti?“ L. Bērziņa dziesmas Kad tas Kungs uz dzimteni (822) 2. pantā „Dod mums mājās atgriezties, Kas (iespiests „Kad“) mēs svešā malā ciešam!“ Tā paša autora dziesmā Tu gars, kas visas lietas nes (808) 4. panta pēdējā rinda paša dziesminieka tā uzrakstīta: „Var Tavā priekā priecaties“. Dziesmu grāmatā tā iespiesta: „Var Tavā priekšā priecāties“. Un ar to ir sabojāta dziesminieka brīnišķīgā izteiksme, tā teikt isti „bērziņiskā“, profānizēts dzejiskais priekšstats. Jau šīs klūdas (gribētas un negribētas), ja neuzrāda sīkākās, un to ļoti daudz!, pielikumū liek kvalificēt par neizdevušos darbu. Nekonsekvences dziesmu rindu sakšanā ar lielajiem burtiem (piem., 815, 819, 828 u. c.).

Divu pirmo grāmatu apgādātāju darbs vairāk slavējams, tanī tādu klūdu, kādas nupat uzrādītas, nav. E. Kīploka un P. Mantnieka izdevumā pielikuma 10. dz-mā Tu, kas visu lem un vari iekļūvis vārda „vari“ vietā „vadi“ un, protams, dziedamā dziesmā tas nav sīkums, kaut tas liekams iespiedumklūdu kontā.

Baznīcas vadībai jājautā — Kāpēc, Dziesmu grāmatas apgādājot, trūcis sadarbš? Amerikāņu joslās izdevums apgādāts foto-iespiešanas tehnikā, tāpēc vecās dziesmas tanī nav labotas, nedz pārveidotas resp. īsinātas, bet ne tā abos pārējos izdevumos, sevišķi tas sakāms par Zviedrijā iznakušo.

Valoda veidojas, un pareizu valodu nedrīkstam ignorēt, tāpēc vecās dziesmas labojamas, un dziesmu var labor, ja labojumus izdara lietpratējs. Bet, tā kā kulta dziesmas ir visas draudzēs kopmantā, tad gan visos izdevumos, kas pēc zināma laika apgādāti, tām jābūt vienādām, jo tās iemācās skolu jaunatne (un pie tam no dažā-

dām grāmatām), tās „pārmācās“ draudzes locekļi, dievkalpojums lieto dažādus izdevumus, un, ja dažādās grāmatās tās „dažādi skan“, kāds nepatīkams „balsu sajukums“ tad rodas! Ne visai atzīstams arī paņēmiens pārņemt kādas dziesmas dažus pantus: no sākuma, vidus, beigām (kā Zviedr. izdev., tā angļu josl.). Protams, šādu vajadzību diktejuši dažādi apstākļi: grāmatas šaurie apmēri, īpatnējas vajadzības trimdas dievkalpojums. Varbūt arī to var darīt, tikai tad nepieciešama pilnīga vienveidība, tāpēc vieta ir jautāt: Kāpēc ev. lut. draudžu vadība nebija kopēju roku un kopēju domu, saimniekojot ar kopēju draudzes mantu?

Trimdas apstākļi būtu atļāvuši sastādīties arī emendācijas komisijai, un tā būtu radusies no jauna labota un viena Dziesmu grāmata: mums šeit netrūkst ne speciālistu, ne tehnisku iespēju. Katrā ziņā veco dziesmu labošana, kad tanī pašā laikā tiek apgādāta Dziesmu grāmata ar nelabotām dziesmām, nebija pieļaujama (skat. Zviedr. izd.), bet, no otras puses — ir jau tiešām pienācis laiks šo to vecajās dziesmās labot — es domāju „burtu, ne garu“. Vai nebūtu bijis labāk, ja vienādu dziesmu grāmatu (vislabāk pilno, ar trimdas dz. pielikumu) būtu izdevusi kā Bazn. pārvalde Zviedrijā, tā Virsvalde abās joslās Vācijā?

Visjaunākajos kulta dziesmas laikos, kuŗu sākumu līdzī dzīvojam, kulta dziesmas druvā ieraugām jaunus strādniekus: dzejniekus, kas dažā dziesmā lieliski apvieno baznīcas dziesmu ar mākslas dzeju. Ciešāka izteiksmes līdzekļu sintezēšana tikai draudzei var būt ieguvums, bet pilnīgi robežas nojaukt nav nedz iespējams, nedz vajadzība.

Trimdas laiks daudzu jauno dzejnieku koklēs liciis ieskanēties reliģiskajām stīgām, un viņi ar savām koklēm iet baznīcā, un tas patiesi kulta dziesmai var gādāt jaunas vērtības, ne tikai trimdai vien nozīmīgas. Jau esam atzīmējuši — mēs nepastāvam uz to, ka tikai mācītāju kārtā var rasties istā kulta dziesma, jo visupirms taču arī mācītājam vajaga būt dzimušam dzejniekam, lai viņš būtu labs dziesminieks, un istis dzejnieks, kam tuva baznīca, var būt ievērojams kulta dziesmu sacerētājs, tāpat kā daži mācītāji mūsu literātūrā ierakstījuši savus vārdus tāliem laikiem (Ludis Bērziņš, Juris Neikens, Andr. Niedra, Zeibots).

V. Mežezers

ANŠA BĒRZIŅA ILUSTRĀCIJAS EVANĢELIJIEM UN JAŅA ATKLĀSMES GRĀMATAI

Mākslinieki labprāt ņēmuši vielu savu darbu motīviem no bībeles. Nemirstīgie mākslas darbi, ko darinājuši dažādu laikmetu meistari, attēlodami Kristus un svēto dzīvi, vēl šodien ir nepārspēti paraugi, kuŗus apmirdz mūžības gaisma. Bezgala liels ir to mākslas darbu skaits, kas attēlo Kristus dzīvi un darbus. Dzīves parādības te atmirdz dievišķīgā apskaidrotībā un pacilātībā. Caurī tiem strāvo irracionāla veida kustība, kas noārda robežas starp īstenību un vizīja uzburto ainu. Svēto dzīve savā šķīstībā un izjūtu dziļumā atmirdz dīvainā skaistumā, pavecot noslēpumainības pli-

vuru. Šie darbi valdzina ar aparotību, dziļu cilvēckumu un mūžīgi mainīgo dvēseles pārdzīvojumu, kas šeit ir liels un dziļš, kuŗa sākums jau meklējams Mūžīgā. Ir pat iemīļoti bibeliskie temati: pasludināšana, ķēniņi no austrumu zemes, gani pielūdz Kristus, bēgšana uz Ēģipti, Lācara uzmodināšana, Kristus kā slimnieku dziedinātājs, kalna sprediķis, Kristus pie krusta, augšāmcelšanās, pietā u. c. Mīnēsim tikai dažus meistarus, kas devuši neaizmirstamus Kristus dzīves attēlojumus, piem., glezniecībā — Fr. Andželiko (Kristus dzīve), Džotto (Kristus dzīves tēlojumi freskās), Mikelandželo (Pastarā tiesa), Rafaels (Sikstīnas Madona), Leonardo da Vinči (Svētais vakarēdiens), Rūbens (Noņemšana no krusta), Rembrants (Jāzēpa sapnis); tēlniecībā — Rīmenšneiders (Asins altāris), Mikelandželo (Pietā); grafikā — Dīrers (Kristus pie krusta), Rembrants (Lācara uzmodināšana) u.c. Šiem darbiem piemīt īpats pievilcīgums, liela vēriena izteiksmes spēks, kas savīļpo skatītāju. Te veras aparoti smalka naīvitate, dziļš traģisms vai pacilāts miers un harmonija. Par visu te svarīgāks ir dvēseliskais, kas centrēts uz Mūžīgo.

Grafika, pēc dabas abstrakta māksla, tiecas pēc dzīves un dabas sugestīvā iztulkojuma, ko izteic ar melni baltu pretstatu un līniju simbolisko valodu. Tā paver plašas iespējas bibelisko tematu apstrādājumiem, jo tur daudz darbības, drāmatisma un uzskatāmības. Negribu teikt, ka ilustratora uzdevums ir attēlot tieši tekstā minētos literāros veidolus, pārļiekot tos optiskajos. Ilustrators drīkst un var iztulkot grāmatas garu saviem stiliskiem līdzekļiem, reizē ar to radot jaunas emocijas un noskaņojumus, citādi tas ierobežotu viņa fantāzijas brīvību un emociālo uztveres spēju. Ilustrācija paver bagātas izteiksmības iespējas, izmantojot tēlošanai simboliskos un ornamentālos iedarbības līdzekļus. Vērā liekamus ilustrētās grāmatas paraugus devuši itālī 16. g. s., ir sevišķi Venēcijas grāmatu iespiedēji, piem.: ilustrētā bībele Malermi tulkojumā. Ne mazāk apbrīnojams rokkraksta un ilustrācijas harmonijas paraugs ir Dīrera ilustrētā Keizara Maksimiliāna lūgšanas grāmata.

Ilustrācijas četriem evanģēlijiem un Jāņa atklāsmes grāmatai veicis Ansis Bērziņš. Katrs ilustrētais evanģēlijs iespiests atsevišķā grāmatā, ko izdevusi Latvijas ev. lut. Baznīcas virsvalde. Vēlāk evanģēliju ilustrācijas bez teksta apvienotas kopējā krājumā 4 Gospels ar paskaidrojumiem angļu un latviešu valodā. Gluži tadā pašā veidā sakārtotas ilustrācijas Jāņa atklāsmes grāmatai. Gaumīgais izdevums tiešām pelni atzinību.

Ansis Bērziņš dzimis 1913. g. Rīgā. Beidzis Latvijas universitātes arhitektūras fakultāti ar arhitekta gradu. Kādu laiku mācījies Mākslas akadēmijā. Bērziņš savas grafika gaitas sācis jau Latvijā. Viņš ilustrējis vairākas grāmatas un pagatavojis zīmējumus dažiem periodiskajiem izdevumiem. 1947. g. ieguvis grafika mākslinieka gradu pie komisijām Augsburgā.

Bērziņa galvenais izteiksmes līdzeklis ir līnija, kas dažviet pārtraukumu un īpatnējos režģu audumos dod ritmiski bagātu ornamentālu virsmu.

Bagātīgāk izmantotas melni balto laukumu pretstatu iespējas Jāņa atklāsmes grāmatā. Grafiskās attēlotās formas stilizētas. Veidolu ornamentālais un bezķermeniskais raksturs liecina par pakļaušanos ilustrāciju dekoratīvajām īpašībām. Ilustrācijas pēc stila plakanas un organiski sakļaujas ar grāmatas lapas pusi.

Visām evaņģēliju un Jāņa atklāsmes grāmatas ilustrācijām mākslinieks izvēlējies kopēju — kvadrāta — formātu. Ņemot vērā bibēlisko notikumu drāmatismu, kur tik daudz iekšējas dinamikas, ne ikreiz kvadrāta formāts ir piemērots katras idejas būtiskai izteikšanai. Formāta raksturs cieši saistīts ar mākslas darba iekšējo struktūru, tam ir dziļš sakars ar ilustrācijas idejisko saturu, emocionālo toni un kompozīciju. Kvadrāta formāts piešķir kompozīcijai svinīgu raksturu, mieru un noslēgtību. Piemēram, ilustrācijā Jāņa ev. 14,27 „... savu mieru es jums dodu“. Ar skopiem izteiksmes līdzekļiem simboliski izteikts vienmērīgi plūstošs, horizontālo līniju ritms, ko pārtrauc tieši centrā novietotais dievnamš. Cēlo svinīgumu pasvītrot dievnama atspulgs un daži kalmju stiebru silueti, kas šķērso horizontālo līniju tecējumu. Citādi tas ir Marka ev. 14,72 „... viņš iesāka raudāt“. Te kvadrāta formāts iznīcina iespēju kompozīciju risināt dinamiski, kā to prasa ilustrācijas traģiskais noskaņojums. Izteiksmīgs tumšās raudatāja siluets un briestošie mākoņi, kuŗu kustība it kā noslēdzas sevi. Tā kā mākslinieka nodoms ir bijis parādīt skumju noskaņu, tad izdevīgāks būtu horizontālais šķērsformāts, kas pakļaujas dinamiskam kustību risinājumam. Marka evaņģēlija ilustrācija 7,23 „... launums iziet no iekšienes un cilvēku apgānā“ interesanta idejiskā tvērumā, kā arī grafiskā aparāts. Drūmā un tumšā noskaņojuma pasvītrotšanai labāk derētu horizontālais šķērsformāts. Ar labiem panākumiem varētu piemērot vertikālo formātu Marka ev. 16,2, „... saulei lecot, tās nāk pie kapa“. Ar to kompozīcija iegūtu mirdzoši līksmu, priecīgu iespaidu, ko vēsti Lieldienu rīta notikums.

Stiliski dažādie apdares paņēmieni liecina, ka Bērziņš vēl eksperimentē un meklē saviem mākslinieciskiem nodomiem atbilstošus izteiksmes līdzekļus. Dabīgi, ka Bērziņa mākslinieciskā valoda vēl nav pilnīgi atrisjusies, sevišķi tas manāms evaņģēliju ilustrācijās. Dinamiskos izteiksmes līdzekļus, kas salauž līdzsvaroto mieru un paver plašākas iespējas dvēselisko noslēpumu, dzīves spara un traģisma atsegšanai, mākslinieks drošāk izlieto Jāņa atklāsmes grāmatas ilustrācijās.

Bērziņa darinātās evaņģēliju ilustrācijas sastopam divējādu pieeju, proti: attēloti konkrēti notikumi un Kristus mācība līdzības. Neapmierina dažu līdzību attēlošanas veids, jo tā pēc savas dziļākās būtības nav nekas cits kā simbolika. Dažviet ilustrātors attēlo gluži burtiski līdzība izteikto domu, netverot to simboliskā nozīmē. Tieši grafikai piemīt tā burvīgā iespēja ar simboliskiem un ornamentāliem izteiksmes līdzekļiem parādīt to, kas citās mākslas nozarēs nav iespējams. Visumā jāatzīst Bērziņa neapšaubāmie grafika dotumi un māka izlietot grafiskos izteiksmes līdzekļus, tomēr

jāsaka, ka vairumam ilustrāciju virspusējais tvērumš isti neatbilst bibēliskās vielas dziļākajam un bagātajam saturam. Lūkas ev. ilustrācijā 16,21 „suņi nāca un laižīja viņa vātis“ attēlota dzīves pamestība, sūrā liktenība, kas izteikta līdzībā par nabaga Lācaru un bagātnieku. Līdzībā attēlotais notikums te pārlīkts optiskajos veidos. Pretēji šai ilustrācijai Mateja ev. 9,37 „Pļaujāmā daudz, bet pļāvēju maz“, neapmierina šīs idejiski dziļās domas virspusējais tvērumš, kaut gan interesants grafiskais atrisinājums. Pamācība, Mateja ev. 10,16 „... esiet gudri kā čūskas un bez viltus kā baloži“ ir gan simboliska, bet maz uzskatāmības, kas nepakļaujas tik viegli optiskajai iemiesošanai.

Dažas ilustrācijas tvertas latviskā pasaules skatījumā un dzīves izjūtā (Jāņa 16,2, Lk. 18,16, Mk. 6,8; 10,6; 16,2 u. c.).

Rāmi slidošo un vijīgo līniju ritmā sirsnīgi un gaiši tverts sēdošais bērns Mateja 19,14 „... tādiem pieder Dieva valstība.“ Vienkarši un spēcīgi parādīta raceja figūra Mt. 25,18 „... aizgāja un ieraka to zemē.“ Līdzsvarots tumši gaišo masu izkārtojums. Ipats tvērumā Mt. 27,37 „... pielika pie viņa nozieguma uzrakstu.“ Tumšo un gaišo laukumu masas, sulīgu mākoņu un daļēji krusta atveidojumā, piešķir dramātisku noskaņu. Marka ev. 1,18 „... tiklus atstājuši, viņam gāja pakal.“ Delikāts balto laukumu apvienojums ar līniju ritmisko plūdumu. Garīgu dižciltīgumū izstāro zvejnieku stāvi ilustrācijas kreisajā malā, kas iekšēja spēka pilni veras uz gaišumu labajā pusē. Visam cauri aužas svinīgs miers un paciltība, ko pastiprina vidū dusošie ūdeņi.

Vienkāršā baltu melno laukumu pretstatā spēcīgā mūra likne nodala divas pretējas pasaules: rupju varu un garīgumu. Simboliski nozīmīgi gaišo figūru silueti, kas izceļas iepretī melno mūru masivam. Latviskā juroņā darināta ilustrācija Marka 16,2, „... saulei lecot, tās nāk pie kapa“, izteic svinīgu noskaņu. Dinamiskais saules staru mirgojums pretim melnās zemes masai vēsti par gaišas atmodas brīdi. Pūpolu zari kompozicionāli sasaista debesi ar zemi. Viens no izcilākām Bērziņa sniegumiem ar dziļu simbolisku jēgu ir ilustrācija Lk. 10,31 „... viņš aizgāja garām.“ Te ritmiskā laukumu pretstatu maiņā atspoguļojas dziļš dzīves traģisms. Ilustrācija Lk. 16,21 „... suņi nāca un laižīja viņa vātis“ pasvītrotā tertoniski ritmiskā struktūra. Ar gaužām vienkāršiem grafiskiem līdzekļiem sasniegts dziļās telpas iespaids. Atzīmējamas grafikas Lk. 6,1; 23,34. Viena grafika rāda mācekļu baltās rokas, plūcot vārpas, otra — melnās drēbju dalītāju rokas, kauliņus metot. Grafiskais raksturojuma veids spēcīgā kontrastā parāda divas pretējas cilvēku pasaules. Ipats gaismojuma iespaids demonstrēts grafikā Lk. 7,12 „... lūk, tad iznesa mironi“, lai koncentrētu uzmanību uz sēru procesijas dalībniekiem. Dvēseliskais siltums, mātes jūtu maigums atmirdz Jāņa ev. 16,21 „... viņa vātis nepiemin savas bedas.“ Dažāda resnuma pārtraukto līniju mirgojums pārvērš īstenības veidolu apskaidrotā dematerializētā būtē, kam piemīt īpats pievilcīgums. Svinīgs miers apvienots ar gaišu paciltību.

Jāņa atklāsmes grāmatas ilustrācijās Bērziņa grafiskais stils kļuvis lokanāks. Kustības sabangotas, pilnas nemiera. Kādas baismīgas varas loka šos fantazijas tēlus.

Simboliski dekoratīvajā uztverē darināta grafika Jāņa atklāsmes grāmatas 3,8 „Es Tavā priekšā esmu devis atvērtais durvis“. Reālais te apvienots ar ir-reālo. Maģiskā gaisma plūsma norāda ceļu uz Mūžīgo. Veiksmīgs līniju bangojums grafikā 16,2 „Un izlēja savu kausu“. Baismīgu fantastisku varu trakošanā izverder tumši spēki, kas visu plosa un grauj. Kā izteiksmīgas atzīmējamās sasaistītās, lūgšanai paceltās rokas zvaigžņotā debesu fonā 2,10 „Esi uzticīgs līdz nāvei, tad es tev došu to dzīvības kroni“.

Drosme veikt tik atbildīgu un grūtu uzdevumu liecina par jaunā mākslinieka nopietnību un vēlēšanos iegremdēties lietu un norikumu iekšējā būtībā. Tā ir neapslāpējama tieksme tvirt parādību dziļāko jēgu, parādīt visu lietu garīgo kodolu. Katram māksliniekam jānostaigā savs attīstības ceļš, līdz viņš sasniedz savu māksliniecisko briedumu. Dabīgi, ka tikai neatlaidīgi darbā ir iespējams pārvarēt nepilnības un sasniegt suverēnus izteiksmes līdzekļus, lai pilnīgi varētu izteikt savus mākslinieciskos nodomus.

Voldemārs Jansons

DIENIŠKĀ MAIZE

Pēteris Aigars romāns. Apgāds Ceļš, 1947.

Rūdolfis Blaumanis savu romānu par pazudušo dēlu nobeidz ar pērkona negaisu. Aigars — iesāk. Ar to dota simbolistiska pamatnoskaņa darbam, kas cauri dažādiem likteņiem, sarežģījumiem un katastrofām galvenos varoņus apskaidrotus atkal uzved uz jauna ceļa. Aigars romāns celts pēc ordināriem sadzīves romānu principiem: sākumā dots fabulas iemegzlojums, ko raksturo galvenā varoņa Andra drāmatiskā aiziešana no tēva mājas. Pērkons un zibens to pavada un tēva plauka dēla sejā. Kā zibens pērkona kaislība sagrābj jauno Andra sievu un iemet cita vīra skavās. Darbība arvien kāpinās un strauji tuvojas katastrofai, lai pašās beigās iezēju rastu izlīdzinājumā. Kā zibens spēriens no skaidrām debesīm Andra sētā izceļas ugunsgrēks, kas noposta visu, un viņš pats ar jaunas dzīves dvēsmi sejā dod roku jaunai mūža derībai, ko jau sen atradis par sev nepieciešamu. Negaiss ir pāri, apvāršņi noskaidrojušies, var sākties jauna pilnīga dzīve.

Šis galvenais darba pavediens savā raitajā tecējumā, kur gan minētās simbolikas meti apstikt, vairāk vai mazāk motivēti savijas ar citiem, starp kuriem vislielākā uzmanība veltīta agronoma Stublāja personai; tā radītiem pasākumiem un to bankrotam. Te iestrādāta laikmetīga viela par mūsu valsts dzīves vidusposma raksturīgām parādībām un figūrām, kas tolaik radās lauku sadzīves fonā. Šo intrīgam bagāto fabulas blakus izvirzījumu pavada pērkona un strauja celšanās un tikpat strauja nogrimšana. Diemžēl, šis izvirzījums ir romāna

vājākā vieta, ko nav izdevies atjautīgi sasaistīt ar galvenā varoņa likteni. Patiesībā ļaudis Andri jau sen atraduši un atzinuši, kad tikai romāna darbības risinājumā seko viņa izraudzīšana par glābēju un bankrotā iedzītās meliorācijas sabiedrības turpmāko vadītāju. Šī vāja punkta dēļ par istiem romāna darbības virzītājiem, pretēji tā garam, grībot negrībot top negatīvie raksturi, un viss personāžs diezgan šabloniski sadalās baltās un melnās avīs.

Dažs raksturs tomēr tvirts ar ieturīgu mākslinieka roku un, ja nav gluži pirmreizīgs, tad vismaz svaigs un pietiekami iekšēji izgaismots. Starp šādiem raksturiem jāmin Andra sieva Līna, kurā iezīmīgi krustojas palaidnīgas meitenes un rakles un vēlāk patstāvīgas un lepnas sievietes lutekļa līnijas, kas noved pie zināmas pārtapšanas. Tas ir pilnīgākais autora tēls, kas izejaģojas krāsainās niansēs un dod nojausmu par cilvēka dvēseles sarežģītājam problēmām. Diezgan reljefs arī grāverāča un mūzikanta Daukstes tēls. Mazāk literāri-zēts un novadam piesaistīts, tas būtu panācis vairāk. Tas pats jāsapka arī par Līnu, kas uz Stublāja un kompānijas rēķina dažkārt nepelnīti nobīdīta malā, ar to izlaižot no rokām ļoti pateicīgu faktoru romāna mākslinieciskā spēka un izskaņas pilnīgākai nobriedināšanai.

No pārējā personāža kā zīmīgākos vēl var minēt Silamiķeli, veco Vāldzi, Graudumu, Stublāja saimniecības vadītāju Elizabeti, kurpretim samērā bāla iznākusi Marīte, tāpat Ģerdens, kuriem pietrukst īpatāku krāsu, lai tie pārliecinātu, kaut arī dzīvē un tamlīdz šai darbā viņi būtu cik patiesi būdami.

Tā kā ar savu titulu romāns sveras uz, t. s., zemnieku romāna pusi, tūlī arī jāpiebilst, ka tā plašajā personāžā ir viss kas, tikai maz īsto maizes tēvu, kuriem te var pieskaitīt gandrīz vai vienīgi Andri un veco Vāldzi... Kaut arī zemnieka grūtās pūles un plosīgo dzīvi maizes dēļ romāns atspoguļotu pietiekami, pats zemnieks ar to sasaistīts tikai epizodiski.

Pēc nostrādājuma nevar teikt, ka darbs būtu iznācis vienādas kvalitātes. Diezgan spēcīgā realista izteiksme dažviet izejaģojas patiesā pilnskanīgumā, bet citur atkal virsroku ņem sasteigts pieziedums, intrīgas labad izvērsts gājiens, kas it kā atgādina kaut ko no tās manieres, kādā savus lauku sadzīves romānus rakstīja Jānis Sārts. Piemēra dēļ minēsim tikai dinamikas pilno, spēcīgo kāzu dejas ainu 78.—80. lpp. vai arī labības plaujas tēlojumu 97.—100. lpp. un tiem pretī it kā samāksloto un neīsto skaidrošanos Ģerdēna un Marītes starpā 244.—246. lpp., vai arī ne visai gaumīgo un pasvītroti naturālo Andra bildinājuma priekšspēli 38.—40. lpp. Motivācijas lieliskās priekšrocības autors ignorē tāpat kā citi dzejnieki, kas raksta romānus. Arī kompozīcijas ziņā darbs grībot negrībot liek iedomāties celtni, ko kopā satur ārēji spēki, trakojošs negaiss, intrīga mezglis, ne paša darba centrālais sižets, centrālā problēma.

Šis ir Aigars pirmais romāns, un būtu pārsteigums, ja aicināts lirīķis tāni uzrādītu vienā rāvienā līdzīgu panākumus. Tomēr darbs apliecina tās

pašas simpātiskās īpašības, kas piemīt Aigara līdz šim rakstītai prōzai — stāstiem un tēlojumiem — skaidru un dzīvu reālistisku tēlojumu, izlīdzinātu izteiksmi un vijīgu valodu, kā arī samērā veiklu fābulas risinājumu. Bet pamatproblēma — kā visu šo vielas, žanra ainu, intrigu iemegzlojumu, raksturu tēlojumu celtni sasaistīt mērķtiecīgā, noapaļotā prōzas darbā, kas pietiekami iespaidīgi dotu no šāda mākslas darba gaidīto paliekamo pārdzīvojamu, pilnīgi nav atrisināta. Tāpēc arī šis romāns nevar pārspēt autora agrāk rakstītos zemnieku stāstus, kas joprojām paliek viņa prōzas izcilākie paraugi. Taču romāns arvien bijis un būs katra rakstnieka lielais aicinājums. Pirmo skolu izgājis, autors ar lielaku rutīnu un pieredzi varēs darboties arī šajā prōzas novadā, kur pareiza sīzeta izvēle un nostādījums ir tikpat svarīgs kā citos žanros.

Grāmatai, kas aptver 270 lpp. un izdota patiesi glīti, vācu zīmējis gleznotājs Jānis Kalmīte, pietiekami vienkāršu un oriģinālu.

Eriks Raisters

PĀVILA GRUZNAS ROMĀNS JAUNĀ STRĀVA

Sarakstīts vācu trimdā. 1946. Otto Krolla izdevniecība Augsburgā.

P. Gruzņas klajā laistā grāmata, kas nosaukta par romānu, nav apcerama kā parastie šāda žanra darbi, jo te nav nekādas noteiktas romānveidīga darba kompozīcijas. Drīzāk šo grāmatu varētu saukt par atmiņu tēlojumu virkni.

Ievada rindīnās sacīts: „Romāna darbība norisinās Latvijas metropolē Rīgā, Liepājā, jūrmalā, uz laukiem un epizodiski arī ārzemēs un Krievijas dienvidos, uz Volgas, Kaukāzu un Krimā. Līdzdarbībā un stāstījumā te iesaistītas tuvu pie divi simti personu, no mūsu dekadences sākuma mākslinieciskās bohēmas vides, apmēram no 1902. līdz 1912. gadam“. Ar to dots norādījums, kāds ir šis grāmatas saturs un kādu personu darbība likta minētā laika ietvarā.

Tēlotās darbības un notikumu centrālā persona ir Pāvuls Kīvītis, vēlāk saukts Anzurgs, kas ir pats autors (Gruzna = Anzurgs burtu ačgarnā pārstāstījumā), un tā šis darbs iegūst vispirmām kārtām autobiogrāfisku nozīmi. Citas personas, atskaitot nedaudzas, sauktas īstos vārdos: Viktors Eglītis, Ed. Vulfss, Ed. Virza, Kārlis Jēkabsons, K. Škalbe, J. Jaunsudrabiņš, J. Akurāters, Zemgališu Biruta, Biruta Skujeniece, Emīls Dārziņš, V. Zeltiņš, K. Strāls, A. Mierlauks, Marija Leiko, Tija Banga, Līlija Štegele un daudzas citas. Tātad te autobiogrāfiskajam elementam vēl pievienojas vesela rinda fragmentāru biogrāfisku tēlojumu.

Bet kā autors visu to pasniedzis? Pirmās nodaļas Diletanti pirmajās rindās viņš steidzies piebilst: „Jābrīdina kā burtu rijēji un acu deldētāji, tā arī retā grāmatu kode, ka te, tāpat kā Bursakos, tiks aplūkoti ir pagātnes, ir šo laiku, ir nākotnes cilvēki uz seno ideālu klona. Šie platoniskie ideāli, kas klonā iestampāti, būtu: labais, daiļais un patiesais.

Ko gan vēl var vēlēties? Nebūs iegansta ne veliem, ne rēģiem, ne dzīvajiem vai viņu mantiniekiem gauties par iedragātu godu vai par to sūdzēties laicīgā tiesā“.

Neievērojot šādu brīdinājumu, lai man tomēr būtu atļauts kā „grāmatu kodei“ teikt dažus vārdus, paturot acīs paša Gruzņas „labā, daiļā un patiesības“ principus.

Vispirms izsakāms iebildums pret grāmatas virskatu „Jaunā strāva“. Vēsturē un literatūras vēsturē šim apzīmējumam sen jau ir dots konkrēts un noteikts saturs: tā apzīmē pag. g. s. 90. gadu kultūrāli — politisko kustību, kas visspilgtāk izpaudās laikmetā no 1893. līdz 1897. g. un ko reprezentēja J. Rainis, Aspazija, J. Jansons. Turpretī P. Gruzna tēlo, t. s., „dekadences“ laikmetu, kas sākas ap 1905. g. kā tīri literārs strāvojums īpaši krievu dekadentu ietekmē. Ar 90. gadu „jauno strāvu“ šai „dekadencei“ ne tikai nebija nekāda ideoloģiska sakara, bet vēl vairāk — „dekadence“ radās kā reakcija pret jaunstrāvnieku sociālpolitiskajām tendencēm un 1905. g. revolūcijas idejām. Tāpēc par vēsturisku terminu kļuvušā laikmeta apzīmējuma pielāgošanai hronoloģiski un ideoloģiski ar „jauno strāvu“ nesaistītām, gluži cita laikmeta parādībām ne tikai nav pamata, bet tāda rīcība ir nepiedodama patvaļība.

Otrkārt, P. Gruzna ir „iestampājis“ savas grāmatas „klonā“ neiedomājamus anachronismus. Te nemaz nav iespējams uzskaitīt visus šādus gadījumus, minēšim tikai dažus piemērus: Fallijs savā Ziedoņa šāpnī, kas iespiests Mājas Mēnešrakstā 1901. g., esot „sadevis“ Plūdonim par viņa poēmu Uz saulaino tāli (16. lpp.), kas nāca klajā tikai 1911. g. Ap 1905. gadu dekadenti strīdas par ekspresionismu (24. lpp.), futurismu (29. lpp.), akmeismu (65. lpp.), t. i., tiem mākslas un literatūras „ismiem“, kas kļuva pazīstami daudz vēlāk. XX. g. s. sākuma krievu rakstnieku vidū ir kā Baļmonta, Brusova, Bloka u. c. laika biedru viņš min V. Majakovski (18. lpp.), kas kļuva pazīstams tikai ap pirmā pasaules kara sākumu. „Dekadences“ laikmetā jau figurē „basais glezniķītis Volde-mārs Irbe“ (43. lpp.), kas patiesībā parādījās tikai Latvijas neatkarības laikā, kā jauneklis atgriezies no bēgļu gaitām Krievijā. Literatūras un mākslas uzplaukuma laikā priekš pirmā pasaules kara minēts arī Pēteris Ermanis (188. lpp.), kas savus pirmos dzejoļus sāka iespiest tikai kara laika izdevumos un pirmās grāmatas laida klajā Latvijas neatkarības laikā. Kad ap 1906. g. Kārlis Jēkabsons duelējies ar Arturu Bērziņu, šo famožo gadījumu esot bijis nodomāts „filmēt“ (54. lpp.), kad nevienam fotografam Rīgā vēl nebija filmēšanas aparātu un tāpēc šāds nodoms nevienu galvā nevarēja rasties. Dekadenti runā, ka Rainis ārzemēs rakstot jaunu lugu par Turaidas Maiju (154. lpp.), kaut gan šī luga sarakstīta tikai Latvijas neatkarības laikā (izrādīta 1927. g.) un par kuņas sacerēšanu Rainis savā dienasgrāmatā rakstīja, ka tajā viņš meklējis vienkāršāku, publikai labāk saprotamu izteiksmi pēc tam, kad Jāzēpa un viņa brāļu dzejas

tēli un dziļā filozofija, kā viņam šķita, lielai daļai skatītāju paliekot neizprasta.

Patiesībai neatbilst arī tas, ka Gruzna liek Rainim savā dienasgrāmatā ierakstīt atzinīgus vārdus par dekadentiem un nožēlot, ka viņš ar tiem nav nodibinājis „tuvākas attiecības un saprašanas” (159. lpp.). Tāpat apšaubu gadījumā, ka Jūlijs Vecozols pirms pirmā pasaules kara būtu atgriezies no trimdas, pamācījis Rīgas literātus un devies atpakaļ uz ārzemēm (145.—47. lpp.).

Treškārt, izsakāms vēl kāds iebildums pret Gruznas apstrādāto, šādiem anachronismiem, sagrozītiem un nepareiziem faktiem piebārstīto laikmeta vielu. Gruznas tēlojumā izskatās, it kā „dekadences” laikmeta rakstnieki un mākslinieki to vien būtu darījuši kā nodarbojušies ar visādām milas dēkām un dzērūši pa krogiem. Neesmu Gruznas tēlotās paudzes tiešs līdzgaitnieks, bet ar daudzām no viņa minētām personām vēlāk esmu nācis tuvā saskarē un patiesības labad varu liecināt, ka, ja ne visi, tad vairums šīs paudzes rakstnieku un mākslinieku prata arī nopietni strādāt. Tāpēc savukārt gribas brīdināt Gruznas grāmatas lasītājus: tas nav paties, bet greizs laikmeta spogulis, vesela paudze te parādīta ļoti šaurā un subjektīvā uztverē.

‘Ceturtkārt, bez „sūdžēšanās laicīgā tiesā” tomēr nevar atstāt bez iebildumiem Gruznas pārāk vaļīgo (un diezīn vai patieso?) intimitāti pret saviem laika biedriem. Ja viņš neparastā vaļsirdībā stāsta pats par savām milas dēkām, tā ir, tā sakot, viņa privāta lieta. Bet kāda tiesība viņam vēl dzīvo vai mirušo draugu visintimākos pārdzīvojumos klāstīt publikas priekšā, nereti nonākot pat līdz derdzīgam naturalismam un perversitātei. Cik te patiesības un fantāzijas? Vienaļa, tas vairs nav ne „labi”, ne „skaisti”. Gruzna taču laikam ir gribējis parādīt sava laikmeta līdzgaitniekus jūsmīgās atmiņās un pievilcīgā skatījumā, bet iznācis gluži pretējais: šī laikmeta cildenās un pat lielas personības ir degradētas līdz sīkas baudkāres un seklas uzdzīves pakāpei. Varbūt grāmata bijusi domāta kā laikmeta dokuments, bet iznākusi — necienīga paskvība. Pakalpots ar to nebūs nevienam, bet kaitēs daudziem.

Visā Gruznas grāmatā nav atrodamas kaut cik iezīmīgas pamatlinijas, kas raksturotu tēlojamā laikmeta būtisko saturu. Viņa stāstījums ir gluži vienkāršs: te virknējas sīkas atmiņu impresijas ar patiesiem vai izdomātiem anekdotiskiem gadījumiem. Tā ir savāda kolekcionāriska tieksme, kas vadījusi autoru. Labākā gadījumā varētu sacīt, ka te ir savāktā viela, no kuņas kādu daļu varētu iestrādāt istā episkā tēlojumā, ko tikai tad varētu saukt par romānu. Šķiet, autors būtu daudz pareizāk darījis, ja viņš, bez pretenzijām uz romānu, būtu to pašu vielu izmantojis citam žanram — memuāriem, bet arī tad „labuma, skaistuma un patiesības” princips prasītu lielāku objektivitāti.

No visiem agrākajiem Gruznas episkajiem darbiem visvērtīgākie ir Bursaki un Svētlaimgo sala, ar kuņiem viņš arī mūsu episkajā stilā radīja kaut ko jaunu: viegli ritošo, impresionistiskos teikumus aprauto stāstījumu. Arī šim darbā Gruzna ir pa-

licis uzticīgs šim jau jaunības gados izveidotajam stilam. Tiesa, mūsdienu lasītājiem dursies acīs daži valodas grumbuļi, it īpaši liekie barbarismi un daudzkārt lietotie krieviskie izteicieni. Tie tomēr ir sīkumi, kam nav sevišķas nozīmes grāmatas vērtējumā.

Kopsecinājums: P. Gruznas Jaunā strāva nerada nekādu jaunu pozitīvu vērtību ne Gruznas paša darbu virknē, nedz mūsu literatūrā vispār.

O. Krolla izdevums glīts, ar gaumīgu K. Medņa vāka zīmējumu. Tikai jājautā, kāpēc O. Krollis turas pie valodnieku sen jau noraidītā nepareizā atvasinājuma „izdevniecība”? K. Dzīlleja

*

Tuvodamies mūža septītās desmitēs nobeigumam, Pāvils Gruzna svešiniecībā laidis klajā savu trešo romānu. Pirmais — Bursaki (1914.) stāstīja par pareizticīgo garīgā semināra audzēkņu latviešu attīstību un tapšanu 90. gados, kā arī par pareizticīgo mācītājiem Latvijā, viņu īpatnējo dzīvi un psiholoģiju. Otrs — Pēdējais latavis (1926.) iztēloja 1905. gada revolūciju, ne tādu, kāda tā risinājusies īstenībā, bet fantastiskā, nebijušā norisē. Trešais, šeit aplūkojamais romāns ir par latvju bohēmas — rakstnieku, gleznotāju, mūziķu, aktieru, dziedoņu etc. — dzīvi un cinišanas laikā no 1902.—12. gadam. Romāna pirmuzmetums, pirmā redakcija ar virsrakstu Jaunās strāvās jau iespiesta 1934. gadā laikrakstā Dienas Lapa, ko izbeidza 15. maija apvērsums. Cik atceros, tur bija vairāk izcelti tieši revolūcijas notikumi, kaut personas lielāko tiesu tās pašas, kas tagadējā darbā. Personām bija pa pusei izdomāti, gan viegli atšifrējami vārdi, piem., Kajaks (K. Jekabsons), Maleiko (Marija Leiko) u. c. Gruznas darbs tuvu rada citiem līdzīgiem mūsu episkās daiļprōzas darbiem: Austriņa chronikai Gaŗā jūcze, Krūzas Baltajam avotam, V. Egliša romāniem, īpaši Nenovēršamajiem likteņiem. (Radniecība ir arī ar Aidas Nīdras romānu Rožu pelni). Austriņa, V. Egliša un Krūzas romānos darbojas laba tiesa to pašu cilvēku, kas Gruznas Jaunajā strāvā; bet Gruzna pats dīvainā kārtā nav noderejis par prototipu nevienai pieminēto romānu personai. Visiem šiem sacerējumiem autobiogrāfisks raksturs, galvenajā varonī varam pazīt autoru pašu. Arī Jaunās strāvas Anzurgu Pāvils ir Gruzna.

Jaunajā strāvā Gruzna tēlotos vēsturiskos cilvēkus saucis (ar maz izņēmumiem) viņu istajos vārdos. Tā autoram liecis darīt viņa atklātais un vaļsirdīgais gars, kā arī atstatums laikā un telpā no visa, par ko viņš stāsta, ko tēlo. No tēlotiem notikumiem mūs šķīr telpas tālums, esam trimdā, tālu no Latvijas. No „Jaunās strāvas”, no skaistās pagātnes mūs šķīr laika tālums. Tēlotie cilvēki ar diezgan retiem izņēmumiem jau „atdūsas no savām darbošanām” zemes klēpi. Šeit, svešuma nemierā un neziņā, mēs esam kā citā dzīvē un varam bijušo saukt istā vārdā bez satraukuma un sensācijas. Tad nu Jaunajā strāvā figurē citu starpā: Viktors Eglītis, nekur neiztrūkstošais visu īpatņu īpatnis Kārlis Jekabsons (viņu tēlojuši arī Austriņš, Eglītis

un Krūza savos minētajos darbos), brāji Štrāli (vairāk gan gleznotājs Aleksandrs), Ed. Vulfš, Zemgališu Biruta, Emils Dārziņš, V. Zeltiņš, Arturs Bērziņš, Viļums Vēvers, G. Zibalts, E. Lauberts, Biruta Skujeniece, Marija Leiko, vēl daudzi. (Austriņa Ģarajā jūdžē daudzi saukti gan izdomātos vārdos, bet tēlojums ir „caurspīdīgs“, ka tāpat var zināt, kas kuņģis ir).

Romāna nosaukums var radīt iebildumus, bet autors Jaunās strāvas vārdu, tā sakot, paplašinājis un laiku pagarinājis. Atceros, kādā avīzē, isi pēc 1905. gada lasījis teikumu, ka „nu mums ir divējādi jaunstrāvnieki“. Un tiešām — konservatīvi noskaņotie pilsoņi neieredzēja kā marksistiskos, tā „dekadentiskos“ jaunstrāvniekus, kaut šie abi virzieni savstarpēji arī apkaņojās. (Piem.: tā saukto „brīvās mīlas“ sludināšanu konservatīvie piedēvēja kā marksistiem, tā dekadentiem.) Autors mēģinājis romānu veidot zināmā noteiktā kompozīcijā. Vispirms jaunie latviskie bohēmieši ir tikai diletantī; tad viņi top daudzdzinātie dekadenti; no tiem viņi izkristalizējas par māksliniekiem ar savu Dzelmē manifestu „mākslu mākslai“; kā māksliniekiem viņiem jāpārdzīvo dažādas vētras un dziņas īpaši mīlas dzīvē; un finālā jau vid kas jauns: jau V. Eglītis atstata savu jaunklasiscisma teoriju, jau Jūlijam Vecozolam autors liek runāt par itālu un franču futuristiem.

Bet vēsturē visi šie notikumi gan nerisinājās tādā secībā, kā tēlojis autors. Reti kādā darbā ar vēsturisku vai kultūrvēsturisku vielu tik daudz anachronismu kā Gruzna Jaunajā strāvā. Autors visiem notikumiem dzīvojis līdz ar sirdi un dvēseli, miesu un asinīm, bet nav ielāgojis secību, un Jaunajā strāvā (tāpat arī V. Eglīša romānos) daudz kas notiek tādā laikā, kad tas nevarēja notikt. Fallijs savā slavenajā Ziedoņa sapnī Plūdoni vispār nav pieminējis, kur nu vēl poēmu Uz saulaino tāli, kas iznāca desmit gadus vēlāk; Blaumaņa satira par Jekabsona trijnieku radusies ne ap 1905. gadu, bet 1908. gada vasarā, kad Blaumanis jau dziedējis Somijā. Pāvuls un Biruta ap 1909. gadu nevarēja pieminēt Raiņa Baibiņu un Gatiņu, jo Pūt, vējiņi radās 1913. gadā, vēl pēc Uguns un nakts, pēc Induļa un Ārijas izrādēm. Un daudz, daudz nepareizi, gandrīz ik lappusē, kas tās var izskaitīt, kas izlabot! Zināms, nav jau Gruznam vien anachronismi. Tādi gadījušies Ansim Gulbim romānā par 1905. gadu, bet īstais anachronismu dižmeistars bija Adolfs Erss, kuŗa romānos latvju lauku sētā jau pag. g. simteņa 60. gados dūc centrifuga, jau 90. gados zemnieki iemet „ulmaniti“ u. t. t. Laba lieta šādas nepareizības nav — un pretstats minētiem autoriem Antons Austriņš, kuŗa Ģarajā jūdžē notikumu secība vēsturiski precīza no mēneša mēnesi, no gada gadā. Varētu domāt: Gruznam gadu Ģarajā gājumā atmiņā daudz kas saplūdis, sajucis kopā. Varbūt — bet manuprāt te vēl kas cits. Pāvils Gruzna mil, tā sakot, radīt pats savu vēsturi, kā jau minētajā romānā Pēdējais latavis, kur kāda studenta tēva mājās nokritis meteors dara šo studentu bagātu, tā kā viņš spēj sekmēt 1905. gada revolūcijas uzvaru un nodibināt latviešu karaļ-

valsti, ko gan likvidē demokrātijas aizstāvji. Tāpat Jaunajā strāvā tā vien liekas: autors tieši sastata notikumus tā, kā tas viņa romāna kompozīcijai izdevīgi. Par šādu „autora patvaļību“ var domāt dažādi, bet zināmas tiesības uz to rakstniekam būtu, jo romāns taču galā galā tomēr nav vēsture, ne memuāri — arī tad nav, ja personas sauktas istajos vārdos. Epikā jau nu gan tas mazāk vēlams, bet drāmā bieži vien taisni nepieciešami savilkt, piem., vairākus vēstures gadus vienā. Ticu, ka Gruznam trimdā nebija nekādu atzīmju par bijušiem laikiem, nebija veco laikrakstu un žurnālu numuru etc., bet, liekas: ja arī viņa rīcībā tādi būtu, viņš tomēr notikumus rādītu un stāstītu „pēc savas vēstures“.

Savus cilvēkus Gruzna tēlojis gan ar smeldzi, gan humoru. Tēlojis viņus dažādos konfliktos — mazāk ārējos, politiskajos, vairāk viņu dvēseles samezglajos un siržu kaitēs. Jauki raksturota Biruta — ugunīga un maiga reizē. Ļoti simpātiska savā sievietes gudrībā un mākslinieces spējā daudz ko saprast ir Anzurgu Pāvula dzīves biedrene Nataša. Mākslinieki rādīti gan sanāksmēs un apspriedēs, gan darbā (īpaši skatuves darbā), gan vaļīgā nebēdībā, gan arī traģiskā un sabrukumā, ko liecina piecas nāves: Zemgališu Birutas, Martas Ozoliņas (šīs jaunās mākslinieces nāves cēloņus pūlējies uzminēt arī Eglītis Nenovēršamajos likteņos un Austriņš Ģarajā jūdžē; patiesībai tuvāki gan Austriņš un Gruzna), V. Zeltiņa, E. Dārziņa, Vēvera. (Vēsturiski gan Vēvers devās nāvē pirms Dārziņa.) Spilgti izcelts, kā jau minēju, Jekabsonu Kārlis (gan pārāk šaržēts); viņa divainajām izdarībām autors mēģinājis atrast arī psiholoģiskus pamatojumus. Jekabsona īpatnējo vasaras mītni Kēčos notēlojis gan Eglītis Nenovēršamajos likteņos, gan Austriņš Ģarajā jūdžē; viskrāsaināk šo „brīnišķīgo kluso dabu“ gan būs nogleznojis Gruzna (191./92. lpp.). Interesantais Arnolds Depše (varēja būt vēl vairāk izcelts) bohēmas smalkjūtīgais atbalstītājs, vijolnieks, teosofs un austrumniecisks mistiķis, kas bijis Indijā, acim redzot tas pats, ko, vārdā nesaukdams, ar dziļu mīlestību raksturojis Ed. Vulfš skicējumā Ideālais jauneklis, kur Vulfš Depši nosaucis pār Rogu. (Latvijā 1911. un Vulfa kop. raksti II 1937.). Viņš arī dzejojis ar pseudonīmu Ikārs (Dzelmē u. citur). Nebūs aizmirstams mākslinieku draugs un sapratējs provinces ārsts Zariņš (vēsturiska persona, V. Eglīša un Virzas draugs!), iemetējs ar zīmīgo izaucienu: „Cto čai! (Ko tējal) Vajag ko stiprāku“. Bet arī Zariņam romānā radies mūža draugs, kas viņu, šķiet, izdziedēs no „stiprākā“ meklēšanas un baudīšanas. Raksturīga figūra kaukaziets Kazarovs, kuŗa pagrabīņu pieminējis arī Arturs Bērziņš dažos atmiņu stāstījumos.

Daži iebildīs pret Gruzna vaļsirdību (gan tāda pati arī Austriņam Ģarajā jūdžē). Savā atklācībā Gruzna tomēr dziļi tīrs. Neaizmirstami jauks Pāvula un Birutas līdz galam nepiepildītās aizrašanās stāsts (110.—125. lpp.) ar idilli Pāvula vecāku ģimenē Cēsis; Pāvula tuvākie radi maz vilcienos tik dzīvi raksturoti. Un, ja autors nenoklusē vienu otru (gan mākslinieku aprindās, diemžēl, ne visai

reti sastopamu) anormālību, piem., nelaimīgā Vēvera un dažu citu teatru lietišķās, tad viņš taču neņem par to, netēlo to, tikai konstatē, turklāt ar nepatiku, ar īgnumu. Tad jau nesalīdzināmi valjīgāks ir, piem., Andrē Žids, kuŗa plašajā autobiografiskajā darbā Mirsti un topi! ir lappuses, kādas nav pašiem „brīvākiem“ mūsu rakstniekiem.

Kaut notikumos milzums vēsturisku nepareizību, tēlotā laikmeta garu un elpu Gruznas romānā tomēr stipri un dzīvi jūtam. Laikmetu raksturo un ilustrē arī krieviskie izteicieni, kas šo gadu „stilam“ tipiski. Ar visiem maldiem un dīvainībām šis laikmets, šie romāni aizslidošie desmit gadi taču ir brīnišķīgais mūsu kultūras un jauno talantu pavasara laiks. Mūsu nedienās šo laikmetu varam atcerēties kā tālu teiksmu. Un Gruzna lielajā darbā tāds pat „dzīves teiksmu“ stāstītājs, kāds viņš savos īsajos gabaliņos. Tipiski „gruzniskā“ stāstījuma plūsma, autora dzīves prieka apstarota, ceļ lasītāju pāri arī dažai trūcīgākai neapdarīnātai vietai. Savā dzīves liksmībā, kuŗā gan iesmeldz smeldz, tāpat kā smeldz ieskanas smieklī, autors šur tur pārlec notikumiem pāri, neiedziļinādamies, neurbdamies. Bet aizkustina mūsu vecā impresiju meistara nerimīgās jauneklības degsme. Tāda Gruznam bija Dzemes laiks, tāda rakstot Bursakus, tāda tagad. Ar Jauno strāvu Gruzna mums devis vienu no vistīkamākām, dzirkstošākām pēdējo gadu grāmatām.

P. Ērmanis

TAGADNES DZEJA

K. Dzīlleja, Tālos ceļos. Trimdas dziesmas 1941. — 1946. Apgāds Ceļš 1947. 146 lpp.

Lielāki dzīves satricinājumi šā vai tā atbalsojas arī rakstniekā, vienkārt jau kā kuŗā katrā cilvēkā, bet tad nereti tie skar rakstnieku arī kā radošu garu. Tie var piešķirt gan jaunas rosmes, jaunu sparū, dzīvīgumu, gan arī dot jau rosmēm aizņemtam garam jaunus mērķus, jaunas uztveres un izpausmes. Latviešu literatūrā tam spilgti piemēri 1905. gada nemieru un 1. pasaules kara laikmetā. Un bagāts ar piemēriem šai ziņā arī 2. pasaules kara laikmets! Nelaimju šaustai, posta vajātai, nāves ēnā dzīvojošai tautai vajadzīgs dzīvs, apgarots pārdzīvošanai vēltīts vārds, kāds mierina, cerina; bet arī kvēlina, stiprina dzīvības izkaŗošanai. Šādu vārdu sniedz lirika. Un lirika kļūst vajadzīga arī tās radītājiem, jo tie ir pirmie tās baudītāji un tikpat izslāpuši pēc dzīvā vārda kā visa lielā sāpju draudze. Tādēļ tad trimdas grāmatiens joprojām bagāts dzejas krājumiem, un dzejas radīšanai piegriežas ir tādi autori, kas likās būtu bijuši jau pieklusuši. Pie tādiem pieder arī K. Dzīlleja, kā pirmais dzejoļu krājums Sejas klajā laists 1925. gadā. Gan nu jaunā otrā krājuma priekšvārdā dzejnieks norāda, ka tam jau dzimtenē līdz 1941. g. bijis sastrādāts prāvāks dzejoļu kopojum, taču nav šaubu, ka tagad ne strauji par jaunu uzmutulinājusi autora dzejas avotu. Krājuma apakštituls „trimdas dziesmas“ arī klajā norāda, ka šī lirika augusi tagadnes notikumos un lie-

lākais tās uzdevums kalpot tagadnei. Tālab krājums bagāts tieši ar, tā saucamajiem, gādījuma dzejoļiem, piem.: Bēgļu skolotājs 28. lpp., Bēgļu mācītājs 29., Bēgļu ārste 30., Mocekļis (Dzintara Priednieka piemīņai) 97., Miris pie dzīvajiem iet (prof. Konstantīna Čakstes piemīņai) 102. u. c.

Krājumā pavisam 100 dzejoļu, kas labā pārdomājumā sakārtoti 6 nodaļās. 1. nodaļa jau ar savu virsrakstu Mūsu Golgāta rāda savu saturu — tautas trimdas gaitas, kuŗu sākums jau 1941. gadā, par kuŗu rinda „laiks visapkārt postu sēj“. Te tādi dziļi izjusti dzejoļi kā Mūsu Golgāta 11. lpp., Aizgājējs 15., Sāpes 17., Cik ilgi? 23., Bez dzimtenes 33. Divas nākošās nodaļas Es atskatos un Sirds klusumā vēltitas tīri individuālajiem dzejnieka trimdinieka pārdzīvojumiem.

Es atskatos nu, tālu ceļu skrējis.

Aiz manis paliek viss, ko esmu sējis...

Dzejniekam raksturīgi, ka tas spējis jau nokļūt līdz objektīvai savas pagātnes vērtēšanai: „bez rūgta naida“ tas vēro to, kas „reiz bij justs kā sāpīgs zudums“, un dziļā mīlā runā par to, „kas audzis, kuplojis no sēklas gaudiem“; nesalauztais gars ir visu zaudējušam tam liek justies bagātniekam, kas var „katram pilnu mēru mērot“. Tam, kas zaudējis ārējās pasaules vērtības, paliek vēl iekšējās pasaules bagātības: sirds un dzeja. Pasaule var ko dot arī dzimteni zaudējušam nabagam:

Es mīlu

Klusumu un gaismu.

(Mimōza 45. lpp.)

Pasaule nevar aizliegt trimdiniekam būt skaidram, maigam, mīlam un labam (dz. Man gribas 48. lpp.). Pasaule nespēj atņemt sapņus, ar ko saldīnāt rūgtās trimdas gaitas:

Ak, kas bēdu ceļos dzīti,

Sapņu ceļi tiem jo saldi.

(Sapņi 49. lpp.)

Jau 1941. gadā dzejnieks apstājies „pats pie sevi“ (dz. Zelta stīgas 50. lpp.). Lūdzot „klusu mīlu, pieticīgu prieku“, dzejnieks reizēm alkst vienatnes (53., 54. lpp.). Taču ciešas saites to arvienu vieno ar citiem — tā lielākā doma: „Ir nakts taps par dienu!“ (55. lpp.). Gala spriedums dzejniekam par sevi, ka tas mūžīga nemiera gars, „gan sudrabs matos krājas“, bet — vecuma nav (spēcīgie dz. Kur miers? 56. un Vai es jau vecs? 57. lpp.). Nodaļā Sirds klusumā dzejnieks pārdzīvo tīri individuālās vērtības; pie tādām pieder „vārds, kas klusā runā teikts“ (61. lpp.), mīla (dz. Es gaidu 62. lpp.), sirds piepildīšana neprātā (Prāts un neprāts 64.), d z e j a, kuŗai raišoties „Eš bagāts — mirkli vienā“ (Brīnums 65., Kad dziesma dzimst 66. lpp.), „klusss un svēts“ mirklis (67.), d a b a s s k a i s t u m s (Zaļais kalns 74., Dzimtenes maijs 75.). — Īpatna, šīm dienām neparasta krājumā 4. nodaļa Pabiru vīri. Tā vēltīta satīrai, „sēklu lai sijātu tīru!“ Gaismā vilkta vesela virkne „vīru“: kroplie un sīcīņie garā (81. lpp.), diekie pīrgas, kuŗu darbs pelt un zākāt (82.), politiskie

svārstekļi, kuŗiem „visi ceļi... labi“, tikai „uz tautas moku ceļiem“ tos nemana (83.), manīgā veikalnieki, kam māka veikalot „tik tautas vārdā un par tautu“ (84.). Pērienu dabū pienākuma „vāropi“, kas nebeidz gan citiem to atgādināt, bet par savu pienākumu neliekas ne zinis (85. lpp.). Satirika rikste ķer arī politiskās pagātnes „dižos“, kuŗu darbā ar laiku atklājas diezgan daudz arī ēnu un smieklīgā (dz. Slavenība 86. un Ēnas 87. lpp.). Nodaļas sauklis „Ceļu šķīstam garam!“ (89. lpp.). Laikmets prasa patiesīgumu vārdos un darbos: „Šis laiks nav karnevāla joks, Lai katrs rāda seju istu...“ (Zem maskas 91. lpp.). Šī dzeja, tāpat, ceļ godā vārda brīvību. Un atsāk kritisko individuālistu latviešu tradīciju, kuŗas senākie paraugi jau tautas dziesmās, bet pirmās drošais jaunlaiku pasākums veco Pēterburgas Avižu zobgaļa pielikums Dzirkstele. Daudzajos turpinātajos cariskās Krievijas „nebrīvības“ laikos sevišķi ievērojams epigrammas meistars Rainis. Jāatminas te kaut Tālo noskaņu zilā vakarā (1903.) Piekvēpušā gaisa nodaļa, kur satiras zībeņi ķer „labdarus“, „godīgos pilsoņus“, tēvijas „milētājus“ un filistrus. Tā ir spilgta sabiedrisko centienu dzeja. XX gadsimta 30. un 40. gadi atradinājuši no tās ne tikai publiku, bet visnotaļ arī radošos garus. Atklāta kritika, taisns protests, sabiedriskās domas organizēšana opozīcijai šiem gadiem nav cieņā; šiem gadiem gandrīz viss bijis tikai jāatzīst un jāslavina, jādzīvo gandrīz vai vienā urravošanā. Labi nu būtu, ka uz bijušā drupām digstošā jaunā asni ļautos ne tikai saules siltumam, bet arī skarbāka vēja sītieniem. Lai jaunā sabiedrība augtu dabiskāka, stiprāka!... Raiņa skolnieka Dzijlejas dzejā tas atbalsojas saucienā „Laiks nu zemi tīru post!“

Daudz īstas dzejas krājuma 5. nodaļā Pa mūža vērtiem. Te sakopoti vēltījumi mirušajiem: Rainim, K. Skalbem, prof. K. Čakstem, Dr. P. Kalniņam. Te liriski bagātie dzejoļi Dievainēs 96. lpp., Brīdī aizsaulē 98., Kasi ziedus! 104. Epitafija trimdinieku kapenēm skan:

Mēs tālu svešniecības ceļu gājām.
Pa mūža vērtiem aizejam uz mājām.

(105. lpp.)

Beidzot 6. nodaļā Lielā junda vēltīta patriotiskajai dzejai. Te uzticīga savas tautas locekļa spēku skate: tur ticība (109., 112. lpp.), dzimtenes brīnuma doma (110.), vienprātības sauklis (117.); tur dedzīgu aicinājumu vara (115., 116. lpp.) un solījumu svētums (118. un 137.). Tālāk un tālāk pasaulē kļīstošajiem trimdiniekiem dzejnieka vārdi: „Nāc atpakaļ!“ (122. lpp.). Šai nodaļā ievietots arī latviešu XX gs-a 20. gadu brīvās kompozīcijas dzejojumu formā darinātais dzejolis Cilvēks trimdā. Šis dzejolis izdots arī atsevišķi (Brīvā vārda apgādā 1946. gadā) ar tulkojumu angļu valodā Man in exile un pagaidām laikam līdz ar Andreja Egliša dzejoļiem pieder pie ievērojamākiem 2. pasaules kara upuru pārdzīvojumu un atziņu dokumentiem. K. Dzijlejas darbs ar plašāku idejisku tvērienu nekā Andr.

Egliša, kas problēmas vairāk skata no latviskā nacionālā viedokļa: Dzijlejam Cilvēks trimdā pilnīgi pacelts starptautiskas problēmas plāksnē. Eiropas DP izmoticie upuri un vajātie liecinieki lielajam pretīšķībām starp Rietumu un Austrumu ideoloģijām, kur vienā pusē zelta vārdi Magna Charta Libertatum ar augstākajiem cilvēces baušļiem „Brīvība, Brālība, Vienlīdzība“, kamēr otrā pusē „cietumi, karātavas, bendes, mocekļi, mocekļi...“ Bēdu cilvēks, kam „gribas dzīvot, tikai dzīvot“, par kuŗu pārāki ir skudra, ir brīvais vānags, ir likuma sargāmā stirna, modina cilvēces sirdsapziņu. Klaidā dzītā cilvēka misija un moku dziļākā jēga strādāt ap cilvēces celšanu, kaŗot par cilvēku un tautu sasaukšanas ap vārdiem „Brīvība! Taisnība! Tiesības!“ Protams, dzejojuma brīvās rindas mūsdienu „stingrās“ formas cienītājiem liksies svešākas, bet būtu ļoti maldīgi domāt, ka šādā formā nevarētu ietverties dzeja, citiem vārdiem, aistētiskais pārdzīvojums. Arī Dzijlejas dzejolis ar savas skaņu masas saposmojumiem, pauzēm, gradācijām un atslābumiem, loģiski svarīgā akcentēšanā un atkārtojumu figūrām ir īsta dzeja. Turklāt idejiski īsta-tagadnes dzeja — radāma no tagadnes un tāi.

Formā krājumā Tālos ceļos strofiskā un dzejoļu tipos liela dažādība, ir te, piem., pa saīsinātajam sonetam (Tālos ceļos 22. lpp., Vārpu lasītāji 27., Sirds klusumā 61.), pat triolets (Cigarete 69. lpp.), rainiskās epigrammu četrindas (Tautas vārdā 84. lpp., Ēnas 87., Skalā mute 83.) u. v. c. Arī dažādi īpatni mēģinājumi. Priekšroka nav, tāpat, dota nevienai formai: dažādība pārdzīvojumos, dažādība arī formā. Vairāk jāizceļ šīs formas cita īpatnība: frazes vienkāršība. Liekas, tā mantojums no 20. gadu 2. puses lirikas, kuŗas pārstāvjos trimdā var minēt P. Ermani. Šai dzejai trūkst 30. gadu 2. puses metaforu, sevišķi arī salīdzinājumu bagātības, varētu teikt, barokālās greznības, kuŗā vārbūt jūtama arī tāda kā neliela pozētāja uzpūtība. Šai dzejā lielākie tēlu radītāji epiteti un personifikācijas, līdz ar to, ja pievienojas vēl dažī citi faktori, tā, liekas, liriskāka, tuvāka mūzikai, melōdiskāka. Dzijlejas valoda laba; retumis gadās pa vārdam, kas viegli, dabiski neiekļautos savā vidē, kas it kā nedisciplinēts kaŗavīrs izlec no taisnās ierindas, piem., dzejolī Šis laiks (12. lpp.) 2. pantā fraze „pali šupodami“ nedaudz traucē kopīgo noskaņu; tāpat, liekas, „šausmu dārdi“ dz. Liktenim par spīti (14. lpp.) it kā tišas efekta meklēšanas rezultāts; un vai sirds klusumam vēltītā dzejolī 61. lpp.-ē gluži iekļaujas rindas „Tāds runātais lai ir kā draugs mans sveiktis!“ beidzamais vārds? — sveikšana taču modina stiprākas runas asociācijas, bet šāda runa neiederās pret skaļumu vērstās rindās: sveiktis, liekas, te iekļuvis atskaņas dēļ ar teiktis. Ar kādu smalku nojautu vārdu meistars K. Skalbe darinājis rindu: „Sniedz man savu roku, tu būsi mans draugs“ (dz-ī Ja tu kā bērns!) Skaļums, teatrālisms dziļās draudzības izpaušmē lieks! Vārdiem, vismaz ar svešāku nozīmi, būtu tā jāiekļaujas savā vidē, ka pilnīgi apgaismota to jēga; pāra vietās Dzijlejam, liekas, šai zi-

nā pa klūmei, piem., ko nozīmē vārds klimst rindā „Tad netik man ar svešiniekiem klimst” (66. lpp.); atskaņā ar dzimst, grimst, nesajimst!)? Kāda nozīmes nokrāsa vārdam vaļā frazē „Kurša, Bandava zied tevī dīzumā un vaļā” (70. lpp.; atskaņa ar zaļā)? Kas ir kveldēšana, ja kveldē ritums: „kveldē karstas asins ritums” (73. lpp.; atskaņa ar kritums!)? Jautājuma zīmi pelnī arī vārda plakt nozīme rindā „tava galva plok” (113. lpp.; atskaņa ar smok!). Šais gadījumos vārda izvēle, tāpat, manāms neliels atskaņu spaidis. Ir jau gan tiesa, ka lielajā K. Milenbacha vārdnīcā atrodami ir reti vārdi, ir diezgan dažādas šādu vārdu nozīmes; bet šādu vārdu atdzīvinašana prasa māku un apdomu; jo ļoti bieži šādi vārdi un to nozīmes tikai vienreizīgi darīnājumi, kas neļaujas vienkāršai aklai atkārtotai. Ritmiski nav pelāmi, bet saturu atšķaida un bālina tēlus sīkvārdi, piem., vien, tik, saiklis ir; Džilļa tos lieto dažādos dzejoli diezgan bieži. Kāds pretstats šai ziņā J. Medenis savos metros! — Dzejoļu kompozīcijā vērojamas noteiktas vadlīnijas. Bieži tās iziet no dzejoļa virsraksta, piem., dz-i Es ticu (109. lpp.) virsraksts ir arī vadmotīvs — pirmoreiz ap to grupējas 3 panti, otrreiz 2. Divu pantu dzejoli Aizmirsti (117. lpp.) virsraksts arī ievada kā vadmotīvs katru pantu. Virsraksti vadmotīvu lomā arī 121., 122., 123. lpp. u. c. Komponistam V. Ozoliņam vēltitajai dzejoli Dzīvības koks virsraksts ietelp trīskārtējā refrēna pantā (110. lpp.). Dzejoļa beigās visbiežāk pārdzīvojuma vai loģiskā satūra kulminācija, stiprākais skandējuma akcents. Tas pats vērojams ar pantu beidzamajām rindām, sk. dz. Mūsu Golgāta 11. lpp. Šis laiks 12., Liktenim par spīti 14. u. t. l. Pietiekoši spilgti, noteikti izceltas arī dzejoļu vai pantu 1. rindas, bieži tajās ietveras norises, piem., „Noriet saule ašiņaina” (17. lpp.), „Snieg, beidzot snieg...” (18.), „Raugos ik ritu” (25.), pagātnes formā 22., 23. u. c. Ejot Raiņa pēdas, arī Džilļa darīnājis jaukus miniatūrdzejoļus, dažreiz arī ar impresiju šķembelītēm, kuŗu pieturzīmēs domu zīme un daudzpunkte: Svešā krastā 21. lpp., Austrumu pusē 25., Ilgu zeme 34., Es 46., Es milu 47., Brīnums 65., Mirklis 67., Nāc atpakaļ 122., Varbūt 123. Raksturīgs paraugs dzejoļa celtnes tehnikai Es gaidu (62. lpp.): 1. panta 1. rindā asi izvirzīta ekspozīcija — dzejnieks naktī ar ēnām: „Šai naktī ēnas vien...” Raisās alkas pēc drauga, kam izsūdzēt savas bedas; panta beidzamā rinda akcentē „tumsa mani rok kā kapā baiga”. 2. pantu iesāk vadmotīvs „Šai naktī”, bet pretstatā 1. pantā notēlotajai ārpusai nu atklājas paralē-

lismā skats iekšējā pasaulē — „veca sāpe sirdī ēdas”, kāpinās ilgās par gaidām, — un dzejolis beidzas ar tercīnu noslēguma rindu ar gaidu kāpinājumu līdz ekstazei, kas atgādina Fricā Bārdas mīlestības dzeju: „Tu nāksi, nāksi pusnaktis zvaigžņu zaigā!”

Ritmiskā Džilļa dzeja balstās uz kārtņējam pantmēru formām. Līdzīgi Rainim diezgan bieži lietots jamba. Tāds par trauksmes, nemiera laiks kā viņējais! Vērojamas labas patskaņu proporcijas kas dažviet tuvojas nokrāsu pilnām asonancēm, piem., dz-i Sīkie velni (82. lpp.) šaurā patskaņa i dominānce pirmajās 2 rindās, sekojot plato patskaņu a un u pārsvaram tālākajās rindās:

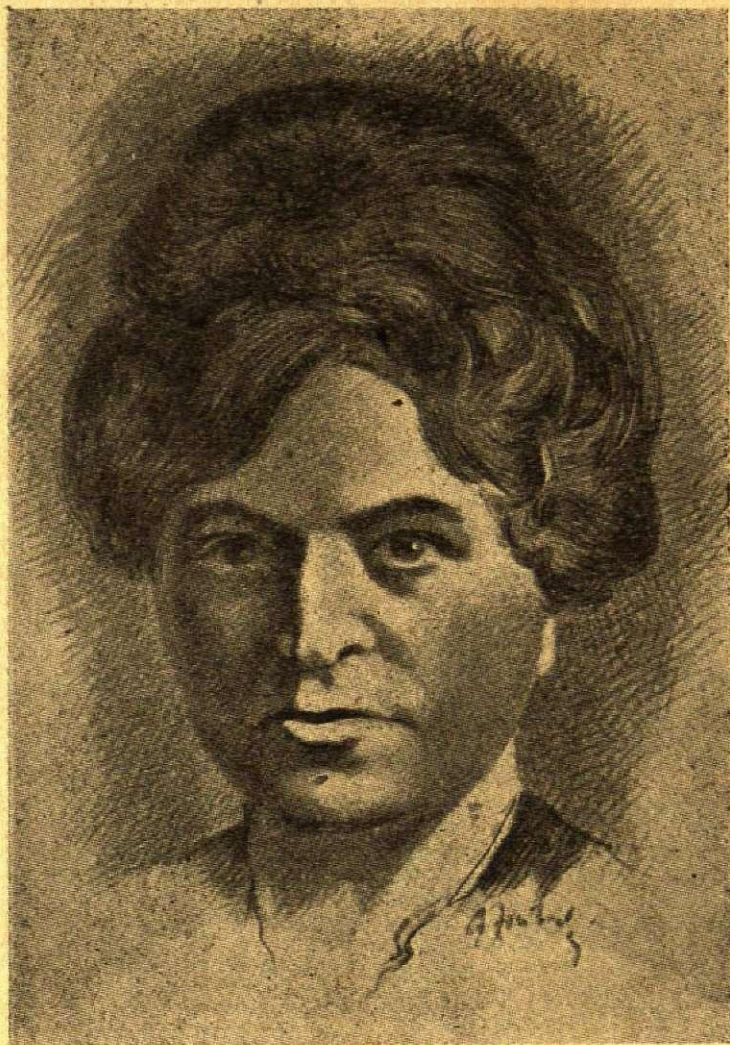
Ak jūs velni mazie, sīkie,
Slaisti palaidņīgie, dīkie,
Bungas sizdami kas skrejat,
Platām ņirgas mutēm smejat...

Dzejas kultūra vērojama arī Džilļa atskaņās — ne velti poētikas autors! — tās dabiskas, tīras, pilnīgas un daudzkārt augstvērtīgas, piem., 88. lpp. lietvārds balsi saskan ar norisēm kalsi, līdzīgi 89. varam: garam; 87. lietvārdi vīri: kādenis tīri; 74. kādenis maigā: norisenis staigā; 72. meklētāja: māja.

Kā jau vairākkārt aizrādīts, krājumiem vērojama Raiņa dzejas skola: ir formā, dažviet pat atsevišķos izteicienos, ir saturā — parādību uztverē, idejiskajās vadlīnijās. Tā ir vērtīga skola! Krājums rāda, ka autoram arī bijis vērts skolā iet — tagadnes notikumi spilgtāk kā jebkad parādījuši, ka uz tiem tas spējis atsaukties, tos pārdzīvojot un iztulkojot, kā patiesi dzejnieks. Krājumā rets dzejolis, kuŗa varētu arī nebūt (varbūt neduenu fābula Dēls mežā, kaut arī jauka, asprātīga, taču dažviet apskidama). Tomēr cik gan šai ziņā gluži nevainojamu krājumu! — Ar savū sabiedrisko saturu un drosmi pieķerties svarīgām pasaules politiskās un ideoloģiskās dzīves problēmām tas varētu arī dot vērtīgas ierosmes. Cik no spilgti tagadnīgas dzejas paliktu arī nākotnei, pagrūti spriest; bet trimdniekam tā ir vērtīga grāmata. Tāja laba dzeja, vērtīga sabiedriska aktivitāte. Secen tai nevarēs paiet arī latviešu dzejas vēstures pētnieks.

Krājums, kā daudzas trimdas liriskas grāmatas, ilustrēts. Šo darbu veicis grafikas vecmeistars S. Vidbergs. Krājumu bagātina Vidberga zīmēts dzejnieka portrets un 2 rokraksta paraudzīņi: paraksts un priekšpēdējā dzejoļa rindas: „Vīri, kas dzīvi vēl esat, jēl turiet Karogu mastā!”

J. Bičolis

Aspazija